

T.C.

Ardahan Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı

Sanat Tarihi Bilim Dalı

CAMBAZLI KİLİSESİ

Zafercan ÖZTÜRK

Doç. Dr. Yavuz YEĞİN

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2023

CAMBAZLI KİLİSESİ

Zafercan ÖZTÜRK

Doç. Dr. Yavuz YEĞİN

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı

Sanat Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2023

KABUL VE ONAY

Zafercan ÖZTÜRK tarafından hazırlanan Cambazlı Kilisesi başlıklı bu çalışma, 10.08.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Kasım OYARÇİN (Başkan)

Doç. Dr. Yavuz YEĞİN (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Özlem ORAL

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mustafa ŞENEL
Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 1 ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

30/08/2023

Zafercan ÖZTÜRK

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* **Tez danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının **Doç. Dr. Yavuz YEĞİN** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Zafercan ÖZTÜRK

ÖN SÖZ

Geç Antik Dönem kapsamında Cilicia Bölgesi adına önemli Hristiyan yapılarından biri Olan Cambazlı Kilisesi'nin mimari ve arkeolojik olarak incelenmesini konu edinen tez çalışmamda, maddi-manevi her konuda destekçim olan ve sonuna kadar bu desteğinden beni mahrum bırakmayan, kıymetli zamanını bana ayırarak bilgi ve deneyimleriyle bana kılavuz olan değerli hocam, danışmanım Ardahan Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Yavuz Yeğin'e sonsuz teşekkür ederim.

Öğrenim hayatımda belki de benden bile fazla emeği olan, desteğin her türlüünü gösteren, beni büyüten ve hayatımda pek çok şeyi borçlu olduğum halam, aynı zamanda Ardahan Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Filiz Öztürk'e teşekkürü bir borç bilir, emeklerinin karşılığında minnetlerimi sunarım. Ayrıca tezimde birçok konuda yardımcı ve destek olan değerli halam Esra Çora'ya teşekkür ve şükranlarımı sunarım.

Arazi çalışmalarında hava fotoğraflamalarımı yapan arkeolog Şahin Yüksel'e, fotoğraflama konusunda yardımlarını esirgemeyen, yeri geldiğinde arazide benimle birlikte çalışan sanat tarihçisi Buğrahan Deniz'e, çevirilerimi yapmamda destek olan arkeolog Mete Ulusoy'a, kaynaklarıma ulaşmam konusunda yardımcı olan arkeolog Ayşegül Türk'e ve birlikte çalışmaktan keyif aldığım 2022 Olba Antik Kenti kazı ekibine, çalışma arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Beni bu günlere getiren, her zaman arkamda olan ve desteğini hiçbir koşulda esirgemeyen babam Aşkın Öztürk, annem Zekiye Öztürk, dedem Alim Öztürk, babaannem Birgül Öztürk ve kardeşim Alim Özgür Öztürk'e minnet ve teşekkürlerimi sunarım.

Zafercan ÖZTÜRK

Ardahan-2023

ÖZET

ÖZTÜRK, Zafercan. *Cambazlı Kilisesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2023.

Cambazlı Kilisesi, Mersin İli'nin Silifke İlçesi'ne bağlı Cambazlı Köyü'nde bulunan ve günümüze ulaşan en iyi korunmuş Geç Antik Dönem yapılarından biridir. Malzeme olarak neredeyse tamamında yerel kireçtaşı kullanıldığı anlaşılan Cambazlı Kilisesi'nin Cilicia Bölgesi genel Hristiyanlık mimarisi kapsamında birçok özelliği bünyesi içerisine aldığı söylenebilir. Yüzey araştırması kazı çalışmaları yapmadan inşa tarihi konusunda net bir tarih verilmesi zor olmakla birlikte, plan, yapı tekniği ve mimari elemanlar özelinde yapılan gözlemlere dayalı olarak M.S. 5. ile 6. yüzyıllar arasındaki bir tarih önerisi mantıklı görülmektedir. Özellikle üç nefli bazilikal planlı yapısıyla İmparator Zeno Dönemi'yle ortak noktalar bulunduran kilisenin, M.S. 6. yüzyıl ile birlikte Roma'nın yaşadığı ekonomik kriz dönemiyle birlikte gelişen kırsal bölgelerdeki ihtiyaç fazlası yapılanması ile de çeşitli bağlantılar içerdiği görülmektedir. Kilise için, 20. yüzyılda çoğunluğu yabancılar tarafından olmak üzere birtakım yayınlar yapılmış olsa da yapının güncel ve detaylı bir çalışması bulunmamaktadır. Söz konusu araştırmacılar, yayınlarında Cambazlı Kilisesi'nden ya çok kısıtlı bölümlerle bahsetmişler ya da bazıları kiliseyi bizzat görmedikleri için birtakım hatalı yorumlamalarda bulunmuşlardır. Bu noktada çalışmanın amacı, yapıyı detaylı bir şekilde inceleyerek güncel bir kaynak oluşturmak ve kilisenin mimari yapısı, inşa dönemi, bulunduğu bölgeye ne sebeple yapıldığı gibi konularda makul sonuçlar elde etmektir.

Anahtar Sözcükler:

Cambazlı Kilisesi, Cilicia-Isauria, Hristiyanlık, Geç Antik Dönem, Kilise Mimarisi

ABSTRACT

ÖZTÜRK, Zafercan. *Cambazlı Church*, Master's Thesis, Ardahan, 2023.

Cambazlı Church is one of the best preserved Late Antique Period structures that has survived to the present day and is located in Cambazlı Village, Silifke District, Mersin Province. It can be said that Cambazlı Church, for which it is understood that in almost all of its local limestone was used as a material, incorporates many features within the scope of the general Christian architecture of the Cilicia Region. Although it is difficult to give a clear date on the construction without conducting surveys and excavations, based on the observations specific to plan, building technique and architectural elements, suggestion of a date between A.D. 5th and 6th centuries seems reasonable. It is seen that the church, which has common points with the Emperor Zeno Period, especially with its three-nave basilica planned structure, also has various connections with the surplus structure in the rural areas that developed with the economic crisis period of Rome in the A.D. 6th century. Although certain publications were made for the church in the 20th century, mostly by foreigners, there is no current and comprehensive study on the structure. The researchers in question either mentioned the Cambazlı Church in very limited parts or made some erroneous interpretations because some of them did not see the church in person. At this point, the aim of the study is creating a current source by examining the structure in detail and to achieve reasonable results in matters such as the architectural structure of the church, the period of construction, the reason why it was built in the region.

Keywords:

Cambazlı Church, Cilicia-Isauria, Christianity, Late Antique Period, Church Architecture

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	x
HARİTALAR DİZİNİ	xi
PLANLAR DİZİNİ	xii
ÇİZİMLER DİZİNİ.....	xiii
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ	5
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM.....	4
CİLİCIA’NIN COĞRAFİ KONUMU ve TARİHSEL SÜRECİ.....	4
1.1. COĞRAFİ KONUM	4
1.2. TARİHSEL SÜREÇ.....	8
2. BÖLÜM.....	11
CİLİCIA’NIN HİRİSTİYANLAŞMA SÜRECİ	11
2.1. HİRİSTİYANLAŞTIRMA SÜRECİNDE DAĞLIK CİLİCIA	11
2.2. AZİZ PAULUS VE AZİZE THECLA’NIN CİLİCIA’NIN HIRİSTİYANLAŞMASINA ETKİSİ.....	16
3. BÖLÜM.....	21
CAMBAZLI KİLİSESİ	21
3.1. CAMBAZLI KİLİSESİ ARAŞTIRMA TARİHÇESİ	21
3.2. KİLİSENİN KONUMU VE ÇEVRESİYLE İLİŞKİSİ.....	25
3.3. KİLİSENİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ	26
3.3.1. Plan.....	28
3.3.2. Mekanlar.....	30
3.3.2.1. Narteks	30

3.3.2.2. Ana Nef.....	43
3.3.2.3. Kuzey Nef.....	48
3.3.2.4. Güney Nef.....	52
3.3.2.5. Pastaförion Odaları	55
3.3.2.5.1. Protheshis.....	56
3.3.2.5.2. Diakonikon.....	62
3.3.2.6. Bema	74
3.3.2.7. Apsis	76
3.3.2.8. Galeri Katı	82
3.3.2.9. Ek Yapı	93
3.3.3. Mimari ve Litürjik Elemanlar.....	96
SONUÇ.....	110
KAYNAKÇA	128
EKLER.....	135
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU FORMU	135
EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET İZNİ.....	136
EK 3. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI İZNİ	137
ÖZ GEÇMİŞ.....	138

KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz.	Bakınız
M.S.	Milattan Sonra
M.Ö.	Milattan Önce
s.	Sayfa
yy.	Yüzyıl
ed.	Editör

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1. Cilicia'nın harita üzerinde gösterimi.....	5
Harita 2. Dağlık Cilicia ve Ovalık Cilicia'nın harita üzerinde gösterimi	5
Harita 3. Dağlık Cilicia'nın harita üzerinde gösterimi.....	6
Harita 4. Anadolu'nun Antik Dönemlerdeki bölgeleri	7

PLANLAR DİZİNİ

Plan 1. Keil ve Wilhelm'in Cambazlı Kilisesi planı	22
Plan 2. Semavi Eyice'nin Cambazlı Kilisesi planı	23
Plan 3. 2023 Yılında çalışmamız için hazırlanmış olan plan	28
Plan 4. Cilicia Bölgesi'nde bulunan bazilikal planlı kilise örnekleri.....	116
Plan 5. Cilicia Bölgesi'nde bulunan bazilikal planlı kilise örnekleri.....	117
Plan 6. Cilicia Bölgesi'nde bulunan bazilikal planlı kilise örnekleri.....	118

ÇİZİMLER DİZİNİ

Çizim 1. Semavi Eyice'nin Cambazlı Kilisesi rekonstrüksiyon önerisi	23
Çizim 2. Cambazlı Kilisesi narteksi için, Semavi Eyice'nin beş kemerli portal önerisi	35
Çizim 3. Cambazlı Kilisesi narteksi için, Semavi Eyice'nin üç kemerli portal önerisi ..	35
Çizim 4. Cambazlı Kilisesi narteksi için, Semavi Eyice'nin dört kemerli portal önerisi	36

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraf 1. Cambazlı Kilisesi hava fotoğrafı	26
Fotoğraf 2. Cambazlı Kilisesi temenos duvarı	27
Fotoğraf 3. Cambazlı Kilisesi temenos duvarının batı cephesinin kuzey ucunda yer alan propylon	27
Fotoğraf 4. Narteksin nef duvarlarının ötesine uzayan yapısı.....	31
Fotoğraf 5. Narteksin kuzey cephesi ile güney cephesi arasındaki boyut farkı	31
Fotoğraf 6. Narteksteki ahşap merdivenin dayandığı giriş yuvaları	32
Fotoğraf 7. Narteksin batı duvarının tahrip olmuş bölümü.....	33
Fotoğraf 8. Narteksin batı cephesindeki güney uçta yer alan kapı	33
Fotoğraf 9. Narteksin batı cephesindeki kuzey girişi kalıntıları	34
Fotoğraf 10. Narteksin batı cephesindeki kemerli bölümün duvarının içine gelişigüzel şekilde yerleştirilmiş mimari eleman	36
Fotoğraf 11. Narteksin doğu cephesi	37
Fotoğraf 12. Narteksin doğu cephesinden neflere açılan kapılar	37
Fotoğraf 13. Narteksten galeri katına açılan kapılar	38
Fotoğraf 14. Narteksten ana nefe açılan kapı.....	38
Fotoğraf 15. Narteksteki ana nefe açılan kapı üzerinde yer alan Malta Haçı	39
Fotoğraf 16. Narteksten ana nefe açılan kapı üzerinde yer alan Kymation dizisi.....	39
Fotoğraf 17. Narteksin kuzey cephesi	40
Fotoğraf 18. Narteksin güney cephesinin galeri katı seviyesindeki pencere açıklığı	40
Fotoğraf 19. Narteksin güney doğusundaki pencere açıklığı.....	41
Fotoğraf 20. Narteksin batı duvarına yerleştirilmiş plaster başlığı	41
Fotoğraf 21. Kuzey ve güney nefin doğu ucundaki plaster başlıkları	42
Fotoğraf 22. Kuzey ve güney nefin batı ucundaki plaster başlıkları.....	42
Fotoğraf 23. Nefler.....	43
Fotoğraf 24. Ayakta olmayan kuzey nefi ana neften ayıran sütun sırası	44
Fotoğraf 25. Güney nefi ana neften ayıran sütun düzenlemesi	45
Fotoğraf 26. İki parçadan oluşan sütun gövdesi.....	45
Fotoğraf 27. Güney nefteki Attik-Ion sütun kaidesi	46
Fotoğraf 28. Yedi kemer oluşturan sütun düzenlemesi.....	46

Fotoğraf 29. Üst yapının tabanında yer alan kat silmeleri	47
Fotoğraf 30. Ana nefte karşılaşılan Opus Sectile örnekleri	48
Fotoğraf 31. Kuzey nef	49
Fotoğraf 32. Kilisenin kuzey cephesi (dış mekân).....	49
Fotoğraf 33. Kuzey cephede yer alan galerinin ahşap zemininin dayandığı giriş konsolları (iç mekân).....	50
Fotoğraf 34. Kuzey duvarda karşılaşılan anakaya izleri (dış mekân)	50
Fotoğraf 35. Kuzey duvarda karşılaşılan anakaya izleri (dış mekân)	51
Fotoğraf 36. Kuzey duvarda karşılaşılan anakaya izleri (iç mekân).....	51
Fotoğraf 37. Kuzey duvardaki anakaya izleri (iç mekân)	52
Fotoğraf 38. Güney nef	53
Fotoğraf 39. Güney cephede nef seviyesindeki pencere açıklıkları.....	53
Fotoğraf 40. Galeri katı seviyesindeki pencere açıklıkları.....	54
Fotoğraf 41. Güney cephede yer alan galerinin ahşap zemininin dayandığı giriş konsolları (iç mekân).....	54
Fotoğraf 42. Pastaförion odaları.....	55
Fotoğraf 43. Prothesis hava fotoğrafı.....	56
Fotoğraf 44. Prothesis'ten kuzey nef'e açılan batı yönlü kapı	57
Fotoğraf 45. Prothesis'ten bemaya açılan kapı.....	57
Fotoğraf 46. Prothesis'ten bemaya açılan kapı üzerinde yer alan açıklık	58
Fotoğraf 47. Prothesis doğu yönlü pencere (iç mekân).....	59
Fotoğraf 48. Prothesis doğu yönlü pencere (dış mekân).....	59
Fotoğraf 49. Prothesis galeri seviyesindeki doğu yönlü pencere	60
Fotoğraf 50. Prothesis galeri seviyesindeki doğu yönlü pencere (dış mekân).....	60
Fotoğraf 51. Prothesis'teki kemerde yer alan kapı	61
Fotoğraf 52. Prothesis'teki kemer üzerinde yer alan ve ahşap üst yapının dayandığı giriş yuvaları.....	62
Fotoğraf 53. Diakonikon hava fotoğrafı	63
Fotoğraf 54. Diakonikon galeri katı seviyesindeki doğu yönlü pencere.....	63
Fotoğraf 55. Diakonikon galeri katı seviyesindeki doğu yönlü pencere (dış mekân).....	64
Fotoğraf 56. Diakonikon doğu yönlü pencere (iç mekân)	64
Fotoğraf 57. Diakonikon doğu yönlü pencere (dış mekân)	65

Fotoğraf 58. Diakonikon doğu yönlü pencereler (iç mekân)	65
Fotoğraf 59. Diakonikon güney cephede yer alan pencere (iç mekân).....	66
Fotoğraf 60. Diakonikon güney cephede bulunan pencere (dış mekân).....	66
Fotoğraf 61. Diakonikon güney cephe galeri katı seviyesindeki pencere (dış mekân)...	67
Fotoğraf 62. Diakonikondan güney nefe açılan kapı	67
Fotoğraf 63. Diakonikondan bemaya açılan kapı	68
Fotoğraf 64. Diakonikondan güney nef ve bemaya açılan kapılar.....	68
Fotoğraf 65. Prothesisten bemaya açılan kapı üzerinde yer alan açıklık	69
Fotoğraf 66. Diakonikonda yer alan ve üst yapıyı taşıyan enine kemer	69
Fotoğraf 67. Diakonikondaki kemerin dayandığı güney ve kuzey cephede yer alan konsollar.....	70
Fotoğraf 68. Diakonikondaki kemerin dayandığı kuzey cephede yer alan konsol	70
Fotoğraf 69. Diakonikondaki kemerin dayandığı güney cephede yer alan konsol	71
Fotoğraf 70. Diakonikondaki kemer üzerinde yer alan kapı.....	71
Fotoğraf 71. Diakonikondaki kemer üzerinde yer alan ve ahşap üst yapının dayandığı giriş yuvaları.....	72
Fotoğraf 72. Diakonikonun güney cepheyi aşan uzantısı	73
Fotoğraf 73. Diakonikonun kuzey cephesinde bulunan röliker	73
Fotoğraf 74. Bema hava fotoğrafı	74
Fotoğraf 75. Bemada karşılaşılan Opus Sectile taban döşemesi.....	75
Fotoğraf 76. Opus Sectile üzerine yerleştirilmiş blok.....	75
Fotoğraf 77. Apsis genel görünüm.....	76
Fotoğraf 78. Doğu bölümünün apsisi tamamen içine almış şekli	76
Fotoğraf 79. Apsiste yer alan synthronon	77
Fotoğraf 80. Synthronon	77
Fotoğraf 81. Apsiste yer alan çift kemerli pencere (bifora)	78
Fotoğraf 82. Apsiste yer alan çift kemerli pencerenin (bifora) dış cepheden görüntüsü	79
Fotoğraf 83. Restorasyon öncesi apsisteki çift kemerli pencerenin görüntüsü (https://yoldaolmak.com/silifke-cambazli-kilisesi.html)	79
Fotoğraf 84. Apsisin yarım kubbesi (iç mekân).....	80
Fotoğraf 85. Apsisin yarım kubbesinin hava fotoğrafı	80
Fotoğraf 86. Apsisin yarım kubbesi	81

Fotoğraf 87. Restorasyon Öncesi Apsisin Yarım Kubbesi (https://www.arkedbook.com/haber/cambazli-kilisesi-silifke-mersin-318.html)	81
Fotoğraf 88. Apsis kubbesinin tepe noktasındaki yazıtlı eleman (kilit taşı)	82
Fotoğraf 89. Temenos duvarındaki yazıtlı blok	82
Fotoğraf 90. Güney revağın üst yapıdaki sütun düzenlemesi	83
Fotoğraf 91. Üst yapının kompozit başlıkları	84
Fotoğraf 92. Üst yapıda oluşturulan yedi kemerli sistem	84
Fotoğraf 93. Apsisi ve revakları dolaşan kat silmesi	85
Fotoğraf 94. Revakları dolaşan silmenin güneybatı bölümündeki izleri	85
Fotoğraf 95. Revakları dolaşan silmenin kuzeybatı bölümündeki izleri.....	86
Fotoğraf 96. Galerinin batı cephesindeki kuzey nef hizalı kapı.....	87
Fotoğraf 97. Galerinin batı cephesindeki güney nef hizalı kapı	87
Fotoğraf 98. Galerinin batı cephesindeki orta nef hizalı tahrip olmuş kısım.....	88
Fotoğraf 99. Güney revağın üst yapı bölümünde bulunan giriş yuvaları.....	89
Fotoğraf 100. Doğu cephesi alınlık (dış mekân).....	90
Fotoğraf 101. Batı cephesi alınlık (dış mekân)	90
Fotoğraf 102. Batı cephesindeki alınlığın güney tarafında sağlam kalmış (yahut restorasyonda yenilenmiş) bölümü	91
Fotoğraf 103. Çatı örtüsünü dolaşan silmeler (doğu cephe)	91
Fotoğraf 104. Çatı örtüsünü dolaşan silmeler (kuzey cephe).....	92
Fotoğraf 105. Çatı örtüsünü dolaşan silmeler (batı cephe)	92
Fotoğraf 106. Çatı örtüsünü dolaşan silmeler (güney cephe)	93
Fotoğraf 107. Güneydoğu uçta yer alan ek yapı	94
Fotoğraf 108. Güneydoğu uçta yer alan ek yapı	94
Fotoğraf 109. Ek yapı.....	95
Fotoğraf 110. Ek yapı.....	95
Fotoğraf 111. Ek yapıda yer alan sarnıç ağzı	96
Fotoğraf 112. Korinth düzenindeki sütun başlığı.....	97
Fotoğraf 113. Korinth düzenindeki sütun başlığı.....	98
Fotoğraf 114. Güney revakta yer alan ve günümüze sağlam ulaşan korint başlıklı sütun düzenlemesi.....	98
Fotoğraf 115. Güney revak düzenlemesindeki iki parçadan oluşan sütun gövdesi	99

Fotoğraf 116. Yıkılmış vaziyetteki sütun gövdesi elemanı.....	99
Fotoğraf 117. Sütun düzenlemesindeki Attik-Ion tipi kaide.....	100
Fotoğraf 118. Kemer düzenlemesinde kullanılan bağlantı elemanları.....	101
Fotoğraf 119. Neflerde dağınık halde bulunan kemer taşları.....	101
Fotoğraf 120. Güney revağın doğu ucundaki plaster başlığı	102
Fotoğraf 121. Kuzey revağın doğu ucundaki plaster başlığı.....	103
Fotoğraf 122. Apsisin çift kemerli penceresini ayıran sütun	104
Fotoğraf 123. Restorasyonda yeniden düzenlenmiş synthronon blokları	104
Fotoğraf 124. Üst yapı sütun düzenlemesi	105
Fotoğraf 125. Üst yapıda yer alan sütun gövdeleri	106
Fotoğraf 126. Üst yapıdaki kemerlerin sonunda bulunan konsollar	106
Fotoğraf 127. Üst yapıdaki kemerlerin bağlantı elemanları.....	107
Fotoğraf 128. Üst yapıdaki kemerlerin bağlantı elemanı.....	108
Fotoğraf 129. Çatı saçaklarını dolaşan dentil (diş) bezemeli silme parçaları	108
Fotoğraf 130. Dentil bezemeli silme bloğu parçası	109

GİRİŞ

M.S. 1. yüzyıl ile birlikte Kudüs'te ortaya çıkan Hristiyanlık, Anadolu coğrafyasına hızlıca yayılmış ve Avrupa'ya doğru yayılımını devam ettirmiştir. Bu din başlarda bir tehdit olarak görülüp çeşitli baskılara maruz bırakılsa da Galerius Dönemi'ndeki (M.S. 293-311) "Hoşgörü Fermanı" ve I. Constantinus Dönemi'ndeki (M.S. 306-312) "Milano Fermanı" ile özgürleşmiş, sonrasında yasal din haline gelmiştir. Cambazlı Kilisesi'nin içinde bulunduğu Cilicia Bölgesi'nde Erken Hristiyanlık Dönemi'nden itibaren bölgede yayılım gösteren Hristiyanlığın siyasi, mimari, sosyal ve ekonomik yansımaları önem taşımaktadır. Bu kapsamda öncelikle Hristiyanlığın yayılmasında en önemli figürlerden olan Aziz Paulus (Tarsuslu Paulus) ve Azize Thecla'nın (Iconiumlu Thecla) misyonlarına bakmak gerekmektedir.

Cilicia kentlerinden birinde yetişmiş olan Aziz Paulus, önceleri Yahudi dinine mensupken, yaşadığı vizyon olayı sonrasında Hristiyanlığa adım atmış ve bu dini yayma misyonu edinmiştir. Bu amaç doğrultusunda çeşitli bölgelere misyon gezileri düzenlemiş ve kiliselere mektuplar yazmıştır. Paulus'un fikir ve teolojilerini yansıtan bu mektuplar ve misyon gezileri, Hristiyanlığın M.S. 1. yüzyıl sonlarında Suriye'den Anadolu'ya ve Balkanlar üzerinden İtalya'ya ulaşarak geniş bir alanda yayılım göstermesinde önemli rol oynamıştır (Özyıldırım, 2004, s.244; Kaçar, 2011, s.21). Misyon görevleri kapsamında gerçekleştirdiği gezilerde Paulus'un anlattıklarından etkilenerek Hristiyan inancını benimseyen Thecla, Hristiyanlıkta kutsallık atfedilen bir figür haline gelmiştir. Thecla'nın mucizeleri sayesinde çeşitli işkence ve infazlardan kurtularak Cilicia Bölgesi'nde bulunan Seleucia ad Calycadnum'a gelerek buradaki bir mağaraya yerleşmesi ve mucizelerini devam ettirmesi bölge için en önemli gelişmelerden biri olarak görülmektedir. Thecla'nın ölümünün ardından kaldığı mağara üzerine kilise inşa edilmesi ve bu alana pek çok kutsal yapı inşa edilmesi, buranın bir hac merkezine geldiğine işaret etmektedir. Bu sayede Cilicia Bölgesi Hristiyanlık dünyasında önem kazanarak sosyal, ekonomik, siyasi ve birçok konuda gelişimini Hristiyanlıkla devam ettirmiştir (Canevello, 2004, s.261-271).

Öncelikle Cambazlı Kilisesi'ni araştırmamızın nedenlerinden biri daha önce çok az bilimsel çalışmaya tabi tutulmuş ve hakkında yeteri kadar kaynak ortaya konmamış olmasıdır. Cilicia Bölgesi için Geç Antik Dönem'in ve Hristiyan mimarisinin önemli

izlerini taşıyan bu kilise için güncel bir kaynak ortaya konması tarafımızca gerekli görülmüştür. Çalışmalarımız sırasında Kilise, düzenli aralıklarla bizzat ziyaret edilerek gözlem ve tespitler kayıt altına alınmış, mekân ve hava fotoğraflamaları yapılmıştır. Daha önce Cambazlı Kilisesi için yapılmış olan araştırmalara bakıldığında güncel herhangi bir kaynak bulunmadığı, ulaşılan kaynakların çok kısıtlı olarak yapıyı ele aldığı görülmektedir. Bunun dışında yakın dönemde sadece 2019 yılında yapılan bir restorasyon çalışmasından bahsedilebileceği tespit edilmiştir. Bu nedenle araştırmamız hem Cambazlı Kilisesi için güncel bir kaynak oluşturacak hem de daha önceki araştırmaları da değerlendirerek yeni veriler ortaya koyacaktır. Çalışmamızda Cambazlı Kilisesi’ni mimari açıdan ele alarak hangi döneme ait olduğu, ait olduğu dönem ve bölgenin özelliklerini nasıl yansıttığı ve bulunduğu bölgeye ne amaçla, kimler tarafından yapıldığı gibi sorulara yanıt oluşturmak hedeflenmiştir. ¹

Kilisenin yer aldığı Cambazlı’nın antik isminin bilinmemesi ve konsil kayıtlarında herhangi bir şekilde bahsedilmemesinden dolayı burayı Olba’ya bağlı bir yerleşim olarak değerlendirmek uygun olacaktır. Ayrıca Cambazlı’nın antik bir yol ile Olba’ya bağlantısının bulunması bu görüşü desteklemektedir. Yerleşimde, güneydeki kilise ile birlikte birçok Hristiyan yapısı da bulunmaktadır.

Cambazlı Kilisesi, doğu ve kuzeybatı yönlü iki girişe sahip temenos duvarıyla çevrili, oldukça geniş bir alanda yer almaktadır. Spolyen malzeme kullanımı ile rastlanılan kilise muhtemelen bir pagan tapınağı üzerine inşa edilmiş olmalıdır. Bunun yanında yapı için üretilmiş olan sütun başlıkları sayesinde inşa tarihi konusunda M.S. 5. ve 6. yüzyılları işaret eden dönem aralığı uygun görülmektedir.

Mimari olarak üç nefli bazilikal bir plana sahip olan Cambazlı Kilisesi, kutsallık atfedilen doğu-batı uzantısına uygun bir şekilde inşa edilmiştir. Bölgenin Hristiyan mimarisi ve teknik özellikleriyle örtüşen yapısının yanında narteksinin alışlagelmişin dışındaki şekli ve diakonikonda görülen simetriyi bozan özelliğiyle, bölgede sık karşılaşılmayan uygulamalara da bir örnek oluşturmaktadır. Bunun yanında tamamında takip edilen yerel kireçtaşı kullanımı ve galeri katı bulundurması bakımından bölgenin karakteristik özelliklerini de taşımaktadır.

¹ Bu çalışma, Ek’te yer alan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Müdürlüğü’nün iznine istinaden gerçekleştirilmiştir.

Cambazlı Kilisesi, Cilcia Bölgesi adına günümüze sağlam bir şekilde korunmuş olarak ulaşan Hristiyanlık mimarisine ait yapılarından biridir. Bölgedeki M.S. 5. yüzyılın son çeyreğine dayanan Zeno Dönemi (M.S. 474-475/476-491) inşa faaliyetleri ve Geç Antik Çağ'ın ihtiyaç fazlası kilise yapımı evresiyle yakından ilişkiler barındırmaktadır (Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.264-280). Bu yoğun şekilde kırsal alanda kurulan kiliseler teolojik tartışmalar, yükselen enflasyon sonrası yerel meclis üyelerinin yönelimlerinin değişmesi ve Hristiyanlıkta zenginliğin ve ticaretin yoksullara yardım etme kapsamında dinsel bir zorunluluk haline gelmesi gibi nedenlerle ilişkilendirilmektedir (Çakmak, 2011, s.167-180).

1. BÖLÜM

CILICIA’NIN COĞRAFI KONUMU ve TARİHSEL SÜRECİ

1.1. COĞRAFI KONUM

Antik coğrafyacı Strabon Cilicia bölgesini şu şekilde tanımlamaktadır: *"Tauros'un dışında kalan Cilicia'ya gelince: Onun bir parçası "Trakheia" ve diğeri "Pedias" olarak adlandırılır."* (Strabon, 14.5.1)². Strabon, Trakheia'nın kıyısı dar ve düz arazisi olmadığını, Pedias'ın ise Soli ve Tarsos'tan İssos ve Tauros'a Kappadokia'lıların yerleştiği kısımlara kadar uzandığını aktarmaktadır (Pekman, 2012; Strabon, 14.5.1).

Eski Çağ'da Cilicia olarak adlandırılan bölge, Anadolu coğrafyasının güney kesimlerini kapsamaktadır (Yeğin, 2019, s.4). Söz konusu bölge Corecesium ve Alexandria Minor arasındaki yani günümüz Akdeniz kıyı şeridindeki Alanya ve İskenderun arasında kalan bölgeyi ifade etmektedir. Batısında Pamphylia, Güney Doğusunda Syria (Suriye), Güneyinde Akdeniz ve Cyprus (Kıbrıs), Kuzeyinde ise Toros Dağları yer alan Cilicia Bölgesinin doğu ve batı kısımları da kendi coğrafi şartlarına göre ikiye ayrılmaktadır (Hild ve Hellenkemper, 1990, s.30; Yeğin, 2019, s.4). Bölgenin doğusunda yer alan kısma Cilicia Aspera (Dağlık Cilicia), batısında kalan kısma ise Cilicia Campestris (Ovalık Cilicia) denmektedir (Özyıldırım, 2006; Strabon, 14.5.1).

² Strabon (Çeviren: Adnan Pekman) 14.5.1

Harita 1. Cilicia'nın harita üzerinde gösterimi (https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/40/Cilicia_Map_by_Heinrich_Kiepert.png)

Dr. Murat Özyıldırım'ın 2006 yılındaki yayınında Latince'den çevirdiği bölümde antik yazar Strabon tarafından coğrafyanın dağlık ve ovalık olarak ikiye ayrıldığı şu şekilde anlatılmaktadır: “...Tarsus'un dışında kalan Cilicia'nın bir bölümüne dağlık, bir bölümüne ovalık derler. Dağlık bölümün kıyısı oldukça dardır ve neredeyse hiç düz arazi yoktur...”(Strabon, 14.5.1). Bölgenin Doğu kısmını oluşturan Cilicia Aspera, Batıda Coracesium'dan (Alanya), Doğuda Pompeiopolis'e (Mersin/Viranşehir) kadar olan kesimi, Cilicia Campestris ise Batıda Pompeiopolis'ten, Doğuda Alexandreia'ya (Hatay/İskenderun) olan kesimi kapsamaktadır (Strabon, 14.5.1; Yeğin, 2015, s.5).

Harita 2. Dağlık Cilicia ve Ovalık Cilicia'nın harita üzerinde gösterimi (Bardakçı, 2018, s.32)

Toros Dağlarının eteklerindeki kayalık bölge içinde bulunan Dağlık Cilicia'nın doğu sınırında Limonlu (Lamos) Çayı, batı sınırında ise Manavgat Çayı yer almaktadır (Ertekin, 2011, s.81-109). Dağlık Cilicia Bölgesi adına önemli akarsu kaynakları arasında Lamos (Limonlu) Nehri, Calycadnus (Göksu) Nehri, Delice Çayı, Sedre Çayı, Musa Çayı, Bıçkı Çayı ve Gökçeler deresi ön plana çıkmakta, hatta Syedra kentinin Sedre Çayı ağzına yakın bir noktada, Seleucia ad Calycadnum kentinin ise Calycadnus Nehri'nin denizle birleştiği noktada yer alması akarsuların kentleşme hareketlerinde ne kadar önemli rol oynadığını göstermektedir (Aşkın, 2006, s.10).

M.Ö I. Yüzyılda Kilikya ve Çevresi

Harita 3. Dağlık Cilicia'nın harita üzerinde gösterimi (Kurt, 2011)

Dağlık Cilicia'nın Ovalık Cilicia'nın aksine geçimini ticaretten değil de hayvancılıktan kazandığı ve çok geniş tarım arazilerinin de bulunmadığı göz önünde bulundurulursa Ovalık Cilicia'ya göre Dağlık Cilicia'da bulunan kentlerin büyüklüğünün ve sayısının daha az olduğu da görülmektedir. Cilicia'nın dağlık kesimleri coğrafi özellikleri baz alınarak üç ayrı kısımda incelenmektedir; Batı Dağlık Cilicia, Orta Dağlık Cilicia ve Doğu Dağlık Cilicia (Aşkın, 2006, s.7). Bu ayrımı yaparken bölgenin sınırları kesin olarak çizilememekle birlikte, Batı Dağlık Cilicia'nın Coracesium ile Anemurium arasını, Orta Dağlık Cilicia'nın Anemurium ile Seleucia ad Calycadnum arasındaki bölgeyi, Doğu Dağlık Cilicia'nın ise Seleucia ad Calycadnum ile Soloi-Pompeiopolis

arasında kalan bölgeleri kapsadıklarını söylemek mümkündür (Aşkın 2006, s.7; Yeğin, 2019, s.5).

Harita 4. Anadolu'nun Antik Dönemlerdeki bölgeleri (<https://geekyapar.com/diger/anadoludaki-roma-lejyonlari-genel-bakis/>)

Batı Dağlık Cilicia bölgesinde su kaynakları ve düz araziler gibi etkenlerin bulunması sebebiyle bu bölgede Orta ve Doğu Dağlık Cilicia bölgelerine göre daha fazla yerleşim yeri görüldüğünü söylemek mümkündür. Bu şartların da etkisiyle Roma döneminde kentleşmenin artış gösterdiği Batı Dağlık Cilicia Bölgesinde Cestroi, Syedra, Selinus, Iotape gibi büyük kentlerin varlığı göze çarpmaktadır (Aşkın, 2006, s.7).

Orta Dağlık Cilicia Bölgesi coğrafi olarak ele alındığında Anemurium ile Seleucia ad Calycadnum arasındaki bölgede dağların denize paralel olarak uzandığı ve bu nedenle iç kesimlere geçit vermeyen bir kıyı şeridi oluşturduğu görülmektedir. Orta Dağlık Cilicia Bölgesinin bu coğrafi özelliklere sahip olması ve düz, geniş arazilerinin olmaması nedeniyle bölgede çok fazla kentleşme görülmemektedir (Aşkın, 2006, s.7; Durugönül, 1999, s.333).

Doğu Dağlık Cilicia bölgesi adına en dikkat çekici özellik dağların denize paralel değil dik uzanmasıdır. Batıda Seleucia ad Calycadnum ile Doğuda Soloi Pompeipolis'in sınırlandığı Doğu dağlık Cilicia Bölgesi için "Olba Territoriumu"³ adı verilen ve Calycadnus ve Lamus akarsu kaynakları arasında kalan bölge önem taşımaktadır (Yeğin, 2019, s.5; Durugönül, 1995, s.75). Olba Territoriumu içinde yer Alan Olba Kenti için

³ Bkz. Olba: Polis mi? Teriitorium mu? (Durugönül, 1995, s. 75).

Hellenistik ve Roma İmparatorluk dönemlerinde merkezi bir rol üstlendiğini söylemek mümkündür (Aydınöglü, 2003, s.251-263; Erten, 2012, s.64). Çalışmanın gerçekleştirildiği Cambazlı Kilisesinin, Olba Kentinin 10 km doğusunda bulunduğu ve antik bir yol ile bağlandığı dikkate alındığında şüphesiz bu kent bize önemli ipuçları sunacaktır. Çalışmamızın konusu olan Cambazlı Kilisesi, Cambazlı Köyünün kuzeyinde, bir Roma mezarlığı ve bazı kaynaklarda geçen, fakat günümüzde kalıntılarının neredeyse tamamen yok olduğu küçük bir kilise ile birlikte yer almaktadır.

1.2. TARİHSEL SÜREÇ

Cilicia ve Isauria bölgeleri adına şüphesiz en dikkat çekici ve önemli evrelerden biri Hristiyanlaşma sürecidir. Hristiyanlığın eken dönemlerinden itibaren izlerinin görüldüğü Cilicia ve Isauria bölgelerinin temsilcilerinin Hristiyanlıkta büyük önem taşıyan teolojik toplantılar olan konsillerde söz sahibi olması bu bölgelerin Hristiyanlık dünyası içerisindeki rolü ve pozisyonu hakkında önemli ipuçları sunmaktadır (Pillhofer, 2018, s.95; Yeğin, 2019, s.10). Çalışmanın sınırlarını aşacağından Cilicia bölgesindeki her kentin konsillerde temsiliyet durumuna bakmak mümkün değildir. Her ne kadar Cambazlı'nın Antik Çağ'daki adını bilmesek ve bu noktada konsillerde herhangi bir temsil durumu olup olmadığı konusunda da bir bilgimiz yoksa da Cambazlı'nın coğrafi ve kültürel olarak yakınında yer alan Seleucia ve Olba kentlerinin Erken Hristiyanlık Dönemi'nde konsillerde temsil durumuna bakmak faydalı olacaktır.

Olba, Diocaesarea (Uzuncaburç) ile birlikte "Olba Territoriumu" olarak adlandırılan bölgenin başkenti konumundadır (Erten, 2009, s.76-85). Bir akropolis çevresinde şekillenen ve etrafı surlarla çevrili yerleşim merkezi olan Olba (Erten, 2009, s.76-85), Seleucia ad Calycadnum Başpiskoposluğuna bağlı 33 piskoposluk merkezi arasında yer almaktadır (Hild ve Hellenkemper, 1990, s.402; Yeğin, 2019, s.28).

M.S. 4. yüzyıl ile birlikte konsillerde temsilci bulundurmasıyla Olba kenti Hristiyanlık inancındaki kristolojik toplantılarda yer almaya başlamıştır (Davis, 2008, s.3-80; Canevello, 2004; Yeğin, 2015, s.10-11). M.S. 381'de Eusebius, Constantinopolis (İstanbul) Konsilinde, M.S. 431 yılında Poplius, I. Ephesus (Efes) Konsilinde Olba'yı temsil eden piskoposlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Özyıldırım, 2009, s.66-70). Sonrasında M.S. 449'daki II. Ephesus Konsili ve M.S. 451 yılındaki Chalcedon

(Kadıköy) Konsilinde piskopos Differentius Olba'yı temsil etmiştir (Özyıldırım, 2009, s.66-70).

Cilicia kentlerinden Seleucia ad Calycadnum'da M.S. 359 yılında gerçekleştirilen Seleucia Konsili bölgenin konsiller bağlamında Hristiyanlık içindeki konumuna örnek oluşturmaktadır (Özyıldırım, 2006, s.74-77). Konsil, Arius taraftarları ve onun karşıtlarının “Hz. İsa'nın tanrılığı” konularını içermekle birlikte İmparator Constantius'un Ariminium Konsilinde alınan kararlara aykırı bir karar çıkmaması için strateji uyguladığı siyasal bir denge oyunu olarak kayıtlara geçmiştir (Hefele, 1871, s.261; Özyıldırım, 2006, s.74-77).

Bölge, konsillerin yanı sıra Aziz ve Azizeler bakımından da önem taşımaktadır. Tarsuslu Aziz Paulus ve onun vaazlarından etkilenecek Hristiyanlığı seçen Iconiumlu Azize Thecla'nın faaliyetleri, bölgenin Hristiyanlaşmasında çok büyük etkiye sahiptir.

Roma'nın bölgeye hâkim olduğu süreçten önce baskın olan Yahudilik ve Zerdüştlük inancı aynı şekilde popülaritesini devam ettirirken M.S. 1. yüzyılda ortaya çıkan ve hızla yayılım gösteren Hristiyanlık da Cilicia'da bulunan yaygın inanışlar içerisindeki yerini almaya başlamıştır (Özyıldırım, 2005, s.199-215). Bununla birlikte Hristiyanlığın yayılmasında önemli rol oynayan Aziz Paulus ve Azize Thecla bölge adına iki önemli figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Aziz Paulus mektupları ve misyon yolculukları ile, Azize Thecla ise mucizeleriyle Hristiyanlık tarihinde ve bu dinin yayılımında pay sahibi karakterler olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Aziz Paulus'un Cilicia'ya gerçekleştirdiği misyon gezileri ile, bunun da ötesinde kendisinin Cilicia Bölgesi kentlerinden biri olan Tarsus'ta yetişmiş olmasıyla, Azize Thecla'nın ise Hristiyanlığa adım attıktan sonra Iconium'dan Cilicia'da bulunan Seleucia ad Calycadnum (Silifke) kentine gelmesiyle birlikte burada mucizelerine tanıklık edenlerin desteğini almasıyla Cilicia Bölgesi'nin Hristiyanlaşmasına doğrudan tesir ettiklerini söylemek mümkündür (Dagron, 1978; Özyıldırım, 2006, s.33). Bütün bunlar dikkate alındığında Aziz Paulus ve Azize Thecla'nın bölgeyle ilişkisi, pagan inanışın oldukça hâkim olduğu Cilicia'da Hristiyanlığın süratle yayılımını açıklamaktadır (Goodspeed, 1901, s.5; Özyıldırım, 2006 s.31).

Bölgede Hristiyanlık ile ilgili mimari yapı, mezar ve buluntu sayısı oldukça fazladır. Hristiyanlık mimarisine dair izler özelinde örneklendirme yapmak gerekirse bölgede pek çok kilise, mağara-kilise, şapel, katedral ve manastır yapısı yer almaktadır

(Erten ve Özyıldırım, 2007, s.51-62). Arkeolojik araştırma ve bulgulara bakıldığında M.S. 4-7. yüzyıllar arasında bölgenin mimari ve sosyal boyutta Hristiyanlığın izlerinin hat safhada olduğu görülmektedir (Özyıldırım, 2009, s.66-69).

M.S. 4. yüzyılda bölgede imar faaliyetlerinin yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun temel sebebi tabi ki de İmparator Zeno'dur (M.S. 474-491). Zeno tahttan indirildiği dönem içerisinde 2 yıl boyunca Isauria bölgesine sığınmış ve İmparatorluk tahtına tekrar çıkmasıyla birlikte Isauria'da yoğun imar faaliyetleri başlatmıştır (Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.265-266). Zeno döneminde her ne kadar mimari yapı sayısı ve çeşidi çoğalsa da imparatorun ölümüyle birlikte bölgenin finansal desteği önemli ölçüde azalmış, M.S. 6. yüzyıl ile birlikte gelen veba salgını, depremler, Sasani ve Arap istilalarıyla bölge güç kaybetmiştir (Foss, 1990, s.729-730; Erten, 2014, s.61-62).

2. BÖLÜM

CILICIA’NIN HIRİSTİYANLAŞMA SÜRECİ

2.1. HIRİSTİYANLAŞTIRMA SÜRECİNDE DAĞLIK CİLİCİA

M.S. 1. yüzyıl ile birlikte Kudüs’te Yahudiliğin bir kolundan meydana gelen Hristiyanlık, Roma’da uzun süre Yahudilikle ilişkili bir mezhep olarak nitelendirilmiştir (Özyıldırım, 2004, s.244; Kaçar, 2011, s.21). Kudüs’ün ardından hızla Anadolu coğrafyasına da yayılmaya başlayan bu yeni din, çoğunlukla Yahudi yandaşları kendisine çekerek bünyesine almış ve Anadolu’dan Avrupa’ya doğru yayılımını devam ettirmiştir (Canevello, 2015, s.186; Yeğin, 2019, s.23).

Cilicia bölgesinin Hristiyanlaşma sürecine bakıldığında önceleri Yahudi olan ve “Vizyon” olayı sonrasında Hristiyanlığa adım atan Paulus ve onun öğrencisi Thecla isimleri ön plana çıkmaktadır. Paulus’un Hristiyan oluşu sonrasında kendini bu dini yaymaya adanmış ve bu doğrultuda gerçekleştirmiş olduğu misyon yolculuklarının, Hristiyanlığın bugünkü konumuna gelmesinin temellerini attığını söylemek yanlış olmayacaktır (Aydın, 2005, s.96; Caka, 2009, s.3-4). Öte yandan Paulus’un hem Cilicia bölgesi kentlerinden biri olan Tarsus’ta yetişmiş olması hem de gerçekleştirdiği her misyon yolculuğunda rotasını Cilicia’dan geçecek şekilde çizdiği göz önüne alındığında bu bölgenin oldukça hızlı, diğer bölgelerden daha erken ve de sürekli artış gösteren bir biçimde Hristiyanlaştığı görülmektedir. Bu perspektifte bakıldığında Anadolu’da Hristiyanlık adına ilk kiliselerin Paulus’un çalışmaları sonucunda Cilicia’da kurulduğunu söylemek de mümkündür (Wilson, 2003, s.15).

Bölge adına bir diğer önemli figür ise Azize Thecla’dır. Iconium’lu Thecla, Aziz Paulus’un misyon gezileri kapsamında konuşma yaptığı Onesiphorus isimli bir vatandaşın evinde, onu dinleyenler arasında yer almış ve Paulus’un anlatılarından etkilenerek Hristiyan inancını benimsemiştir (Canevello, 2015, s.186).

Hristiyanlığa adım atması ile beraber türlü zorluklara maruz kalan Azize Thecla, iki kez ölüm cezasına çarptırılmasına rağmen mucizeleri sayesinde kurtulmayı başarmış, sonrasında Aziz Paulus’un tavsiyesi üzerine Seleucia ad Calycadnum’a gelerek burada

günümüzde Meryemlik⁴ olarak isimlendirilen bir mağaraya yerleşmiştir. Seleucia'da mucizelerine devam eden Thecla'nın (Krueger, 2004, s.81; Canevello, 2015, s.187) hastalıkları iyileştirici ve yol gösterici olma özellikleri sayesinde burada yaşayan ve mucizelerine tanıklık edenleri etkileyerek bölgenin Hristiyan nüfusunun artmasında azımsanmayacak ölçüde katkıda bulunduğu görülmektedir (Canevello, 2004, s.263-268).

Hristiyanlığın hızla yayılmaya başlamasının ardından bu durum Roma yönetiminde rahatsızlığa neden olmuş ve bu yeni din bir tehdit olarak algılanmaya başlamıştır (Ertekin, 2011, s.98). Özellikle Hristiyanlığı kabul eden ve bu dini benimseyenlerin pagan inanış ve ibadetlerini reddetmesiyle Roma'da sosyal huzur bozulmuş, çeşitli anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başlamıştır (Gaddis, 2005, s.33; Ertekin, 2011, s.96). Bu tür pürüzlerin patlak vermesinin ardından Roma İmparatoru Gaius Diocletianus (M.S. 284-305) tarafından çeşitli fermanlar ile Hristiyanlara sert yaptırımlar uygulanmaya başlanmış, hatta bunun sonucu işkence ve zulümlere kadar ulaşmıştır (Ertekin, 2011, s.81-109).

Toplumun büyük bir bölümünün Pagan inanışlara sahip olduğu Roma'da, M.S. 1. yüzyılda Palaestina'da (Filistin) Yahudiliğin bir kolundan ortaya çıkmış olan Hristiyanlık ilk başlarda Romalı yöneticiler tarafından ciddi bir tehdit olarak görülme de sonrasında Hristiyanlığın Yahudilikten ayrılıp başlı başına bir din hareketine dönüşmesiyle devlet için bir tehdit haline gelmiştir (Kaçar, 2011, s.22; Yeğin, 2019, s.15). Bu sırada Cumhuriyet Dönemi'nden sıyrılıp bir İmparatorluk haline dönüşmeye başlayan Roma'da geniş coğrafyalara yayılmanın getirdiği farklı dinlere, devlet tarafından hoşgörü politikası ile yaklaşılsa da devletin birliğini bozabilecek ya da otoritesini sarsabilecek durumlara müsaade edilmemektedir (Çelik, 1996, s.65).

M.S. 2. yüzyıl ile hızla yayılmaya başlayan Hristiyanlık bu dönemde "Klasik Çağını" yaşayan imparatorlukta, toplumun az eğitimli ya da eğitimsiz, alt tabakasının dini olarak görülmektedir (Benko, 1980, s.1055-1118; Kaçar, 2009, s.22; Kaçar, 2011, s.20). Pagan inanış ve ibadetlerini reddeden bu yeni dine mensup kişiler başlangıçta kırsal bölgelerde yaşayan, sonrasında yayılımın giderek artmasıyla kentte yaşayan halk ve yöneticilerin rahatsız olmasına yol açmıştır (İznik, 2009, s.51-52; Yeğin, 2019, s.16).

⁴ Azize Thecla Kutsal Alanı.

Hristiyanlığı kabul eden kişiler devletin yasalarını görmezden gelerek sosyal yaşamın dengesinin bozulmasına yol açan eylemlerde bulunmuşlardır. Bunlara; Pagan inancına sahip olanların, tanrılara kurban kesme kültünü reddetmeleri ve askerlik yapmaya karşı çıkmaları örnek olarak gösterilebilir (Çelik, 1996, s.66; Ertekin, 2011, s.96). Hatta yaşanan kuraklık, kıtlık gibi durumlar Hristiyan toplumun uğursuzluğu olarak nitelendirilmiş, bu dine mensup kişiler çeşitli işkence ve zulümlere maruz bırakılmıştır. Böylece bir kovuşturma ve baskı süreci başlatılarak Hristiyanlığın ve bu dine inanan kişilerin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır (İznik, 2009, s.51; Ertekin, 2011, s.93; Yeğin, 2019, s.16).

İmparator Nero Dönemi'nde (M.S. 54-68) başlatılan bu takibat sürecinin altında yatan en önemli nedenin Hristiyanlıkta yer alan, bir mesih geleceği ve Roma'nın ortadan kalkacağına dair inanca olan kaygılardır (İznik, 2009, s.51). Özellikle M.S. 23 Şubat 303 yılında Diocletianus'un kararıyla başlatılan ve M.S. 311 yılında Galerius'un "Hoşgörü Fermanı" ile son bulan, son olarak da I. Constantinus ve Licinius ortaklığıyla hazırlanmış olan "Milano Fermanı" ile kapsamlı hale getirilen 10 yıllık "Büyük Takibat"⁵ sürecinde Hristiyan toplum çok ciddi işkence ve zulümlere maruz kalmıştır (Barrow, 2002, s.191-192). Birçok insanın ölümüyle sonuçlanan bu süreç Roma ve Hristiyanlık tarihinin kırılma noktası olarak kabul edilmektedir. Takibat döneminde Hristiyanlar ibadetlerini gizli bir biçimde devam ettirmişlerdir. Cemaatin toplantı evlerinde ibadetler gerçekleştirilmiş, hatta baskı ve zulümlere maruz kalmamak adına dağlık bölgelere gizli mağara kiliseler inşa edilerek Hristiyan halk ibadetlerini yerine getirmeye çalışmıştır (Ertekin, 2011, s.81-109).

Hoşgörü ve Milano Fermanları ile özgür ve yasal bir inanç (Religio Licita) haline gelen Hristiyanlık, Cilicia ve Isauria Bölgeleri'nde de erken dönemlerinde baskı görmüştür (Yeğin, 2019, s.18). Bu sonuç, bölgede yaşamış olan Aziz ve Azizelerin hayat hikayelerinden ve arkeolojik verilerden rahatlıkla çıkarılabilmektedir. Palaestina'da ortaya çıkmış olan Hristiyanlığın Anadolu'ya yayılmasının şüphesiz başrolleri Hz. İsa ve havarileridir. Bu dinin Cilicia ve Isauria bölgelerinde yayılımının gerçekleşmesi ise Hz. İsa'nın havarilerinden olmayan Tarsuslu Paulus ve Iconiumlu Azize Thecla'nın faaliyetleri neticesinde olmuştur (İznik, 2009, s.46; Yeğin, 2019, s.18-20).

⁵ Bkz. Roma Devletinin Hristiyanlığı Ortadan Kaldırmaya Yönelik Son Hamlesi: Büyük Takibat 303-313 (Ertekin, 2011, s. 81-109).

M.S. 303 yılında Diocletianus'un fermanıyla başlayan, Hristiyanlara yapılan zulüm, baskı, işkence ve bezdirme politikalarıyla devam eden, M.S. 311 yılındaki Galerius'un "Hoşgörü Fermanı" ile sona eren "Büyük Takibat" süreci Hristiyanlık adına kırılma noktalarından biri olarak görülmektedir (Ertekin, 2011, s.91). Her ne kadar M.S. 113'te ilan edilen "Milano Fermanı" ile yasal bir inanış haline gelse de bu döneme kadar mağara-kilise ve manastırların önemi çok büyüktür (Özyıldırım ve Ünal, 2011, s.149-159; Yeğin, 2019, s.17-18). Bu takibat döneminde Hristiyan mensubu vatandaşlar dinlerini gizli bir biçimde ve saklanarak yaşamak zorunda kalmışlardır. Bu doğrultuda bakıldığında kentten uzak ve ıssız noktaları seçerek mağara kilise, manastır ve çeşitli dini yapılar inşa etmişlerdir. Dağlık Cilicia'nın saklanma amacıyla olan Hristiyanlar için bu özellikleri coğrafyasında barındırdığı da düşünüldüğünde bölgenin önemi bu açıdan da gözler önüne serilmektedir.

Hristiyanlara karşı yapılan zulüm ve baskıların giderek artarak katliamlara dönüştüğü Büyük Takibat dönemi, Hristiyanlıkta din şehidi olarak bilinen "martyr"⁶ sözcüğünü ortaya çıkarmıştır. Cilicia için "martyr" sıfatlandırmasına nail olan kişiler de bu Büyük Takibat dönemine bakıldığında karşımıza çıkmaktadır (Yeğin, 2019, s.17-29). İmparator Traianus Decius Dönemi'nde (M.S. 249-251) bu kapsamda pagan inanışlarını reddeden kişilere ağır cezalar uygulanmış, Iulianus isimli Cilicalı bir piskopos inancı sebebiyle tutuklanıp, akrep ve yılanlarla dolu bir çuvala koyularak denize atılmıştır (Millar, 1977, s.567). İmparator Numerianus (M.S. 283-284) döneminde ise yine Cilicia kentlerinden biri olan Anazarbos'a göç etmiş İran asıllı, Hristiyan inancına mensup bir doktor olan Thallelaios'un inancı sebebiyle yargılanmasının ardından tıpkı kendisi gibi Hristiyan olmaları sebebiyle Narkissos, Thetius, Akastasia, Philadus, Mokorios, Theodoula ve Anastasia isimli kişilerle yakılarak idam edilmiştir (Fox's, 2001, s.21-27; Beşaltı, 2022, s.101).

Büyük Takibatın başladığı ve Hristiyanlar için şüphesiz en zor yılların olduğu Diocletianus döneminde de Cilicia'ya bakıldığında Claudius, Asterus ve Neon isimli üç kardeşin çarmıha gerilerek, Donuina ve Theonilla isimli iki kadının ise işkence edilerek katledildiği görülmektedir (Fox's, 2001; Beşaltı, 2022, s.101-102). Bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda Cilicia'nın da Hristiyanlaşma sürecinde baskılardan oldukça etkilendiği ve bu uğurda canını veren inananları içinde barındırdığı görülmektedir.

⁶ Martyr: "Hristiyanlıkta din şehidi."

“Martyrler Çağı” olarak da bilinen Büyük Takibat döneminin getirdiği baskılı ve kaotik ortamda dahi ölüm pahasına bu dini benimseyen ve savunan kişiler sayesinde Hristiyanlığın günümüze kadar ulaştığını söylemek yanlış olmayacaktır (Fox’s, 2001, s.21-35).

Hristiyanlığın yasal bir din haline gelmesinden sonra kilise, Roma İmparatorluğunun yönetiminde merkez haline gelmiştir (Yeğin, 2019, s.27). Böylelikle Roma eyaletleri piskoposluk merkezlerine, sonrasında ise piskoposluk merkezlerinin bağlı olduğu patrikhanelere dönüşmüşlerdir (Yeğin, 2019, s.27). Cilicia ve Isauria’daki piskoposlukların Antiochia ad Orontem Patrikhanesine bağlı olduğu bilinmektedir. Buradan yola çıkarak Seleucia ad Calycadnum ve Olba’nın da Antiochia Patrikhanesi’ne bağlı ve buranın etkisi altında olduğu anlaşılmaktadır (Mietke, 1999, s.227; Yeğin, 2019, s.27).

Palaestina ile yakınlığı dolayısıyla Antiochia’nın Kudüs ile güçlü ilişkiler kurması, kilise yapılanması ve Hristiyanlığın yayılım merkezi haline gelmesini sağlamıştır (Çelik, 1996, s.114-115). Böylelikle M.S. 2. yüzyılda Anadolu ve Libanus kiliselerinin, M.S. 3. yüzyılda ise Syria, Cilicia, Mezopotamya gibi bölgelerin de içinde bulunduğu 137 piskoposluk merkezinin Antiochia Patrikhanesine bağlı olduğu görülmektedir (Çelik, 1996, s.114-115; Yeğin, 2019, s.31). Bunun yanında Erken Hristiyanlık Dönemi’nde Seleucia ad Calycadnum Piskoposluğu, içerisinde Olba’nın da yer aldığı 33 piskoposluğun bağlı olduğu bir piskoposluk merkezi haline gelmiştir (Hild ve Hellenkemper, 1990, s.369-370). Tüm bunlar dikkate alındığında Cambazlı’nın da bağlı olduğu Olba’nın M.S. 4. ile 7. yüzyıllar arasında Hristiyanlık dünyasında kendine önemli bir yer edindiği anlaşılmaktadır.

Kiliselerin farklı ilkeler benimsemesi ve “tanrı, peygamber, kutsal ruh, oğul” gibi kavramları birbirinden farklı şekilde tanımlamaları beraberinde “kristolojik” anlaşmazlıklar doğurmuştur (Özyıldırım, 2004, s.248). Bu anlaşmazlıklar “konsil” olarak adlandırılan toplantılar ile uzlaşma noktasına getirilmeye çalışılmıştır. Araştırma konumuz kapsamında Cambazlı Kilisesi’nin yer aldığı Cilicia-Isauria bölgelerinin bu konsillerde konumuna değinmek gerekmektedir.

Büyük Takibat sonrası dönemde “Hz. İsa’nın tanrısallığı” üzerine olan tartışmalar sonucunda “Ariusçuluk” ya da “Aryanizm” olarak adlandırılan bir akım ortaya çıkmıştır. Dönemin imparatoru I. Constantinus Ariusçuluğu ortadan kaldırıp refahı sağlamak adına

öncelikle bir “synod”⁷ toplamış, bunun çözüm için yeterli olmamasının ardından İznik (Nicea) Konsili’ni düzenlemiştir. Bu konsil Ariusçu tartışmaların yanı sıra bölge düzenlemelerini de kapsamış, Cilicia ve Isauria bölgelerini birbirinden ayırmıştır. Böylelikle İznik Konsili’nde temsilci bulunduran Cilicia ve Isauria’nın konsillerle ilgili ilk bağlantısı anlaşılmaktadır (Hefele, 1871, s.250; Williams, 1987, s.29; Çelik, 1996, s.108-111; Baş, 1999, s.39; Atiya, 2005, s.72; Özyıldırım, 2006, s.37; Kaçar, 2009, 57; Yeğin, 2019, s.30).

M.S. 4. yüzyılda Cilicia’nın Narcissus Makedonios isimli piskoposlarının, M.S. 335 yılında Tyrus’ta toplanan, Athanasius’un yargılandığı konsilde aktif rol oynadıkları görülmektedir. Bunun yanında Antiochia Konsili’nde (M.S. 341) Cilicia’nın 6 piskopos bulundurduğu bu konsilin liderinin Cilicia’dan Narcissus olduğu anlaşılmaktadır. I. Constantinopolis Konsili (M.S. 381) kayıtlarında da birçok Cilicia ve Isauria piskoposu karşımıza çıkmaktadır. Yine M.S. 431 tarihli Ephesus Konsili’nde Cilicia-Isauria temsilcileri olan Cyrillus ve Nestorius arasındaki anlaşmazlıklar konsil kayıtlarında yer edinmiştir (Hild ve Hellenkemper, 1990, s.85-91; Kaçar, 2003, s.111-114; Yeğin, 2019, s.31-32). Bu örnekler doğrultusunda Cilicia ve Isaura’nın konsillerdeki konumu ve etkisi daha net bir şekilde anlaşılmaktadır.

2.2. AZİZ PAULUS VE AZİZE THECLA’NIN CİLİCİA’NIN HİRİSTİYANLAŞMASINA ETKİSİ

Aziz Paulus, Cilicia kentlerinden biri olan Tarsus’ta yetişmiştir. Tarsus’un, Roma Döneminin gelişmiş kentleri arasında yer aldığı da göz önünde bulundurulduğunda Paulus’un kişisel gelişiminin bu sayede olumlu bir yöne doğru ilerlediği görülmektedir. Paulus’un Tarsus kentinden olduğu Lucas İncilinde şu şekilde anlatılmaktadır: “...*Ben Cilicia’nın Tarsus Kentinden bir Yahudiyim...*” (Özyıldırım, 2006, s.27). Tarsus kentine bakıldığında ticaret sayesinde ekonomik açıdan gelişmiş, kültürel ve sosyal yaşantıda ileri seviyede, içerisinde birçok eğitim merkezi barındıran, Pagan ve Yahudi topluluğun iç içe yaşadığı bir model karşımıza çıkmaktadır (Sarıkçıoğlu, 2004, s.316; Caka, 2009, s.20).

Paulus her ne kadar Tarsus kentinde yetişmiş olsa da ailesi o küçük yaşlarda iken buraya Kudüs’ten göçmüştür. Yani kendisinin de mektuplarında dile getirdiği üzere Ferisi mezhebine bağlı “Bünyemin Kabilesinden” bir Yahudi’dir (Smyth, 1932; Caka, 2009,

⁷ Synod: “Doğu Kiliselerinde Yönetim kurulu, piskoposlar meclisi.”

s.15). Ailesinin Kudüs'ten Tarsus'a göçerek buraya yerleşmesi Paulus'un sosyal hayatının dönüm noktası olarak görülmektedir. Çünkü bu sayede Paulus Roma vatandaşlığına sahip olmuş, bunun yanında Pagan toplum ile iç içe büyüyerek onların sosyal yaşantısını yakından tanıma avantajına sahip olmuştur ki bunun önemi gerçekleştirmiş olduğu misyon yolculuklarında kendini göstermiştir (Sarıkcıoğlu, 2004, s.316).

Yahudi inancına sahip olduğu dönemde Paulus'un bu dinin önemli kurul ve meclislerinde sözü geçen, dinine bağlı ve saygın bir kimse olarak görüldüğü bilinmektedir (Aydın, 2007, s.87; Caka, 2009, s.16). Hatta Hristiyanlığa karşı faaliyetler yürüterek birçok Hristiyan'ın öldürülmesinde karar alan zümre içinde olduğunu savunan araştırmacılar olmasına rağmen, Roma'da azınlık olan Yahudilerin bir kişinin öldürülmesiyle ilgili kararları alma gücünün olmadığı düşünüldüğünde, bu pek olası bir durum değildir (Hacker, 2003, s.23; Caka, 2009, s.17).

Paulus hakkında netleşmemiş birçok konu olmasıyla beraber onun gerçekten Hz. İsa'nın öğretilerini yayma çabası içinde olduğu ve onun aslında bu amaçtan uzak bir biçimde, İsa'nın öğretilerinden tamamen farklı rotada ilerleyerek günümüze kadar ulaşmış olan Hristiyanlığı sistemli olarak şekillendirdiği ve manipüle ettiği gibi iki farklı görüş de araştırmacılar arasında tartışılmaktadır (Gündüz, 2006, s.17; Caka, 2009, s.44). Bu veriler göz önünde bulundurulduğunda Paulus'un teolojisinin farklı yaklaşımlarla farklı yargılara yol açtığı, sonuç olarak tek bir bakış açısından ziyade görece olarak değerlendirildiği söylenebilir (Caka, 2009, s.44).

Paulus ile ilgili en güvenilir ve net bilgiler şüphesiz mektuplarında yer almaktadır. Bunun yanında Paulus'un arkadaşı ve destekçisi olarak bilinen, Yeni Ahit yazarlarından biri olan Lucas'ın "Elçilerin İşleri" bölümünde Paulus'un misyon gezileri, yaşamı ve mektupları hakkında verdiği bilgiler de (her ne kadar taraflı olduğu düşünülse de) araştırmalara temel oluşturmaktadır (Caka, 2009, s.45-48).

Paulus'un Yahudi inancından Hristiyanlığa yönelmesi "Vizyon" ismi verilen hadisenin gerçekleşmesinin ardından olmuştur. Yahudi iken bu dinin çeşitli meclislerinde sözü geçen, hatta Hristiyanlara karşı yapılan zulüm kararlarında söz sahibi olduğu dahi düşünülen Paulus'un Hristiyanlığa adım atması şüphesiz bu dinin tarihinde kırılma noktalarından biri olmuş ve belki de olayların akış yönünü ciddi şekilde değiştirmiştir. Vizyon olayı; Paulus'un Kudüs'ten Şam'a yolculuğu sırasında Hz. İsa'nın kendisine

görünmesi ve onunla konuşması olarak tanımlanabilmektedir (Machen, 1921, s.41; Caka, 2009, s.18). Araştırmacılar tarafından bu Vizyon olayının M.S. 32-38 yılları arasında gerçekleşmiş olabileceği tahmin edilmektedir (Turan, 2006). Vizyon olayının gerçekleşmesi Lucas İncili'nde şu şekilde anlatılmaktadır:

“... aniden gökyüzünden gelen bir ışık beni aydınlattı: tam yere düşerken bir sesin bana şöyle seslendiğini işittim: Ey Paulus, ey Paulus niçin bana zulmediyorsun? Ben yanıt verdim: ey efendi sen kimsin? Ve bana dedi ki: Ben senin zulmettiğin Nazarenus'lu (Nasıralı) İsa'yım...” (Özyıldırım, 2006, s.29).

Vizyon olayı ile birlikte Hristiyanlık inancını benimseyen Paulus, bununla yetinmeyerek bu dinin yayılmasını kendine görev edinmiş, bazı görüşlerce daha fazla olduğu savunulan fakat şu anda kanıtlanabilir nitelikte olan üç misyon yolculuğu gerçekleştirmiştir (Doğan, 2008, s.38; Caka, 2009, s.24).

Paulus'un misyon gezileri Hristiyanlığın taraftar toplamada ve yayılmasında önemli rol oynamıştır. Çeşitli bölgelere yolculuklar düzenleyerek buralarda kitleleri etkilemeyi ve taraftar toplamayı büyük oranda başarabilen Paulus, gezilerini gerçekleştirirken dönemin büyük ve kalabalık nüfuslu kentlerini kendine hedef olarak seçmiştir. Bunun sebebi doğal olarak kalabalık kitlelere ulaşarak süreci mümkün olduğunca hızlandırmak istemesidir (Caka, 2009, s.27-37).

Paulus'un hitabet gücünün oldukça etkili olmasının yanında Grekçe, İbranca, Süryanca gibi çeşitli dilleri bilmesi ve iyi eğitilmiş olması, misyon yolculuklarında avantaj sağlamış ve Hristiyanlığın yayılımında büyük rol oynamıştır (Lequien, 1740, s.870; Yeğin, 2019, s.19). Bu kutsal gezilerinde kendi cemaatini oluşturmak amacıyla ev ev dolaşmış, kiliselerde halka seslenmiş ve daha çok kişiye ulaşmak için birçok yolu denemiştir (Caka, 2009, s.19-45).

Paulus bu kutsal görev gezilerinde M.S. 1. yüzyılın sonlarında amacına nispeten ulaşmış ve Hristiyanlığı Suriye'den Anadolu'ya, Balkanlar üzerinden İtalya'ya kadar yayılmasında büyük rol oynayarak adını Hristiyanlık tarihine yazdırmayı başarmıştır (Özyıldırım, 2004, s.244; Kaçar, 2011, s.21; Yeğin, 2019, s.19).

Hristiyanlık adına kutsal değer taşıyan ve belge niteliği oluşturan “Paulus'un Mektupları” Yeni Ahit'in önemli bir kısmını oluşturmaktadır. İncil'in Eski Ahit ve Yeni Ahit olarak iki bölümden oluştuğu düşünüldüğünde Eski Ahit hem Hristiyanlar hem de Yahudiler için kutsallık barındıran bir bölümü, Yeni Ahit ise Hz. İsa'nın hayatını ve

öğretilerini esas alan, Matta, Marcos, Yuhanna ve Lucas İncillerinden, vahiy, Resullerin İşleri ve havarilerin mektupları gibi konularda işlenen bölümü oluşturmaktadır (Caka, 2009, s.47).

Paulus'un mektupları da Yeni Ahit'in önemli bir parçası olup şüphesiz Hristiyanlık tarihinin aydınlatılmasına öncülük eden yazılı kaynaklardır. Kesin olarak bilinen sayısı 13 olan bu mektuplar için bazı araştırmacılar 14 sayısına işaret etse de bu henüz kanıtlanamamış bir iddia olarak gözükmektedir (Jakob, 1985, s.61; Caka, 2009, s.48). Bu 13 mektup; Romalılara Mektuplar, Korinthlilere Mektup I ve II, Galatyalılara Mektup, Ephesuslulara Mektup, Filipililere Mektup, Koloselilere Mektup, Selaniklilere Mektup I ve II, Timoteusa Mektup I ve II, Titusa Mektup ve Filimona Mektup olarak geçmektedir (Caka, 2009, s.43-152).

Bu mektuplarla ilgili Paulus'un neden bir İncil değil de mektup yazmış olduğu sorusu araştırmacılar tarafından sıkça dile getirilmektedir. Bu soru şu şekilde açıklanabilmektedir: öncelikle mektup zamanının en yaygın iletişim aracıdır ve Paulus'un da kiliselerle sürekli iletişim halinde bulunması gerekmektedir. Yani Paulus'un fikirlerini ve teolojisini yansıtan bu mektupların aynı zamanda kiliselere öğütlerini, emir ve haberlerini iletme amacıyla yazılmış birer haber ağı olduklarını söylemek gerekmektedir (Caka, 2009, s.49).

Hristiyanlığın özellikle Cilicia ve Isauria'da yayılımının Paulus ile beraber en önemli karakteri olan Azize Thecla'nın bu unvana kavuşmasında büyük payı mucizeleri ve yol gösterici karakteri sayesinde olmuştur. Iconium'lu Thecla'nın Hristiyanlık tarihinde Paulus'un misyon yolculuklarındaki bir durağı olan Iconium'da Onesiphorous'un evindeki konuşmasıyla yerini almaya başladığı görülmektedir (Özyıldırım, 2006, s.31). Paulus'u dinleyenler arasında yer alan Thecla, onun konuşmalarından etkilenerek Hristiyanlığa adım atmak istemiş, fakat nişanlısı Thamyris'in Paulus'u kentin valisine şikâyet etmesiyle Paulus hapse atılmıştır (Canevello, 2004, s.262). Sonrasında ise bir gece Thecla'nın Paulus'u hapishanede ziyaretinin duyulmasıyla beraber vali tarafından Paulus kentten sürülmüş, Thecla ise yakılarak infaz edilme cezasına çarptırılmıştır. İşte Azize Thecla'ya atfedilen mucizelerin tam olarak burada başladığı görülmektedir. İnfaz sırasında yağmurun yağmasıyla ölümden kurtulan Thecla, kentten ayrılarak Myra'da (Demre) bulunan Paulus'un yanına

gitmiş ve bu ikili birlikte dönemin zengin Roma kentlerinden Antiochia'ya (Antakya) geçmişlerdir (Canevello, 2004, s.262).

Thecla'nın Antiochia'ya geçmesinin ardından buradaki şehrin ileri gelenlerinden biri olan Alexander ondan hoşlanarak birlikte olmak istese de Thecla buna karşı koymuş ve o esnada Alexander'ın elbisesi yırtılmıştır (Öztürk, 2012, s.44). Bu olay üzerine vali kararıyla vahşi hayvanların önüne atılarak infaz edilme cezasına çarptırılan Thecla, buradan da bir dizi mucizeler vesilesiyle kurtulmuştur. Anlatıya göre onu parçalaması beklenen aslan Thecla'yı diğer vahşi hayvanlardan koruyarak kurtulmasını sağlamış, hatta Thecla'yı et yiyen balıklarla dolu bir havuza atmalarına rağmen sudan vaftiz olarak çıkmıştır (Pesthy, 1996, s.22-43; Öztürk, 2012, s.44).

Bu olayların ardından imparatorun yakınlarından biri olan Tryphaena mucizelere şahit olmuş ve Thecla'ya altın vererek kentten kaçmasına yardım etmiştir (Canevello, 2004, s.262). Bir diğer anlatıya göre ise olaylara şahit olan Tryphaena bayılarak düşmüş, böylelikle lanetlenmekten ve olayları imparatorun öğrenmesinden korkularak Thecla serbest bırakılmıştır (Pesthy, 1996, s.22-43; Öztürk, 2012, s.44).

Bu gelişmelerin ardından bir kez daha mucizeleri sayesinde ölümden kurtulmuş olan Thecla, Antiochia'dan ayrılarak Paulus'un yanına gitmiştir. Sonrasında Iconium'a giderek annesini ziyaret eden Thecla, buradan Paulus'un tavsiyesi üzerine Seleucia ad Calycadnum'a geçerek bir mağaraya yerleşmiş, mucize ve öğretilerine ölümüne kadar burada devam etmiştir (Lipsius ve Bonnet, 1891, s.269; Canevello, 2004, s.262-263).

Hıristiyanlığın ilk kadın şehidi olarak kabul edilen Thecla'nın ölümüne dair çeşitli teoriler ortaya atılsa da en çok kabul edilen görüş onun mağarada mucizevi şekilde açılan geçitte sonsuza dek kaybolduğudur (Pesthy, 1996, s.44-45; Öztürk, 2012, s.44). Anlatıya göre Thecla'nın tedavi edici mucizeleri Seleucia'da bulunan hekimler tarafından hoş karşılanmamış, onun bu kudretini bakireliğinden aldığı düşüncesiyle gücünü yok etmek için Thecla'ya saldırı düzenlemişler, fakat Thecla bu sırada dua ederek mağarada bir geçit açılmasını sağlamış ve bu geçitte izini kaybettirmiştir (Pesthy, 1996, s.175; Öztürk, 2012, s.47). Bu olayın ardından Thecla'nın yaşadığı mağara üzerine bir kilise inşa edilmiş ve şahsiyeti kutsallaştırılmıştır. Günümüzde Seleucia'da yer alan ve Azize Thecla Kutsal Alanı olarak adlandırılan bu mekân Hıristiyanlar için bir hac merkezi olmuştur.

3. BÖLÜM

CAMBAZLI KİLİSESİ

3.1. CAMBAZLI KİLİSESİ ARAŞTIRMA TARİHÇESİ

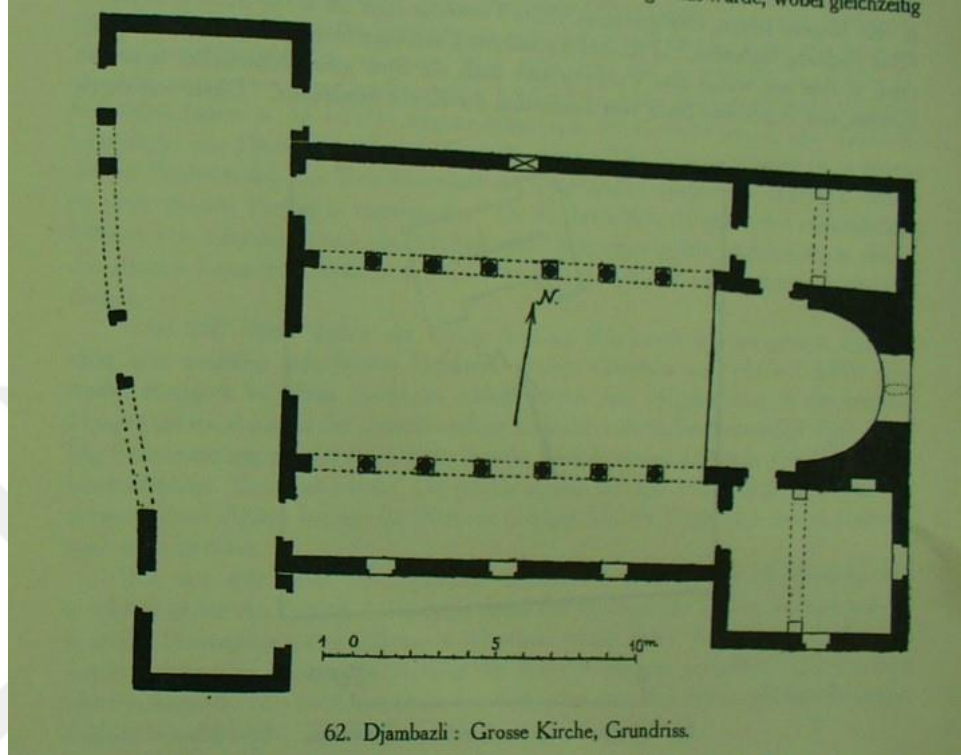
Mersin ilinin Silifke İlçesi sınırları içinde yer alan Cambazlı Köyü'nün kuzeyindeki Cambazlı Kilisesi, Dağlık Cilicia bölgesi adına Erken Bizans Dönemi özelliklerini taşıyan önemli bir yapı kompleksi olarak karşımıza çıkmaktadır. Döneminin yaygın özelliği olan bazilikal planlı bir yapıya sahip olan Cambazlı Kilisesi için 2019 yılında yapılan restorasyon çalışması dışında yakın tarihli ya da güncel herhangi bir detaylı çalışma ve araştırma olmadığı görülmektedir.

Cambazlı Kilisesi için ulaşılan en eski kaynak Theodore Bent'in 1891 tarihli, *The Journal of Hellenic Studies* dergisinde yayımlanan *A Journey in Cilicia Tracheia* makalesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca 1996 yılındaki yayınıyla Alman araştırmacı Stephen Hill de bölgeyi ilk olarak Theodore Bent'in kayıt altına aldığını aktarmaktadır (Hill, 1996, s.110). Bent, Cambazlı Kilisesi hakkında çok az bir yorumlamaya yer vermiştir. Cambazlı'da yer alan birkaç lahit ve kayaya oyulmuş büstün yanında kiliseyi de “iyi korunmuş bir vaziyette, korinth sütunlarıyla çevrili bir hristiyan bazilikası” şeklinde anlatan Bent (Bent, 1891, s.219), Cambazlı Kilisesi hakkında çok az da olsa ilk yayımlanan yorumlamayı yapmış araştırmacı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bent'in araştırmasından sonra Avusturya asıllı gezginler olan Josef Keil ve Adolf Wilhelm'in 1931 tarihli çalışması karşımıza çıkmaktadır. *Denkmaler Aus Dem Rauhen Kilikien* isimli kitapta bölgedeki pek çok yapıyla birlikte Cambazlı Kilisesi'ni de değerlendiren Keil ve Wilhelm, kilisenin mimari yapısını inceleyip yorumlayan önemli bir kaynak ortaya koymuşlardır. Keil ve Wilhelm, narteksin kiliseye sonradan eklenmiş bir yapı olduğunu savunmaktadır (Keil ve Wilhelm, 1931, s.36). Araştırmacılar Cambazlı'nın Isauria'ya bağlı henüz lokalize edilmemiş bir piskoposluk merkezi gibi gözükse de yerleşimin kentsel bir karakteri olmamasından dolayı ancak Olba'ya bağlı bir “kome”⁸ olabileceğini ileri sürmektedir (Keil ve Wilhelm, 1931, s.34). Keil ve Wilhelm kiliseyi çevreleyen temenos duvarının çok geniş bir alanı kaplamasından ve bu duvarı

⁸ Kome: “Yunan uğgarlığında köylere verilen isim.”

oluşturan blok taşlar üzerindeki yazıtlardan yola çıkarak kilisenin eski bir tapınak üzerine inşa edildiği önerisinde bulunmaktadırlar (Keil ve Wilhelm, 1931, s.39). Ayrıca ikili, kilisenin planını çıkararak bunun üzerinden yorumlamalarda bulunmuşlardır.

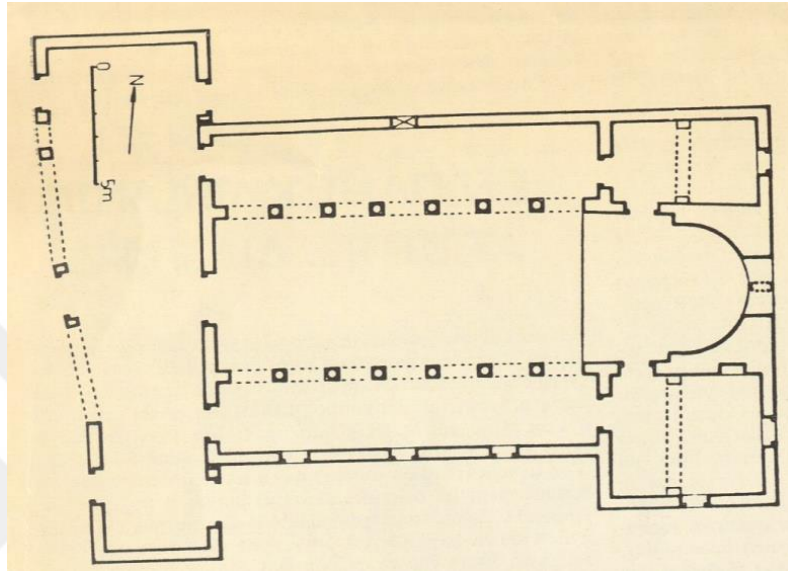
Plan 1. Keil ve Wilhelm'in Cambazlı Kilisesi planı (Keil ve Wilhelm, 1931, s.37)

1963/64 yıllarında yayımlan Otto Feld'in *Bericht über eine Reise durch Kilikien* araştırması da Cambazlı Kilisesini kapsamı nedeniyle, kilisenin araştırma tarihçesi kapsamında önemli yer tutmaktadır. Feld, Cambazlı Kilisesinin plaster başlıklarındaki stilize akanthus⁹ yapraklarının M.S. 6. yüzyılın başlarına dayandığını ileri sürmektedir (Hill, 1996, s.111). Bunun yanında narteksin yapıya sonradan eklenmesi konusunda yeterli kanıt olmadığı için kesin bir ifade kullanmamaktadır (Eyice, 1979, s.23).

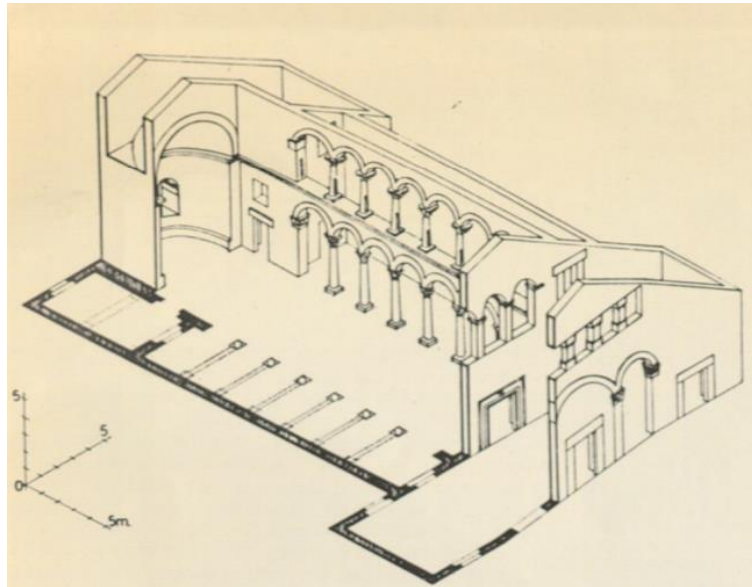
Bunun yanında Cambazlı Kilisesi ile ilgili değerli yorum ve bilgiler içeren diğer bir kaynak Semavi Eyice'nin 1979 yılında yayımladığı *La Basilique de Canbazlı en Cilicia* olarak karşımıza çıkmaktadır. Kilisenin planını çıkararak mimari yapı hakkında yorumlamalarda bulunan Eyice, Feld'in tarihlendirmesine karşılık yapının M.S. 6. yüzyıldan daha erken bir tarihe ait olduğunu ileri sürmektedir. Eyice, kilisenin M.S. 4. yüzyılın ilk yarısı ile M.S. 6. yüzyılın ikinci yarısı arasında bir tarihte inşa edildiğini

⁹ Akanthus: "Yunanca *akn* (üç) ve *anthos* (çiçek) sözlerinden oluşan akanthus yaprağı (*kenger*) Korinth ve Kompozit başlıklarda ve Klasik mimaride çeşitli bezemelerde kullanılmıştır." (Er, 2004).

savunmaktadır (Eyice, 1979, s.29). Apsisin, doğu duvarının içinde kalacak şekilde inşa edilmesini Cilicia Bölgesi'nin karakteristik bir özelliği olarak tanımlayan Eyice, pastaphorion odalarının iki katlı olmasının bölgede birkaç kilisede daha olduğunu ve diğer bölgelere göre farklılık yarattığını aktarmaktadır (Eyice, 1979, s.29). Ayrıca Eyice, yapının planını çıkarmış ve rekonstrüksiyon çizimlerini yapmıştır.

Plan 2. Semavi Eyice'nin Cambazlı Kilisesi planı (Eyice, 1979, s.23)

Çizim 1. Semavi Eyice'nin Cambazlı Kilisesi rekonstrüksiyon önerisi (Eyice, 1979, s.25)

Bahsi geçen bu eserler dışında 1984 tarihli; Friedrich Hild, Hansgerd Hellenkemper ve Hellenkemper-Salies'e ait *Kommagene-Kilikien-İsaurien* ve 1990

tarıhli; Friedrich Hild ve Hansgerd Hellenkemper'e ait "Kilikien und Isaurien" eserleri Cambazlı Kilisesi hakkında bilgi ve değerlendirmeler içeren kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hild ve Hellenkemper 1990 tarihli *Kilikien Und Isaurien* araştırmalarında eski asfalt bir yol ile Seleukeia'nın (Silifke) 24 km kuzeydoğusunda yer alan Cambazlı'nın iki veya üç antik yerleşim merkezi olduğunu aktarmaktadır (Hild ve Hellenkemper, 1990, s.223). Cambazlı bazilikasıyla ilgili olarak, bu yapının M.S. 6. yüzyılın ilk yarısına ait olduğu görüşünü savunan araştırmacılar, narteksin yapıya sonradan eklendiğini ya da yeniden inşa edildiğini ileri sürmektedir (Hild ve Hellenkemper, 1990, s.223). Ayrıca üç nefli ve stnlu bazilika olarak tarif ettikleri yapının spolyen malzeme içerdiği bilgisini de kayıt altına almışlardır (Hild ve Hellenkemper, 1990, s.223).

Son olarak, değinilen bu kaynakları da ele alarak araştırmalar arasında karşılaştırmalar yapıp benzer ve farklı noktalara atıfta bulunan ve günümüze en yakın tarihli olan Stephen Hill'in araştırmasından söz edilebilir. Stephen Hill'in 1996 yılında yayımlanan *The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria* isimli kitabında bahsi geçen bölgedeki pek çok kilisenin yanında Cambazlı Kilisesi'nin de araştırmada yer aldığı görülmektedir.

Stephen Hill, diğer araştırmacıların aksine Cambazlı Kilisesi'ni bizzat ziyaret etmemiş, bahsi geçen araştırmacıların yayınları çerçevesinde çalışmasını ortaya koymuştur. Hill, bölgenin ilk olarak Theodore Bent tarafından 1891 yılında kayıt altına alındığını ve Cilicia'daki en iyi korunmuş Erken Hristiyanlık Dönemi yapılarından biri olduğunu aktarmıştır (Hill, 1996, s.110). Ayrıca mimaride çok sayıda spolyen malzeme bulunması bağlamında kilisenin klasik bir tapınak üzerine inşa edildiğini ne sürmektedir (Hill, 1996, s.110). Yapının tarihlendirmesine değinmiş olan Hill, Otto Feld'in stilize akantus yapraklarına dayanarak ortaya koyduğu M.S. 6. yüzyılın başları tarihlendirmesine karşın Semavi Eyice'nin daha erken bir tarih önerdiğini, Hild, Hellenkemper ve Hellenkemper-Salies'in M.S. 5. yüzyılın ortalarından sonraki bir tarihi kabul ettiğini aktarmaktadır (Hill, 1996, s.111). Stephen Hill ise kilisenin M.S. 5. yüzyılda inşa edilmiş olabileceğini savunmaktadır (Hill, 1996, s.114).

3.2. KİLİSENİN KONUMU VE ÇEVRESİYLE İLİŞKİSİ

Cambazlı Kilisesinin yer aldığı Cambazlı Köyü, Mersin ilinin Silifke ilçesinde konumlanmaktadır. Olba Antik kentine 10 km uzaklıkta bulunan Cambazlı Köyü, Dağlık Cilicia adına önemli kalıntılar barındıran bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Cambazlı Köyü, Olba ile doğrudan bir ilişkiye sahip olmalıdır. Bu doğrultuda Theodore Bent'in Cambazlı'yı Olba ülkesinin en önemli kentlerinden biri olarak gördüğünü belirtmesi (Bent, 1891, s.219), bu durumu kanıtlar nitelik taşımaktadır. Ayrıca Bent, 1891 yılında yaptığı araştırma gezisinde Şeytan Deresi Vadisi olarak adlandırılan bölgenin Cambazlıdan başlayıp genişleyerek Corycos'un hemen batısına açılana kadar derinleştiğini aktarmaktadır (Bent, 1891, s.212). Bu küçük anekdot Cambazlı'nın konumuyla olan ilişkisi açısından önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Stephen Hill de Cambazlı ile ilgili olarak, buranın antik isminin bilinmediğini ve Ura'nın (Olba) 7 km Güneydoğusunda, Corycos'tan Olba'ya giden antik bir yol üzerinde yer aldığı bilgilerini aktarmaktadır (Hill, 1996, s.110). Bunun yanında yerleşim en belirgin kalıntıları olarak nekropolis ve köyün güneyindeki bazilikayı işaret eden Hill, Cambazlı'nın muhtemelen bir şehir tarafından sömürüldüğünü ifade etmektedir (Hill, 1996, s.110) ki bu bahsi geçen sömürge Olba olmalıdır.

Cambazlı Kilisesi, Mersin ilinin Silifke ilçesine bağlı Cambazlı Köyünde yer almaktadır. Köyün Güney ucunda bulunan kilisenin etrafı “temenos”¹⁰ duvarıyla çevrili bir vaziyettir. Hristiyan inancına uygun olarak doğu-batı uzantılı olarak konumlandırılmış olan Cambazlı Kilisesi, Geç Antik Dönemdeki sık görülen bazilikal plan özelliğini taşıması ve bölgedeki günümüze en çok korunabilmiş vaziyette ulaşması bakımından önem taşımaktadır. Kilisenin bulunduğu alanın hemen doğusunda günümüze ait bir mezarlık, güneyinde ise Roma Dönemi'ne ait mezarlık yer almaktadır.

¹⁰ Temenos: “Bir kült merkezindeki bazen birçok yapıyı içine alan kutsal bir alan. Roma Dönemi'nde temenos, bir tapınak ya da benzer bir kutsal yerin etrafını saran, duvarlarla çevrili kutsal alan anlamında kullanılır.” (Er, 2004).

3.3. KİLİSENİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Fotoğraf 1. Cambazlı Kilisesi hava fotoğrafı (Olba Kazı Arşivi)

Cambazlı Kilisesi Cilicia bölgesi adına günümüze önemli ölçüde korunarak gelmiş en somut Erken Hristiyanlık Dönemi kiliselerinden biridir. Yapı, Cilicia bölgesindeki Erken Hristiyanlık Dönemi için geçerli olan mimari plan özellikleri sunmaktadır. Yapıyı çevreleyen ve bir anlamda da sınırlandıran büyük bir temenos duvarı ve bu duvarın kuzey ucunda yer alan, yayınlarda propylon (anıtsal geçiş) olarak adlandırılan anıtsal bir giriş kapısı yapının kilise olmadan önceki mimari özelliklerine vurgu yapmaktadır. Bununla ilgili olarak Keil ve Wilhelm kilisenin büyük boyutlu olmasından dolayı Cambazlı'nın tanımlanamayan metropol bölgelerinden biri olduğunu düşünmüş, ancak buna karşılık olarak bazilikanın kentsel olmayan karakterini öne sürerek, buranın bir hac kilisesi olabileceğini ve muhtemelen eski bir tapınak üzerine inşa edildiğini söylemektedir (Keil ve Wilhelm, 1931, s.34). Çevre duvarının içine, plan tipi ve genel mimari özelliklerine bakıldığında M.S. 6. yüzyıla tarihlenen söz konusu kilise, bölgenin yerel malzemesi kireçtaşı kullanılarak inşa edilmiştir. Yapı üzerine daha önce yapılmış çalışmalarda kilisenin adı ile ilgili herhangi bir yazılı kaynağın olmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan söz konusu yerleşimin herhangi bir konsil kaydında da adının geçmediği bilinmektedir. İçinde bulunduğu köyden adını alan yapı, çevreye yayılan antik mezarlar ile birlikte düşünüldüğünde Cilicia bölgesinde hayır ve bağış faaliyetleri kapsamında yapılmış kiliselerden biri olmalıdır.

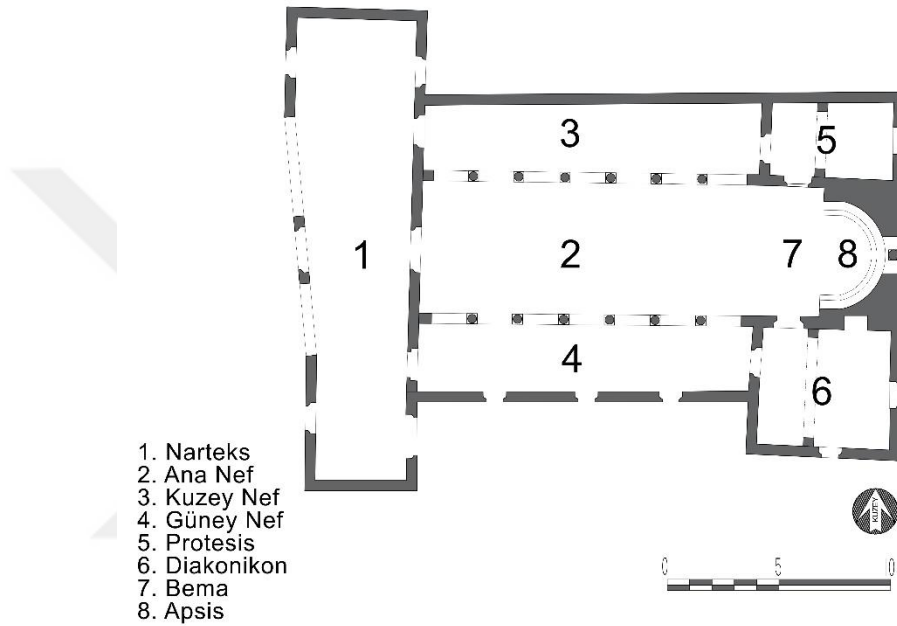
Fotoğraf 2. Cambazlı Kilisesi temenos duvarı (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 3. Cambazlı Kilisesi temenos duvarının batı cephesinin kuzey ucunda yer alan propylon (Olba Kazı Arşivi)

3.3.1. Plan

Cambazlı Kilisesi üç nefli bazilikal planlı bir yapıdır. Yapının planı üzerine daha önceki araştırmacıların çeşitli çizimleri ve yorumları bulunmaktadır. Ancak önceki araştırmacıların bir kısmı yapıyı bizzat görmediği için yaptıkları yorumlarında tarafımızca eksik kaldığı değerlendirilmektedir. Bu noktada bizzat kazı çalışmaları sırasında alanda yapıyı görme ve çalışma imkânı bulunmuştur.

Plan 3. 2023 Yılında çalışmamız için hazırlanmış olan plan (Emrah Kanpolat)

Söz konusu tespitlere göre yapının planı ve mimari bölümleri hakkında şunlar söylenebilir; Kutsallık atfedilen doğu-batı uzantısına uygun biçimde konumlandırılmış olan Cambazlı Kilisesi'nde bir galeri katı bulunmaktadır (Fotoğraf 92). Galeri katı bulundurması bakımından, Cilicia bölgesinde galeri katı örneklerinin çok sık karşılaşılmadığı göz önünde bulundurulduğunda ayırıcı bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında büyük bölümünün ahşap olduğu düşünülen galeri katında geriye kalan son izlerin üst yapıyı taşıyan giriş yuvaları olduğu görülmektedir. Kilisenin kuzey ve güney nefleri altılı bir sütun düzenlemesiyle ana neften ayrılmıştır. Bu noktada Theodore Bent'in kilisenin yedi kemerli bir sisteme sahip olduğunu aktarması üzerine, Eyice Bent'in bu yorumunun hatalı olduğunu söylemektedir (Eyice, 1979, s.23). Pastaforion odalarında ise güneyde bulunan odanın (Diakonikon), kuzeydeki odaya (Prothesis) (Fotoğraf 53) göre daha büyük boyutlu olduğu ve güney nef duvarına kıyasla

yaklaşık 2.25 m dışa doğru uzadığı gözlemlenmektedir (Fotoğraf 42). Çift kemerli bir pencere ile aydınlatılan apsis kısmında synthronon sıraları iyi korunmuş bir vaziyettedir. Apsisin üst kısmı ise yarım kubbe şeklindedir. Çatı elemanları kilisenin içinde ve çevresinde dağınık bir şekilde sıralandığı görülmektedir. Bu mimari öğelere bakılarak kilisenin piramidal yapılı bir örtü sistemine sahip olduğu düşünülebilir.

Genel olarak bakıldığında güneyde yer alan pastaforion büyük boyutlu ve güney duvarı geçecek şekilde olması dikkat çekici bir özellik olarak karşımıza çıkar. Kuzeydeki oda için böyle bir durum söz konusu değildir. Aynı şekilde narteks bölümünde kuzey ucun daha geniş olması ve muhtemelen burada vaftizhane işlevli bir odanın olabileceğini akla getirmektedir (Fotoğraf 5).

Kilisenin sadece kuzey tarafındaki duvarlarda pencere bulunmaması dikkat çekicidir. Bunun amacı kış aylarında soğuğun etkisini azaltmak olmalıdır. Neflerin yer aldığı güney duvarda üç pencere açıklığı, aynı duvarın galeri katında çift olacak şekilde konumlandırılmış beş, toplamda on pencere açıklığı bulunmaktadır. Nartekste pencere açıklığı bulunmazken diakonikonda güney ve doğu cephelerde pencere ile karşılaşılmaktadır. Aynı şekilde bu odanın üst kısmındaki galeri katında da güney ve doğu yönlü, küçük boyutlu iki pencere yer almaktadır. Kuzeydeki prothesiste ise biri galeri katında ve küçük boyutlu olmak üzere doğu yönlü iki pencere bulunmaktadır. Apsis bölümünde ise çift kemerli bir pencere yer aldığı görülmektedir.

Narteks bölümünde batı yönlü, bir tanesi portal (ana giriş) olduğu varsayılan, diğer ikisi kuzey ve güney tarafta olmak üzere üç giriş kapısı yer almaktadır. Portal olarak sıfatlandırılan noktada beş kemerli bir düzenleme kullanılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Narteksin nef duvarlarının dışına doğru uzanan kısımlarının doğu yönünde ise bir tanesi kuzeyde bir tanesi güneyde olmak üzere iki kapı yer aldığı görülmektedir. Narteksten neflerin bulunduğu bölüme geçişte de üç kapı yer almaktadır. Ana nefe açılan kapı en büyük boyutlu ve lentosunun üzerinde haç motifi barındırması, etrafının ise kymation¹¹ dizisiyle bezemeli olması bakımından dikkat çekicidir. Bunun yanında yine nartekste kuzey ve güney nefe açılan kapılar yer almaktadır. Yapıdaki diğer kapı açıklıkları pastaforion odalarında karşımıza çıkmaktadır. Diakonikonda bir tanesi bemaya açılan kuzey yönlü, bir tanesi güney nefe açılan batı yönlü iki kapı bulunur. Aynı şekilde

¹¹ Kymation: “Antik mimarlıkta, stilize motiflerden oluşan bezemeli kuşak. İon ve Korinth düzenlerinde yaygın olarak kullanılmıştır.” (ER, 2004).

prothesiste de bir tanesi bemaya açılan güney yönlü, bir tanesi güney nefe açılan batı yönlü olmak üzere kapı açıklıkları yer almaktadır. Galeri katında ise nartekse açılan kuzey ve güney nef hizalı iki kapı karşımıza çıkar. Ana nef hizalı bölümün sağlam olmaması dolayısıyla burayla alakalı bir kapı açıklığının olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Galeri katının pastaforion odalarına hizalı bölümlerinde de güney ve kuzeyde, batı yönlü iki adet kapı karşımıza çıkmaktadır.

Yapıya bakıldığında narteksin batı duvarının büyük bir kısmı ayakta değildir. Doğu duvarında ise ana nef hizalı üst kısım, tahrip olmuş durumdadır. Neflerin bulunduğu kısma gelindiğinde ise yalnızca güney nefi ana neften ayıran sütun sırasının ve üst yapı elemanlarının sağlam vaziyette olduğu gözlemlenmektedir. Kuzey nef ile ana nefi ayıran kısım ise tamamen tahrip olmuştur. Yapılan gözlemlerde herhangi bir altar¹² izine rastlanılmamıştır.

3.3.2. Mekanlar

3.3.2.1. Narteks

Kilisenin batı yönündeki anıtsal girişi olan narteks bölümünün en belirgin özelliği yan neflerin duvarlarından kuzey ve güneye doğru uzayan yapısıdır. Bunun yanında narteksin kuzey ucu, güney ucundan daha geniş olacak şekilde inşa edilmiştir (Güney duvar: 5.17 m, Kuzey duvar: 6.72 m). Keil ve Wilhelm bu farklılığı narteksin batı duvarını bükerek göstermiş (Plan 1), buradan yola çıkarak narteksin kiliseye sonradan eklenmiş olabileceğini iddia etmişlerdir (Hill, 1996, s.112). Ancak Eyice ve Feld kesin bir kanıt ifade etmediği için Wilhelm'in bu önerisini reddetmişlerdir (Eyice, 1979, s.29). Feld, narteksteeki plasterlerin güney nefin her iki ucundakilerle eşleştiğini belirterek narteksin kilise ile birlikte inşa edildiğini vurgulasa da Hill'e göre bu yorum narteksin ilk inşa planı ile şimdikiinin tam olarak aynı olduğunu ispatlamaktadır (Hill, 1996, s.112).

¹² Altar: “Dini ayinlerde kurban kesmede ve tanrılara sunu yapmada kullanılan kare ya da yuvarlak sunaklara verilen Latince addır.” (Er, 2004).

Fotoğraf 4. Narteksin nef duvarlarının ötesine uzayan yapısı (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 5. Narteksin kuzey cephesi ile güney cephesi arasındaki boyut farkı (Olba Kazı Arşivi)

Hill, galeri bölümünün batısındaki nartekse açılan kapıları kanıt göstererek narteksin iki katlı olduğunu ve bu ikinci kata kuzey uçta yer alan ahşap bir merdivenle ulaşıldığını iddia etmektedir (Hill, 1996, s.113). İncelemelerimiz sırasında narteksin kuzey duvarında ahşabın dayandırılabilceği giriş yuvalarını tespit etmemiz, Hill'in

önerisini doğrulamaktadır. Bunun yanında Eyice ise narteksin kuzeyinde bulunduğu varsayılan merdiven ile kadınların doğu yönlü kapıdan girerek, nartekse uğramadan galeriye ulaştıklarını aktarmakta ve bunun Cilicia bölgesi kadınlarının sosyal durumuna ışık tuttuğunu iddia etmektedir (Eyice, 1979, s.25). Narteksin yanında pastaforion odalarında da görülen bu ikinci kat kullanımının din adamlarının kaldığı mekanlar ya da katekümenlerin geçici olarak konakladığı mekanlar olduğu düşünülebilir. Hill, narteks ve pastaforion odalarının birinci katlarının ahşap olduğunu söylese de bu veriler herhangi bir kanıt içermediği için kesin olarak doğrulanamamaktadır.

Fotoğraf 6. Nartekteki ahşap merdivenin dayandığı kiriş yuvaları (Olba Kazı Arşivi)

Narteksin batı duvarının büyük bir bölümü tahrip olmuş vaziyettedir. Burada güney taraftaki giriş kapısı haricinde diğer kapıların varlığına dair çok az somut kalıntı vardır. Bu duvarın kuzey tarafında ise yine büyük bir bölümü tahrip olmuş olsa da lentolarının ayırt edilebilir olmasından dolayı bir giriş tespit edilebilmektedir.

Fotoğraf 7. Narteksin batı duvarının tahrip olmuş bölümü (Olba Kazı Arşivi)

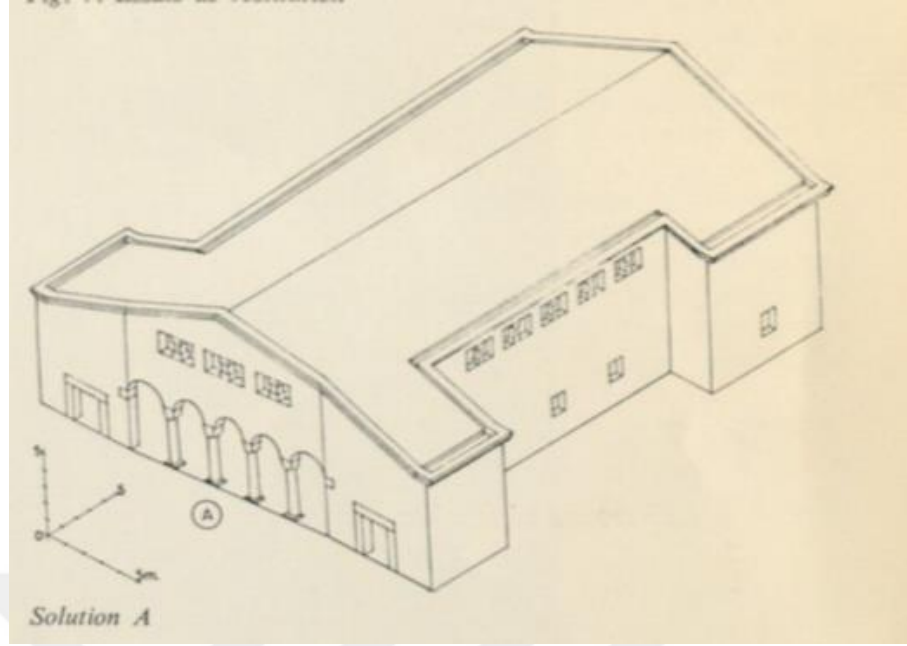
Fotoğraf 8. Narteksin batı cephesindeki güney uçta yer alan kapı (Olba Kazı Arşivi)

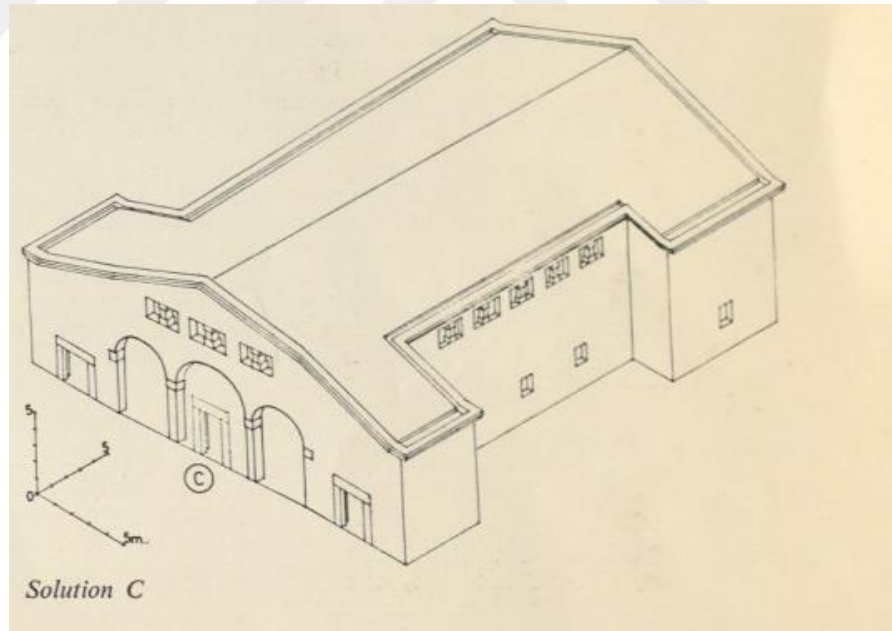
Fotoğraf 9. Narteksin batı cephesindeki kuzey girişi kalıntıları (Olba Kazı Arşivi)

Narteksin batı cephesinde en dikkat çekici kısım kuzey ve güney girişlerinin ortasında kalan bölümdür. Stephen Hill burada beş kemerli bir düzenleme olduğunu iddia etmektedir. Eyice'nin çizimlerinde bu noktayı göz ardı ettiğini öne süren ve bu düzenlemenin Cilicia'da kullanılmadığı görüşünü reddeden Hill, Corycos'taki Mezar Kilisesi'nde ve Meryemlik'teki Azize Thecla Bazilikası'nda beş kemerli bir portal olduğunu aktarmaktadır (Hill, 1996, s.113). Bununla birlikte narteksin batı duvarındaki tahrip olmuş kısım için hem paye başlıklarına hem de portalın ortasındaki orta kemere oturacak tek çözümün beş kemerli bir sistem olduğunu öne sürmektedir (Hill, 1996, s.113). Eyice ise bu bölüm için arşitravlı,¹³ üç yüksek kemerli bir sistemi savunmaktadır (Eyice, 1979, s.25). Bu noktada Hill'in beş kemerli sistem önerisi daha olasıdır. Gözlemler sonucu buradaki paye başlıklarının Hill'in önerisine daha uygun olduğu tespit edilmiştir. Bahsi geçen bu bölümün kilisenin duvarlarından daha kalın olduğu ve sütun başlıkları v.b. spolyen malzemelerin gelişigüzel bir şekilde duvarın içerisine yerleştirildiği görülmektedir.

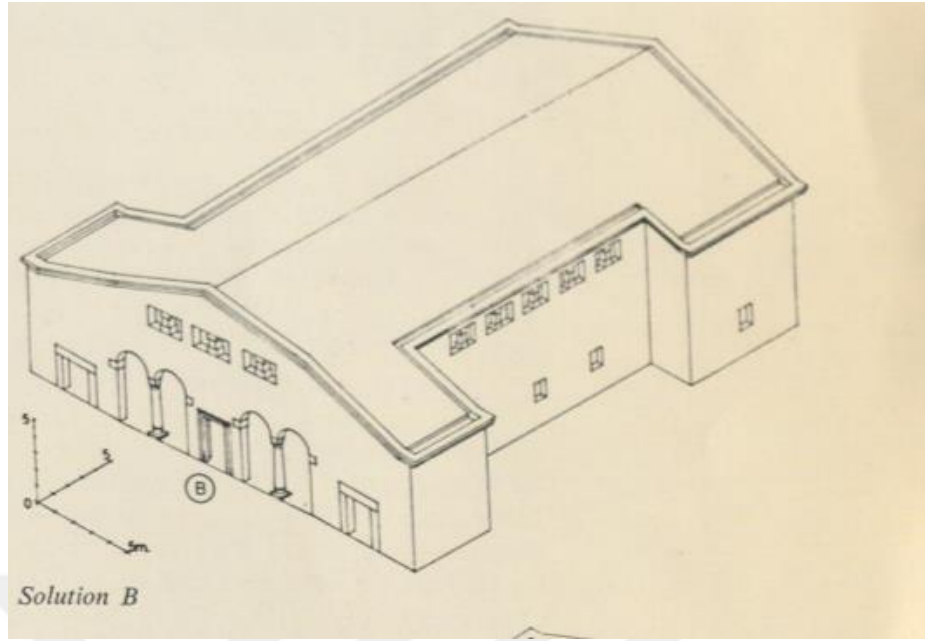
¹³ Arşitrav: "Klasik mimaride sütun başlıklarının hemen üstünde yükselen kiriş." (Er, 2004).

Çizim 2. Cambazlı Kilisesi narteksi için, Semavi Eyice'nin beş kemerli portal önerisi (Eyice, 1979, s.25)

Çizim 3. Cambazlı Kilisesi narteksi için, Semavi Eyice'nin üç kemerli portal önerisi (Eyice, 1979, s.25)

Çizim 4. Cambazlı Kilisesi narteksi için, Semavi Eyice'nin dört kemerli portal önerisi (Eyice, 1979, s.25)

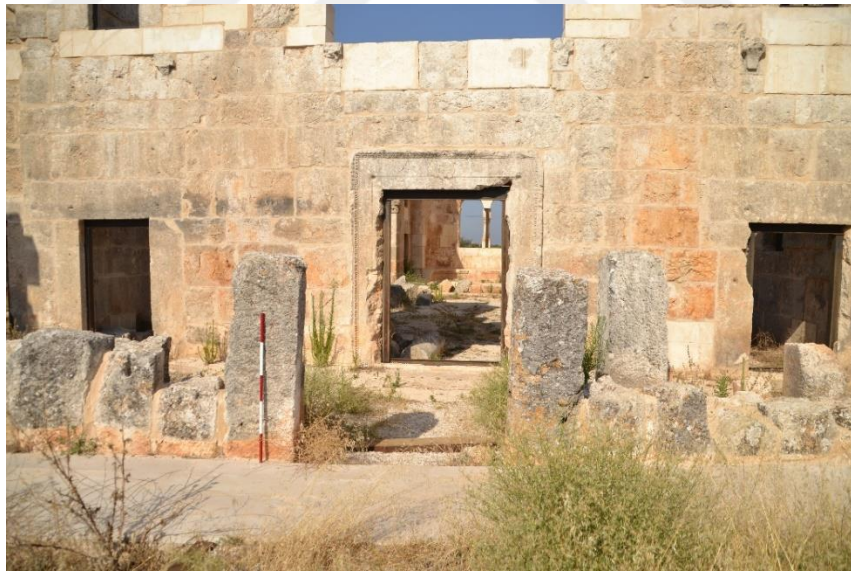
Fotoğraf 10. Narteksin batı cephesindeki kemerli bölümün duvarının içine gelişigüzel şekilde yerleştirilmiş mimari eleman (Olba Kazı Arşivi)

Narteksin doğu cephesi önemli ölçüde korunmuş vaziyettedir. Nef duvarlarının hizasını geçerek dışarı uzanan güney ve kuzey uçta birer kapı yer almaktadır. Bunların dışında kuzey, ana ve güney nef'e açılan birer giriş de narteksin doğu duvarına konumlandırılmıştır. Yine bu girişlerin her birinin üst hizasında galeri katına açılan kapılar yer almaktadır. Bahsi geçen bu girişler içinde en dikkat çekici olanı, kilisedeki

tüm kapı ve pencere açıklıklarının arasında tek bezemeli olan, ana nefeye açılan giriş kapısıdır. Buradaki kapının üst lentosu üzerinde “Malta Haçı”¹⁴ yerleştirilmiştir.¹⁵ Ayrıca bu kapının çevresi de yumurta-ok (Kymation) dizisi ile bezemelidir.

Fotoğraf 11. Narteksin doğu cephesi (Olba Kazı Arşivi)

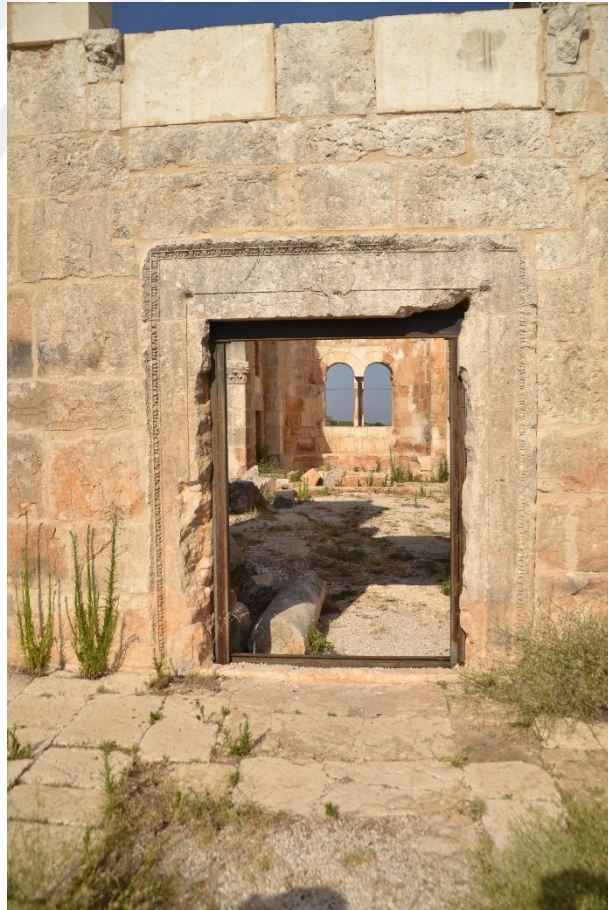
Fotoğraf 12. Narteksin doğu cephesinden neflere açılan kapılar (Olba Kazı Arşivi)

¹⁴ Dört Kollu, kollarının uzunluğu birbirine eşit ve çentikli, Cilicia ve Isauria Bölgelerinde sık kullanılan bir haç türüdür. (Uğur, 2021; Aydın, 2013, s. 291).

¹⁵ Bkz. Mert Uğur, 2021, s. 47.

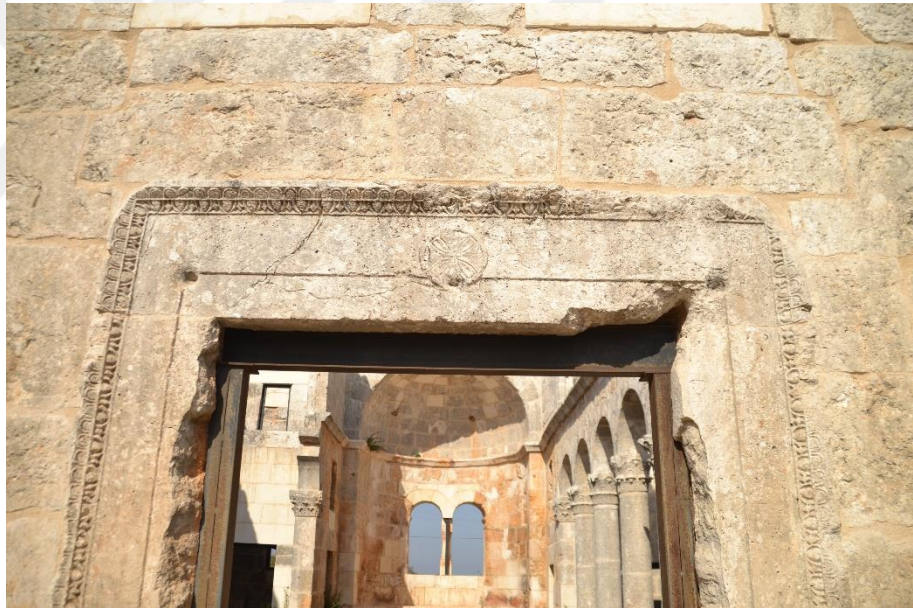
Fotoğraf 13. Narteksten galeri katına açılan kapılar (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 14. Narteksten ana nefe açılan kapı (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 15. Narteksteki ana nefe açılan kapı üzerinde yer alan Malta Haçı (Olba Kazi Arşivi)

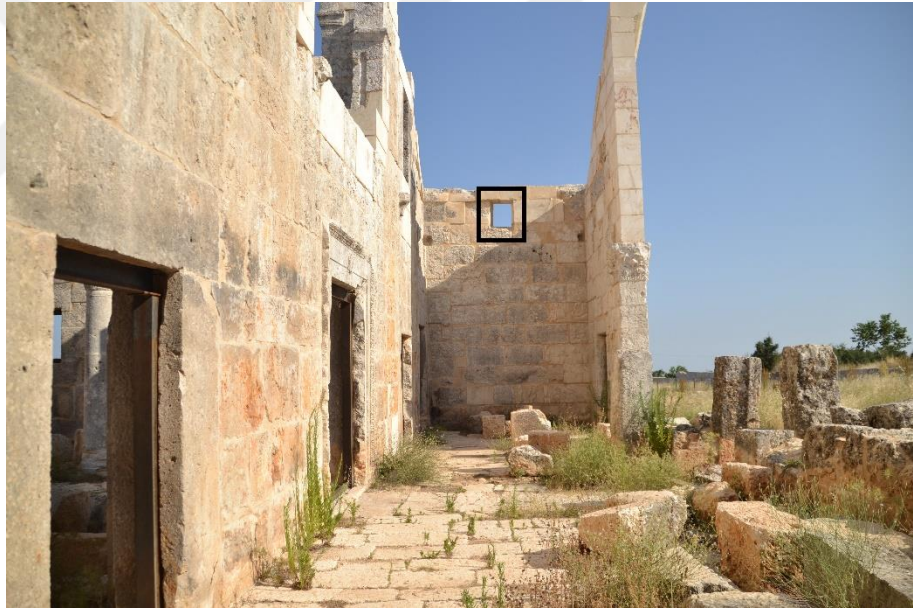

Fotoğraf 16. Narteksten ana nefe açılan kapı üzerinde yer alan Kymation dizisi

Narteks bölümünün kuzey duvarında herhangi bir kapı ya da pencere açıklığı bulunmamaktadır. Narteksin kuzey duvarının düz bırakılması, hem kış koşullarının etkisini azaltmak için hem de Hill'in burada ahşap bir merdiven olduğu önerisinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmış olmalıdır. Güney duvarda ise ikinci kat seviyesinde bir pencere açıklığı yer almaktadır. Yine kuzey uçtan farklı şekilde bir de güney uçtaki doğu duvarında, küçük boyutlu bir pencere yer almaktadır.

Fotoğraf 17. Narteksin kuzey cephesi (Olba Kazı Arşivi)

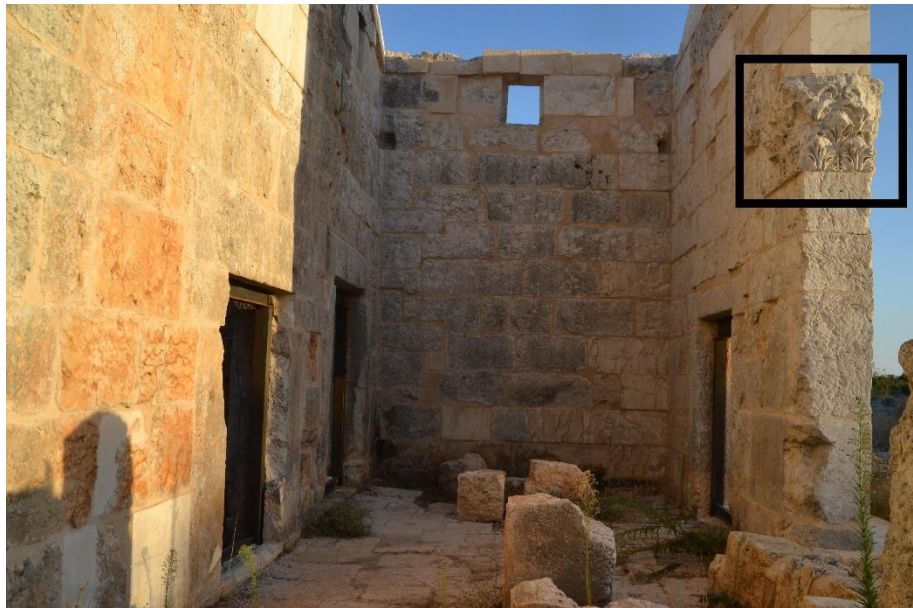

Fotoğraf 18. Narteksin güney cephesinin galeri katı seviyesindeki pencere açıklığı (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 19. Narteksin güney doğusundaki pencere açıklığı (Olba Kazı Arşivi)

Narteks bölümünde diğer bir dikkat çekici nokta batı duvarında ve güney nefe açılan kapı hizasındaki plaster başlığıdır. Bu plaster başlığı Feld'in de söylediği gibi güney ve kuzey nefin her iki ucunda bulunan plasterler ile eşleşmektedir. Bunun yanında Eyice plaster başlıklarının, kemerin her iki ucunda da olduğunu ve başka bir binadan sökülerek burada kullanıldığını aktarmaktadır (Eyice, 1979, s.27). Ayrıca Eyice bu başlık tiplerinin çevrede bolca bulunan tapınak şeklindeki mezar anıtlarının başlıklarına oldukça benzediklerini aktarmaktadır (Eyice, 1979, s.27).

Fotoğraf 20. Narteksin batı duvarına yerleştirilmiş plaster başlığı (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 21. Kuzey ve güney nefin doğu ucundaki plaster başlıkları (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 22. Kuzey ve güney nefin batı ucundaki plaster başlıkları (Olba Kazı Arşivi)

Narteksin tüm bu özelliklerinin yanında, burada bir odadan bahsedilmektedir. Hill, güney revak stylobat hattının devamı olarak narteks boyunca uzanan, hatta narteksin batı duvarının da ötesine kadar uzanan bir duvar sırasıyla narteksin güneyinde bir oda oluşturulduğunu iddia etmektedir (Hill, 1996, s.112). Bu mekâna narteksten, güney neften hatta kilisenin dışarısından, doğu tarafından girilebildiğini iddia etmiştir. Ancak yaptığımız gözlemlerde ne narteksin batısına kadar uzanan bu duvar sırasına ne de kilisenin güney tarafında bir mekân bulunduğuna dair herhangi bir kalıntıya

rastlanmamıştır. Bu noktada ya Hill'in yorumları hatalıdır ya da zaman içerisinde bu bulgular ortadan kalkmış olmalıdır.

3.3.2.2. Ana Nef

Cambazlı Bazilikası'nda neflerin bulunduğu alan yaklaşık 12.95x15.20 m'lik bir alana kuruludur. Kilisenin bazilika kısmını oluşturan neflerin yer aldığı bölüm altışarlı iki sıra sütun dizisi ile üçe ayrılmış ve güney, ana, kuzey nef olarak şekillenmiştir. Şu an giriş konsolları haricinde pek fazla bir kalıntı olmasa da yan neflerin üzerinde bir galeri katı olduğu anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 23. Nefler (Olba Kazı Arşivi)

Bu bölümde en geniş alan ana nefe ayrılmıştır (Boy: 15.20 m, En: 5.70 m). Ana nefi kuzey neften ayıran sütun dizisinin ne yazık ki hiçbir elemanı ayakta değildir. Ancak her iki uçta yer alan plaster başlıklarından ve sütun kaidelerinin oturduğu “stylobat”¹⁶ hattından buradaki sütun dizisinin takibi yapılabilmektedir. Ana nefi kuzey neften ayıran sütun sırası ayakta olmasa da yerde bulunan mimari elemanlardan, güney revaktaki düzenlemenin bir kopyası olduğunu tahmin etmek güç değildir.

¹⁶ Stylobat: “Klasik mimaride üstünde bir dizi sütunun olduğu, devam eden bir kaide, plinth ya da pedestal, stereobatın en üst kısmı.” (Er, 2004).

Fotoğraf 24. Ayakta olmayan kuzey nefi ana neften ayıran sütun sırası (Olba Kazı Arşivi)

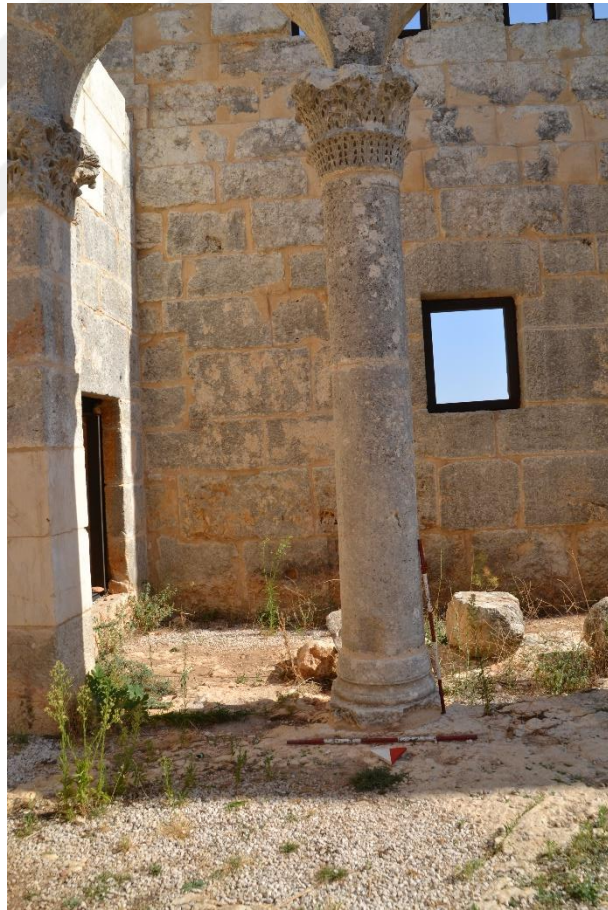
Ana nefi güney neften ayıran sütun sırası ise üst yapı elemanları ile birlikte günümüze kadar sağlam bir şekilde ulaşabilmiştir. Attik-Ion tipi kaideye¹⁷ sahip sütunların gövdesi yivsiz ve iki parçadan oluşmaktadır. Kaideler yatay bir biçimde yerleştirilmiş tek bir “torus”¹⁸ sahiptir. Korinth başlıklara sahip olan sütunlar kemerlerle birleştirilerek doğu-batı uzantılı, 7 kemerli bir revak sistemi oluşturulmuştur. Hill, bu güney revaktaki plaster başlıklarının spolyen olabileceğini, fakat sütun başlıklarının kilise için üretildiğini vurgulamaktadır (Hill, 1996, s.111). Feld’e göre, sütun başlıkları çok stilize akanthus yapraklarından dolayı M.S. 6. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir (Hill, 1996, s.111). Sütun düzenlemesinin bittiği ve üst yapının başladığı bölüm bir silme ile birbirinden ayrılmış vaziyettedir.

¹⁷ Attik-Ion Kaide: “Antik mimarlıkta Ion Düzeninde en çok kullanılan sütun kaidesi tipidir. Busütun altlığı, altta bir plinthos, üzerinde aşağıdan yukarıya doğru duran bir torus (topuk), bir skotia (trokhilos) ve yine bir torustan oluşmaktadır.” (Er, 2004).

¹⁸ Torus: “Sütun kaidesinde Plinthos’un üstünde yer alan yarı yuvarlak profilli büyük dışbükey silme; attik kaidesinde bulunur. Çıkıntı yapan kaidenin plinthos üstündeki en alt unsurunu oluşturur. Ion kaidesinde önce yatay olarak yivliydi, ama sonra attik etkisi altında sade bırakıldı.” (Er, 2004).

Fotoğraf 25. Güney nefi ana neften ayıran sütun düzenlemesi (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 26. İki parçadan oluşan sütun gövdesi (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 27. Güney nefteki Attik-Ion sütun kaidesi (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 28. Yedi kemer oluşturan sütun düzenlemesi (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 29. Üst yapının tabanında yer alan kat silmeleri (Olba Kazı Arşivi)

Neflerin bulunduğu kısmın zemini anakayanın düzeltilmesiyle oluşturulmuştur. Burada opus sectile¹⁹ örnekleriyle karşılaşılrsa da bunların in-situ²⁰ durumda olması pek olası değildir. Kilisenin araştırıldığı kaynaklarda da buranın zeminiyle ilgili herhangi bir veriye rastlanılmamıştır. Kuvvetle muhtemel neflerin zemini ana kayanın düzeltilmesiyle sınırlı kalmış ve de böyle kullanılmıştır.

¹⁹ Opus Sectile: “Roma’da renkli taş parçalarının geometrik şekillerde kesilip (tesserae’den daha büyük) yer ya da duvar kaplaması için düzenlenmesi tekniğine verilen ad.” (Er, 2004).

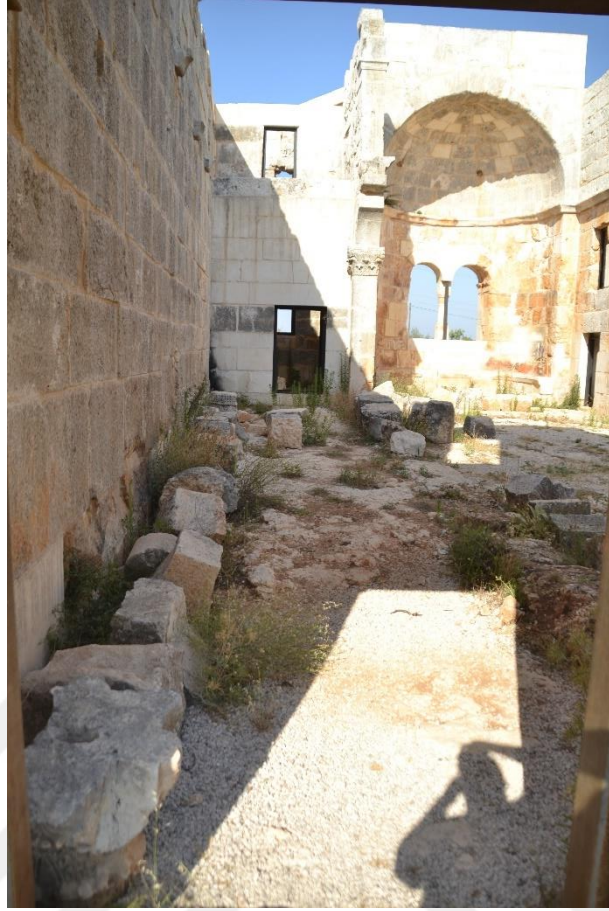
²⁰ İn-Situ: “Latince “özgün konumda, ilk yerinde” anlamına gelen terim, bir mimari parçanın ya da ögenin özgün yerinde olduğunu anlatır.”

Fotoğraf 30. Ana nefte karşılaşılan Opus Sectile örnekleri (Olba Kazı Arşivi)

3.3.2.3. Kuzey Nef

Kilisenin prothesis önünde nartekse kadar uzanan kısmı kuzey nefi oluşturmaktadır (Boy: 15.20 m, En: 3.15 m). Bahsettiğimiz üzere burayı ana neften ayıran sütun sırası ayakta değildir. Bunun dışında kuzey nef ile ilgili değinmemiz gereken önemli noktalardan biri bu bölümün kuzey cephesinin düz bırakılmasıdır. Bu bölümle ilgili Keil ve Wilhelm Taurus Dağı'ndan inen kuzey rüzgarlarının şiddetli etkisinden dolayı kuzey cephenin düz bırakıldığı değerlendirmesini yapmışlardır (Keil ve Wilhelm, 1931, s.38). Yani hem birinci kat hem de galeri katı seviyesinde herhangi bir pencere açıklığı bulunmamaktadır. Bu uygulama kış mevsiminin iklim şartlarına göre tercih edilmiş olmalıdır.

Fotoğraf 31. Kuzey nef (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 32. Kilisenin kuzey cephesi (dış mekân) (Olba Kazı Arşivi)

Nefi kuzeyden sınırlayan duvarda, galeri katı seviyesinde sıralanmış, muhtemelen üst yapıyı taşıyan kirişlerin oturduğu konsollar yer aldığı görülmektedir. Kuzey duvarıyla ilgili bir başka önemli nokta karşılaşılan anakaya izleridir. Bu duvarın zemin seviyesinin hemen başlangıcında, duvar örgüsünün bazı kısımlarda anakayaya oturtulduğu görülmektedir. Bu veri kilisenin inşasından önceki sürece işaret ediyor olmalıdır.

Fotoğraf 33. Kuzey cephede yer alan galerinin ahşap zemininin dayandığı kiriş konsolları (iç mekân) (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 34. Kuzey duvarda karşılaşılan anakaya izleri (dış mekân) (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 35. Kuzey duvarda karşılaşılan anakaya izleri (dış mekân) (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 36. Kuzey duvarda karşılaşılan anakaya izleri (iç mekân) (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 37. Kuzey duvardaki anakaya izleri (iç mekân) (Olba Kazı Arşivi)

3.3.2.4. Güney Nef

Cambazlı Kilisesi'nde nef bölümleri içerisinde güney nef, kuzey ve ana nefi göre daha dar inşa edilmiştir (Boy: 15.12 m, En: 2.94 m). Diakonikondan nartekse kadar uzanan güney nef, kuzey taraftan farklı olarak üç pencere ile aydınlatılmıştır. Ayrıca bu güney tarafta, galeri katı seviyesinde, çift kanatlı beş pencere konumlandırılmış olduğu görülmektedir. Burada da kuzey nefteki gibi, üst yapıyı taşıyan kirişlerin oturduğu konsollar, aynı şekilde galeri katının taban seviyesinde konumlandırılmış olarak karşımıza çıkmaktadır.

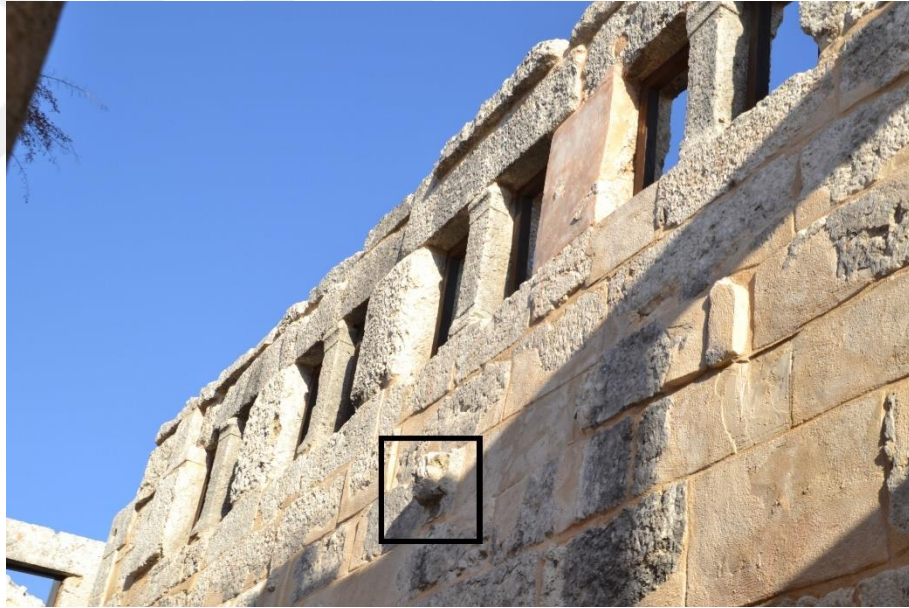
Fotoğraf 38. Güney nef (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 39. Güney cephe de nef seviyesindeki pencere açıklıkları (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 40. Galeri katı seviyesindeki pencere açıklıkları (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 41. Güney cephede yer alan galerinin ahşap zemininin dayandığı kiriş konsolları (iç mekân) (Olba Kazı Arşivi)

Kuzey cephenin aksine, güney nef duvar örgüsünde anakaya izine rastlanmamıştır. Tabi ki güney nefin en çarpıcı özelliği ana nef ile ayrıldığı sütun sırasının tamamen korunmuş olmasıdır. Güney nefin zemininin de tıpkı kuzey ve ana nefte olduğu gibi anakayanın düzeltilmesiyle oluşturulduğu görülmektedir.

3.3.2.5. Pastaforion Odaları

Özellikle Syria, Palaestina ve Cilicia bölgelerinde, Roma Dönemi kiliseleri kapsamında apsisin kuzey ve güney taraflarına konumlandırılmış pastaforion odaları karşımıza çıkmaktadır (Yeğin, 2019, s.96). Bunlardan kuzeyde yer alan odaya “prothesis”, güneyde yer alan odaya “diakonikon” ismi verilmektedir. Bu odalar Hristiyanlıkta dinsel törenler öncesi hazırlık odaları olarak bilinmektedir. Genel olarak prothesis; ekmek ve şarap ayinleri için kullanılan malzemelerin tutulduğu bölümken, diakonikon; din adamlarının eşyalarının ve rölikerlerin²¹ bulunduğu kısım olarak bilinmektedir (Yeğin, 2019, s.96).

Cambazlı Kilisesi’nde de bu düzenlemeye uygun olarak apsisin kuzey ve güney taraflarına pastaforion odalarının konumlandırıldığı görülmektedir. Burada özellikle diakonikonun prothesisten daha büyük boyutlu olması ve alışlagelmişin dışındaki şekli dikkat çekmektedir. Buradaki her iki oda da oldukça iyi korunmuş vaziyettedir.

Fotoğraf 42. Pastaforion odaları (Olba Kazı Arşivi)

²¹ Röliker: Hristiyanlıkta kutsal kişilerin (aziz, azize ve martyrlar) rölikerlerinin (giysi parçaları, eşyalar, kemikler) konulduğu yer.

3.3.2.5.1. Prothesis

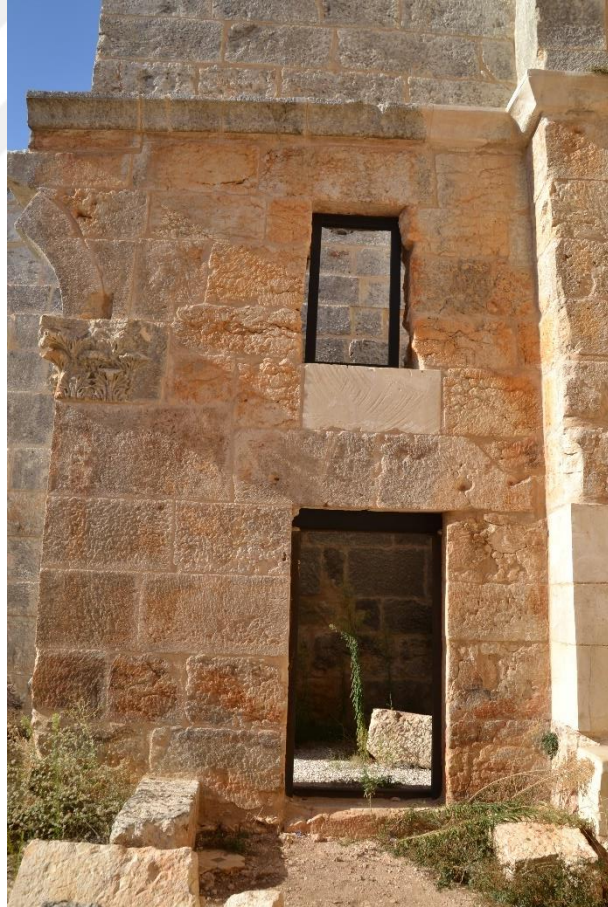
Prothesis, 3.50x5.80 m boyutlarıyla güneydeki diakonikondan daha küçük olarak inşa edilmiştir. Bir tanesi kuzey nefe açılan batı yönlü, bir tanesi ise bemaya açılan güney yönlü iki girişi bulunmaktadır. Ayrıca bemaya açılan güney yönlü kapının hemen üzerinde bir açıklık tespit edilmiştir. İkinci kat seviyesinin altında olan bu açıklığın yapılma amacı çok net anlaşılamasa da muhtemelen bir pencere açıklığı olarak düşünülmüştür.

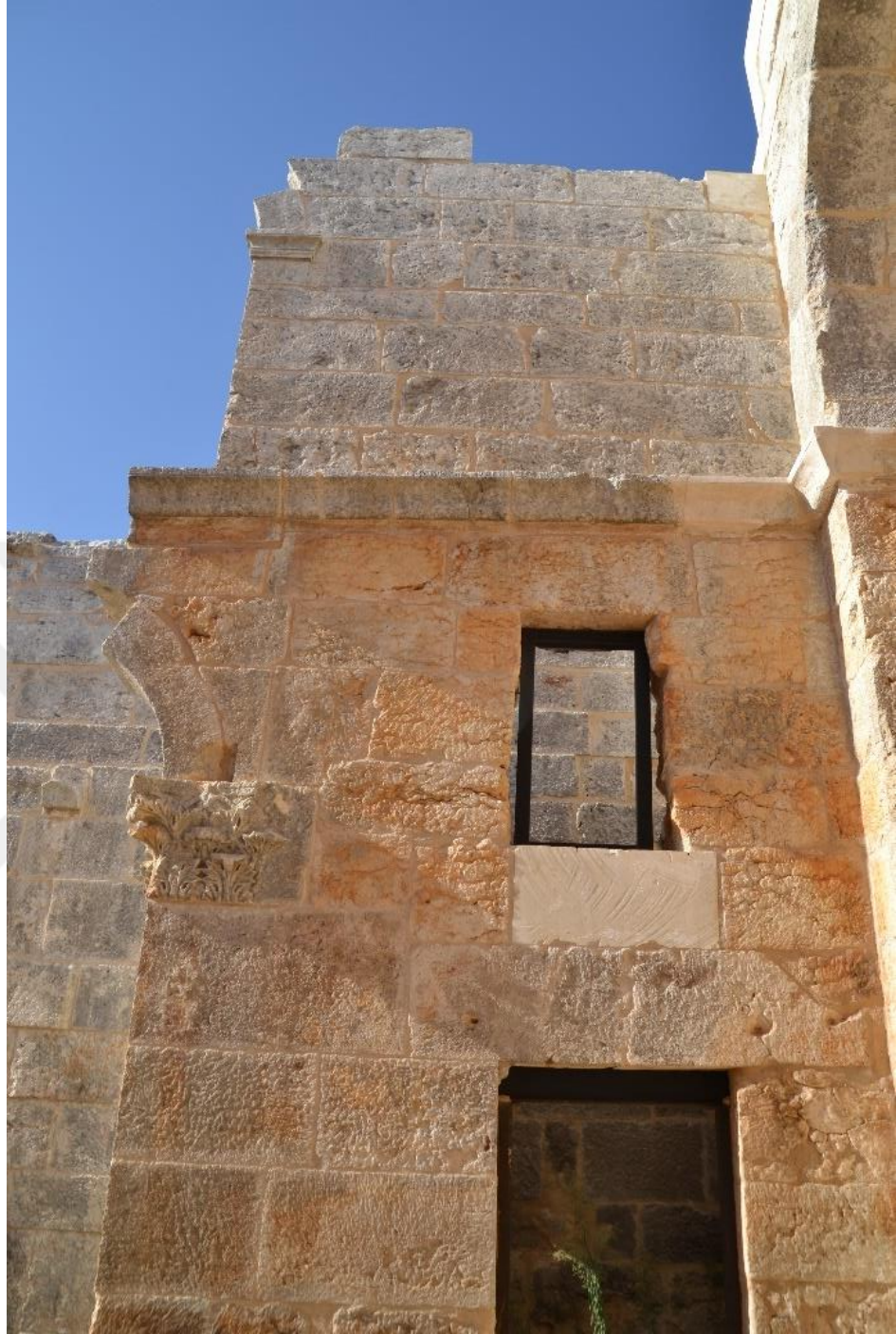
Fotoğraf 43. Prothesis hava fotoğrafı (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 44. Prothesisten kuzey nefte açılan batı yönlü kapı (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 45. Prothesisten bemaya açılan kapı (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 46. Prothesisten bemaya açılan kapı üzerinde yer alan açıklık (Olba Kazı Arşivi)

Prothesiste kuzey duvar, kilisenin narteks ve kuzey nef bölümlerinde görüldüğü gibi burada da düz bir şekilde bırakılmıştır. Doğu cephesinde ise bir pencere, bunun hemen üst hizasında, ikinci katta buna oranla daha küçük bir pencere açıklığı bulunmaktadır.

Fotoğraf 47. Prothesis doğu yönlü pencere (iç mekân) (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 48. Prothesis doğu yönlü pencere (dış mekân) (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 49. Prothesis galeri seviyesindeki doğu yönlü pencere (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 50. Prothesis galeri seviyesindeki doğu yönlü pencere (dış mekân) (Olba Kazı Arşivi)

Cambazlı Kilisesi'nde pastaforion odaları için en dikkat çekici nokta her iki odada da bulunan, kuzey-güney doğrultulu kemerlerdir. Eyice üst katın bölme duvarlarını destekleyen bu kemerlerin bölge mimarisi için karakteristik bir özellik olduğunu

vurgulamaktadır (Eyice, 1979, s.29). Stephen Hill ise bu enine kemerlerin odaların üst katlarının taban kısımlarına ekstra destek sağlaması için kullanıldığını aktarmaktadır (Hill, 1996, s.111). Ayrıca Hill, yan odaların dikdörtgen şekilli olmasından dolayı doğu duvarının bazı kısımlarının oldukça kalın olduğunu ifade etmektedir (Hill, 1996, s.112). Prothesiste üst yapıyı taşıyan kemer üzerinde yer alan kapı, bu odanın ikinci katının ikiye ayrılmış olabileceğini göstermektedir. Yine bu kemerdeki giriş yuvaları ahşap üst yapının varlığını kanıtlayan bir diğer unsur olarak karşımıza çıkar.

Fotoğraf 51. Prothesiteki kemerde yer alan kapı (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 52. Protesiteki kemer üzerinde yer alan ve ahşap üst yapının dayandığı kiriş yuvaları (Olba Kazı Arşivi)

3.3.2.5.2. Diakonikon

Diakonikon yaklaşık olarak 6.70x6.25 m ölçüleriyle kuzeydeki eşdeğerinden daha büyük boyutlu olarak inşa edilmiştir. Burada kuzeydeki odada olduğu gibi doğu yönlü, bir tanesi ikinci katta ve daha küçük boyutlu, diğeri alta katta olacak şekilde iki pencere konumlandırılmıştır. Ek olarak güney cephede de birinci katta bir pencere açıklığı daha bulunmaktadır. Diakonikonda, tıpkı prothesiste olduğu gibi bir tanesi güney nef, diğeri bemaya açılan iki kapı yer almaktadır. Yine prothesiste olduğu gibi bemaya açılan kapı üzerinde bir açıklık bulunmaktadır. Kuzeydekine çok benzer olan bu açıklık pencere açıklığı olmalıdır. Üst yapıyı taşıyan enine kemer sistemi diakonikon için de geçerlidir. Güney ve kuzey cephedeki konsollara dayanan bu kemer üzerinde yer alan ve ikinci katı ikiye ayırdığı düşünülen kapı uygulaması da prothesisle benzer kullanılan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Diakonikonun eşdeğeriyle benzeştiği bir diğer nokta kemer üzerindeki ahşap kirişlerin dayandığı yuvalardır. Gözlemler sonucunda Nartekste ve pastaforion odalarında ikinci katların varlığının artık kesinleştiği görülmektedir. Bu odalar muhtemelen katekümenlerin²² ya da din adamlarının konakladığı odalardır.

²² Katekümenlik: “Hristiyan olmak isteyen kişilere bu inancın tanıtıldığı dönemi ifade eder.”

Fotoğraf 53. Diakonikon hava fotoğrafı (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 54. Diakonikon galeri katı seviyesindeki doğu yönlü pencere (Olba Kazı Arşivi)

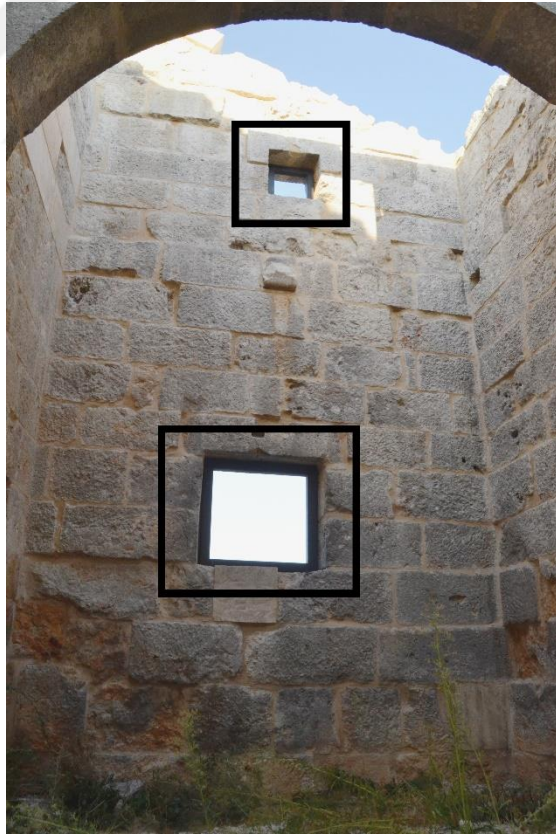
Fotoğraf 55. Diakonikon galeri katı seviyesindeki doğu yönlü pencere (dış mekân) (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 56. Diakonikon doğu yönlü pencere (iç mekân) (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 57. Diakonikon doğu yönlü pencere (dış mekân) (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 58. Diakonikon doğu yönlü pencereler (iç mekân) (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 59. Diakonikon güney cephede yer alan pencere (iç mekân) (Olba Kazı Arşivi)

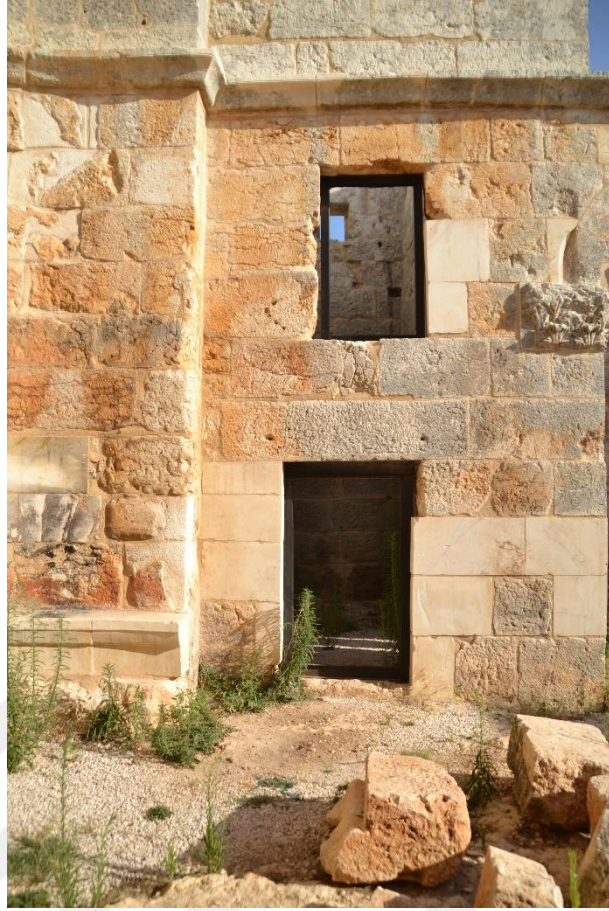
Fotoğraf 60. Diakonikon güney cephede bulunan pencere (dış mekân) (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 61. Diakonikon güney cephe galeri katı seviyesindeki pencere (dış mekân) (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 62. Diakonikondan güney nefeye açılan kapı (Olba Kazı Arşivi)

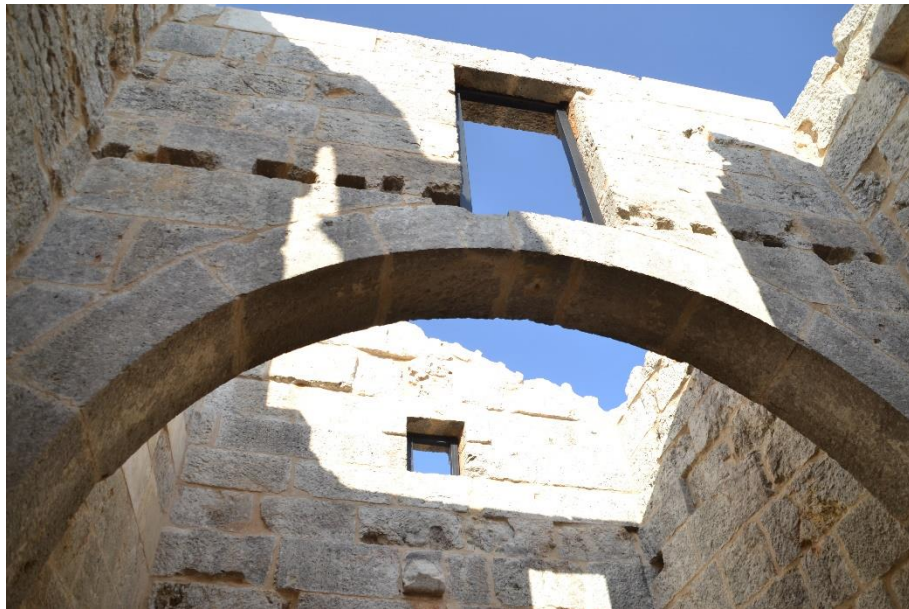
Fotoğraf 63. Diakonikondan bemaya açılan kapı (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 64. Diakonikondan güney nef ve bemaya açılan kapılar (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 65. Prothesisten bemaya açılan kapı üzerinde yer alan açıklık (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 66. Diakonikonda yer alan ve üst yapıyı taşıyan enine kemer (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 67. Diakonikondaki kemerin dayandığı güney ve kuzey cephede yer alan konsollar (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 68. Diakonikondaki kemerin dayandığı kuzey cephede yer alan konsol (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 69. Diakonikondaki kemerin dayandığı güney cephede yer alan konsol (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 70. Diakonikondaki kemer üzerinde yer alan kapı (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 71. Diakonikondaki kemer üzerinde yer alan ve ahşap üst yapının dayandığı giriş yuvaları (Olba Kazı Arşivi)

Diakonikonun kuzeydeki prothesisten boyut olarak ayrılmasının yanında, simetriyi bozarak güney nef koridorunu yaklaşık 2.25 m aşarak güneye uzantılı olması dikkat çekicidir. Bunun dışında röliker bulundurması diğer bir ayırıcı özelliğidir. Diakonikonun apsise yaslanan kuzey cephesinde yaklaşık 140x100 cm boyutlarında ve 55 cm derinliğinde bir röliker tespit edilmiştir. Hill burayı kuzey duvardaki, duvar kalınlığında bir dolap olarak tanımlamaktadır (Hill, 1996, s.112).

Fotoğraf 72. Diakonikonun güney cepheyi aşan uzantısı (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 73. Diakonikonun kuzey cephesinde bulunan röliker (Olba Kazı Arşivi)

3.3.2.6. Bema

Bema, Erken Hıristiyanlık Dönemi ve Doğu Roma kilise mimarisinde din adamlarının yer aldığı ve cemaatin giremediği bölümdür. Cambazlı Kilisesi'nde bema, apsisin önünde, ana nef kadar yaklaşık 3.5 m boyunca uzanmaktadır. Pastaforion odaları arasındaki uzunluğu ise yaklaşık 5.8 m olarak ölçülmüştür. Ana neften belli bir miktar yükseğe konumlandırılmış olan bemanın prothesis ve diakonikona birer kapıyla erişimi bulunmaktadır. Ayrıca bemada altar varlığına dair herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır.

Fotoğraf 74. Bema hava fotoğrafı (Olba Kazı Arşivi)

Bemanın zemini düz bir şekilde bırakılmış gibi gözüktüğü de kuzey tarafta, prothesis ile birleştiği noktadaki bulgular ilgi çekicidir. Bu alanda opus sectile taban döşemesi ile karşılaşmıştır. Karşılaşılan döşeme izlerine göre bemanın tüm zemini opus sectileler ile döşenmiş olmalıdır. Fakat bu döşemeyle ilgili kafa karıştıran nokta, üzerinde bir sıra taş blok yerleştirilmiş olmasıdır. Bu uygulama, sıva izlerinin yeni olmasından dolayı restorasyon sürecinde yapılmış olmalıdır. Daha önce nef bölümünde karşımıza çıkmış olan opus sectile örnekleriyle, bemadakilerin hem malzeme hem de biçim olarak uyumadığı görülmektedir. Bu uyumsuzluk, kilisenin herhangi bir noktasında taban döşemesi uygulamasının olmadığı düşünüldüğünde soru işareti yaratmaktadır. Belki de nef zemininde rastlanan opus sectileler, buraya rastlantı sonucu taşınmıştır.

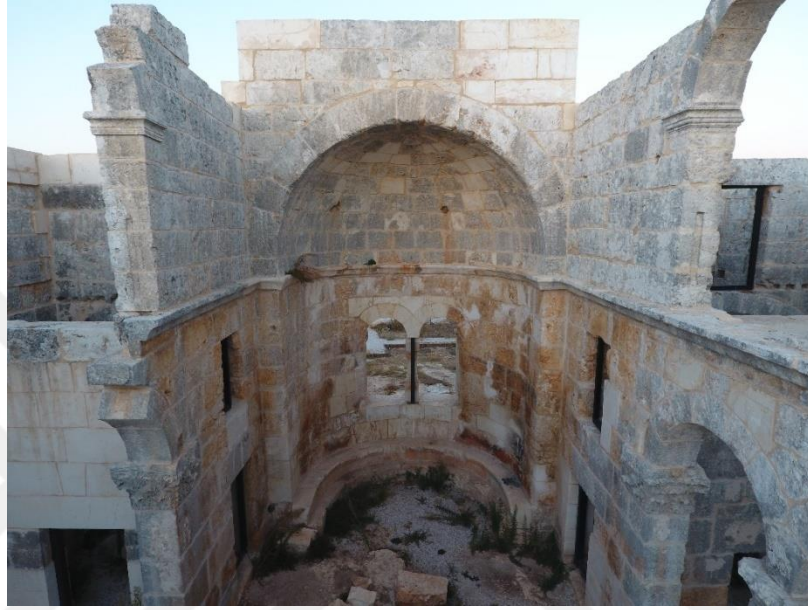
Fotoğraf 75. Bemada karşılaşılan Opus Sectile taban döşemesi (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 76. Opus Sectile üzerine yerleştirilmiş blok (Olba Kazı Arşivi)

3.3.2.7. Apsis

Kilisenin doğusunda merkeze apsis konumlandırılmıştır. Doğu duvarın apsisi tamamen içine aldığı görülmektedir. Genelde Erken Hristiyanlık Dönemi'nde Cilicia'da apsisin doğu duvarını aşarak kavis oluşturduğu düşünüldüğünde Cambazlı'daki örneğin bu noktada farklılık oluşturduğu söylenebilir.

Fotoğraf 77. Apsis genel görünüm (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 78. Doğu bölümünün apsisi tamamen içine almış şekli (Olba Kazı Arşivi)

Apsisin çapı 5 m, derinliği ise 3.25 m olarak ölçülmüştür. Ayrıca duvarların da pastaforion odalarının duvarlarıyla kıyaslandığında oldukça kalın olduğu anlaşılmaktadır. Apsisin merkezinde ise tek sıralı, taş bir synthronon²³ yer almaktadır. Synthronon sıraları burası için özel kesilmiş 12 adet bloktan meydana getirilmiştir. Bu bölümün restorasyonda onarıldığı açıkça anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 79. Apsiste yer alan synthronon (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 80. Synthronon (Olba Kazı Arşivi)

²³ Synthronon: “Byzans ve Doğu Hristiyan kiliselerinde din görevlilerinin oturması için yapılmış sıralar.” (Er, 2004).

Apsis bölümünün, merkeze konumlandırılmış, çift kanatlı ve ortadan sütunla desteklenmiş bir pencere ile aydınlatıldığı görülmektedir. Fakat restorasyon öncesi görsellere bakıldığında buranın tahrip olduğu anlaşılmaktadır. Yani bu pencere restorasyon uygulamaları sırasında orijinal plana uygun olarak onarılmıştır. Hill buradaki pencere ile ilgili; merkez iskelesinin düşmüş olduğunu, fakat Eyice'nin pencere parmaklıklarını sabitlemek için delikleri olan, uygun boyutta bir sütunu yakındaki mezarlıkta bulduğu bilgilerini aktarmaktadır (Hill, 1996, s.111). Sonuç olarak pencere restore edilirken Hill'in verdiği bilgiler ışığında aslına uygun onarıldığı anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 81. Apsiste yer alan çift kemerli pencere (bifora) (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 82. Apsiste yer alan çift kemerli pencerenin (bifora) dış cepheden görüntüsü (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 83. Restorasyon öncesi apsisteki çift kemerli pencerenin görüntüsü (<https://yoldaolmak.com/silifke-cambazli-kilisesi.html>)

Apsis doğuda tavana kadar yükselmektedir ve üzeri yarım kubbe biçiminde örtülüdür. Burada apsisin üzerinde galeri katı seviyesindeki silmelerden sonra tavan yarım kubbe biçimi verilerek kapatılmıştır. Bu kubbenin tepe noktasının merkezinde, apsisin içinden bakıldığında yazıtlı bir blok görülmektedir. Ancak incelemeler sonrasında bu yazıtlı bloğun restorasyon çalışmaları sırasında yan taraftaki mezarlıktan buraya devşirilmiş bir malzeme olduğu saptanmıştır. Buna benzer restorasyon sürecindeki hatalar kilisenin temenos duvarlarında da karşımıza çıkmaktadır.

Fotoğraf 84. Apsisin yarım kubbesi (iç mekân) (Olba Kazi Arşivi)

Fotoğraf 85. Apsisin yarım kubbesinin hava fotoğrafı (Olba Kazi Arşivi)

Fotoğraf 86. Apsisin yarım kubbesi (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 87. Restorasyon Öncesi Apsisin Yarım Kubbesi (<https://www.arkeobook.com/haber/cambazli-kilisesi-silifke-mersin-318.html>)

Fotoğraf 88. Apsis kubbesinin tepe noktasındaki yazıtlı eleman (kilit taşı) (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 89. Temenos duvarındaki yazıtlı blok (Olba Kazı Arşivi)

3.3.2.8. Galeri Katı

Galeri katı kiliselerde neflerin bulunduğu alanın üzerinde yer alan ikinci katı ifade etmektedir. Genellikle yan neflerin üzerindedir ve ana nefi “U” şeklinde dolanmaktadır. Cilicia bölgesi için sıklıkla karşılaşılmayan galeri katı uygulamasının Cambazlı Kilisesi’nde kullanılmış olduğu, kaynaklardan ulaşılan bilgiler ve karşılaşılan somut izler sayesinde anlaşılmaktadır.

Cambazlı Kilisesi'nin galeri katında gözle görülen en belirgin özelliklerden birisi güney revağın nef seviyesinde olduğu gibi galeri seviyesinde de varlığını sürdürmesidir. Ana nefi güney neften ayıran sütun düzenlemesinin üzerinde yer alan üst yapı elemanlarının incelenmesi ancak drone yardımıyla çekilmiş hava fotoğrafları sayesinde yapılabilmektedir. Burada aşağıda olduğu gibi yine attik-ion tipi, bezemesiz kaideler kullanıldığı görülmektedir. Bir plinthos²⁴ üzerine yerleştirilmiş olan kaide üzerinde yekpare bir sütun gövdesi yer almaktadır. Bu gövdenin üzerine ise kompozit başlık yerleştirilmiştir. 6'lı bir sütun düzenlemesi kullanılan üst yapı da aşağıda olduğu gibi kemerler yardımıyla her iki uçta yer alan plasterler ile birleştirilmiş ve ortaya 7 kemerli bir sistem çıkmıştır.

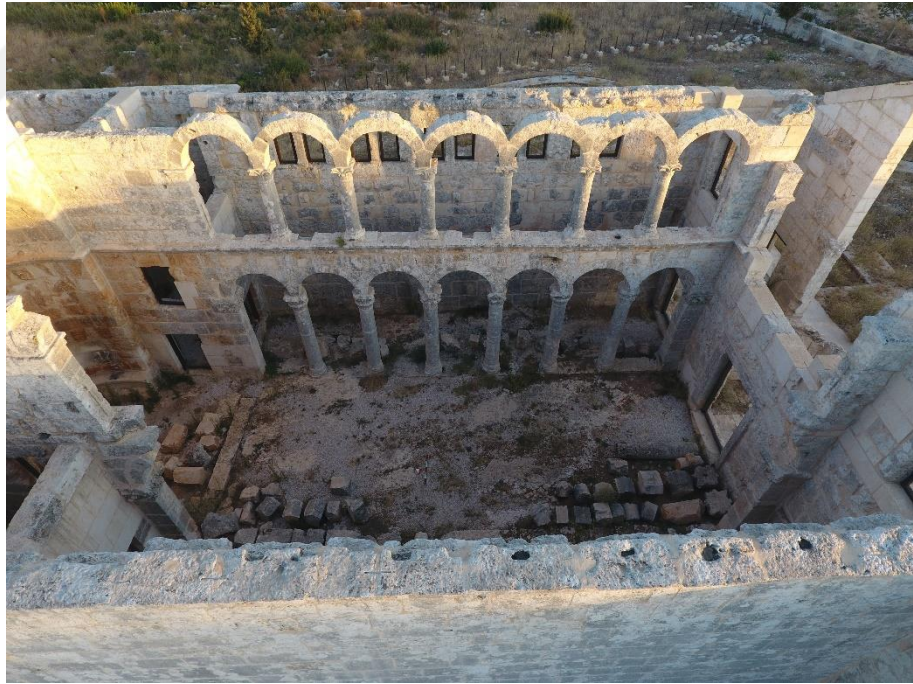

Fotoğraf 90. Güney revağın üst yapıdaki sütun düzenlemesi (Olba Kazı Arşivi)

²⁴ Plinthos: "Klasik düzenlerde bir sütun, duvar, pedestal ya da plaster kaidelerindeki silmelerin altındaki kare şeklinde, alçak, sade blok." (Er, 2004).

Fotoğraf 91. Üst yapının kompozit başlıkları (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 92. Üst yapıda oluşturulan yedi kemerli sistem (Olba Kazı Arşivi)

Ayrıca galeri katı seviyesinde güney ve kuzey revakları, hatta apsisi de içine alarak bir silmenin dolaştığı görülmektedir. Bu silmenin izleri batı cephesinde tahrip olmuş kısma rağmen takip edilebilmektedir.

Fotoğraf 93. Apsisi ve revakları dolaşan kat silmesi (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 94. Revakları dolaşan silmenin güneybatı bölümündeki izleri (Olba Kazı Arşivi)

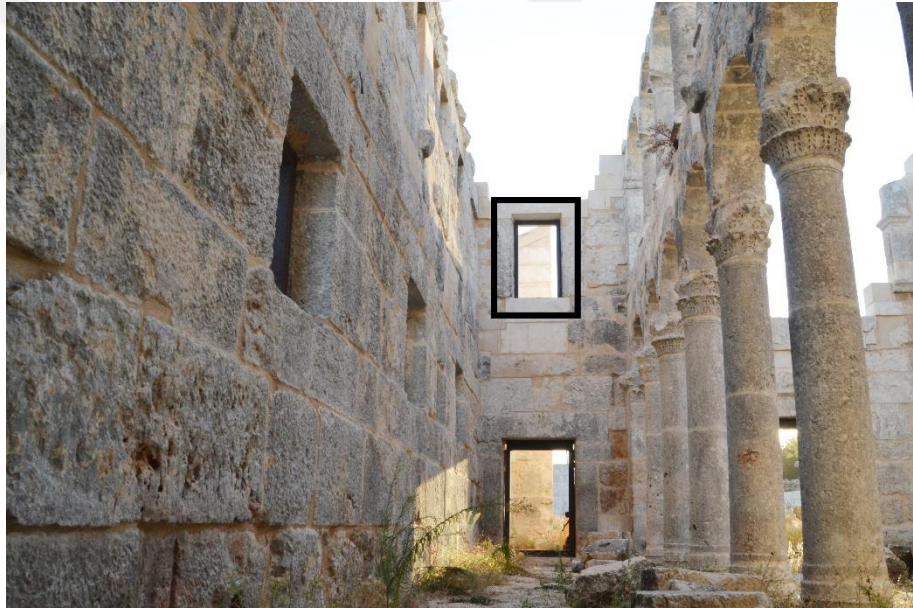

Fotoğraf 95. Revakları dolaşan silmenin kuzeybatı bölümündeki izleri (Olba Kazı Arşivi)

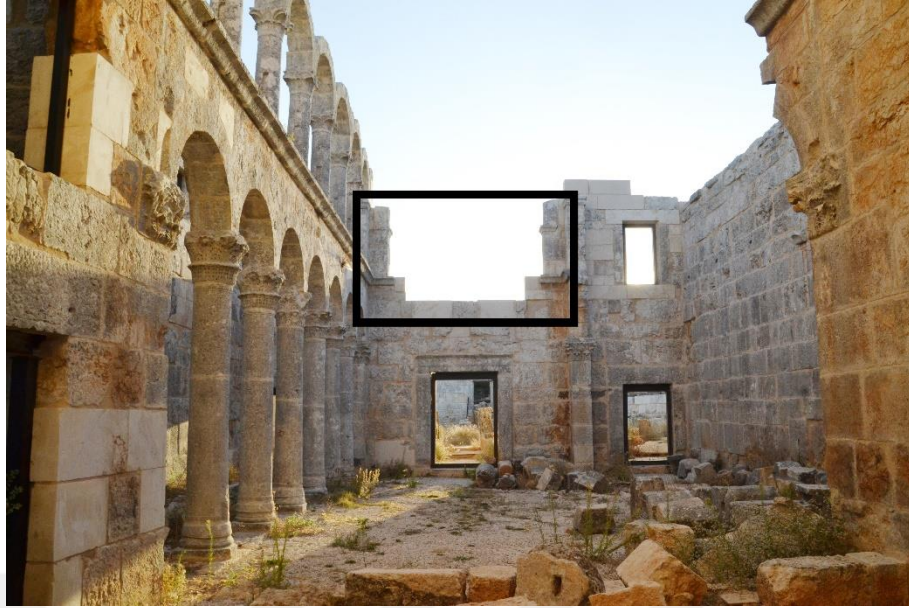
Galeride güney cephenin çift kanatlı 5 pencere ile aydınlatıldığı görülmektedir. Buna karşılık kuzey cephe yapının genelinde olduğu gibi düz bırakılmıştır. Pastaforion odalarının ikinci katlarının bulunduğu doğu cephesinde ise bu odaların merkezindeki kemere kadar herhangi bir düzenleme yoktur. Galerinin batı cephesinde ise neflere hizalı, narteksin ikinci katına açılan kapılar yer almaktadır. Bunlardan kuzey ve güney taraftakiler sağlam vaziyetteyken ana nef hizalı olan kısım tahrip olmuştur. Eyice yapının rekonstrüksiyon çizimlerinde orta kısımda yer alan bu açıklığı apsiste olduğu gibi çift kemerli bir pencereyle betimlemiştir (Çizim 1). Bunun yanında ana nefin de güney duvarının üst kısmında bulunan on adet pencere ile aydınlatıldığını aktaran Eyice, ana nefin üzerinin boş bırakıldığını göstermektedir (Eyice, 1979, s.29). Bu neticede ana nefin üzerine bir kapı yerleştirilmiş olması mantıksız olacağı için Eyice'nin çiziminin makul olduğu anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 96. Galerinin batı cephesindeki kuzey nef hizalı kapı (Olba Kazı Arşivi)

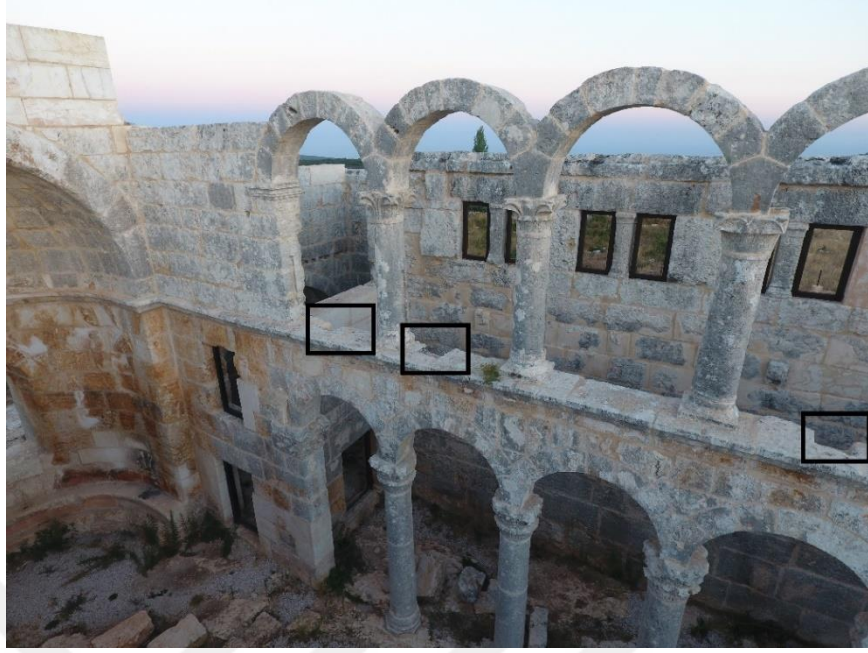

Fotoğraf 97. Galerinin batı cephesindeki güney nef hizalı kapı (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 98. Galerinin batı cephesindeki orta nef hizalı tahrip olmuş kısım (Olba Kazı Arşivi)

Galeri katının zemininin ahşap olduğu düşünülmektedir. Bu düşünce güney ve kuzey cephede yer alan kiriş konsolları (Fotoğraf 33 ve Fotoğraf 41) ve güney revağın üst bölümündeki kiriş yuvalarının tespit edilmesiyle desteklenmiş olur. Ayrıca Stephen Hill de bu bölümle ilgili galeri tabanları, narteks ve pastaforion odalarının birinci katlarının ahşap olduğunu ve galeri sütunlarının bulunduğu bölümdeki yuvaların ahşap zemini taşıyan kirişlere ait olduğunu vurgulamaktadır (Hill, 1996, s.111).

Fotoğraf 99. Güney revağın üst yapı bölümünde bulunan giriş yuvaları (Olba Kazı Arşivi)

Galeri katında tavan, nef tavanından daha alçak olmalıdır. En azından güney revaktaki sütun düzenlemesi buna işaret etmektedir. Tabi ki ahşap olduğu düşünülen kilisenin çatı iskeleti günümüze ulaşmadığı için kesin bir şey söylemek zordur.

Günümüze ulaşmamış olan kilisenin üst örtü sisteminin ahşap bir iskelete sahip olduğu düşünülmektedir. Stephen Hill'in kilisenin tamamının basit bir ahşap ve kiremit çatı ile örtüldüğü ayrıntısından bahsetmesi bu düşüncüyü doğrular niteliktedir (Hill, 1996, s.112). Doğu cephesinde alınlığın sağlam olduğu görülmektedir. Batı cephesinde de sadece güney tarafı sağlam olsa da burada da aynı uygulamanın kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu veriler ve kilise çevresinde dağınık halde bulunan elemanlar dikkate alındığında kilisenin üst örtüsünün pramidal bir şekilde tasarlanmış olduğu düşünülmektedir. Kilisenin çatı kısmında dört cepheyi de dolaşan silme olduğu gözlemlenmektedir.

Fotoğraf 100. Doğu cephesi alınlık (dış mekân) (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 101. Batı cephesi alınlık (dış mekân) (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 102. Batı cephesindeki alınlığın güney tarafında sağlam kalmış (yahut restorasyonda yenilenmiş) bölümü (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 103. Çatı örtüsünü dolaşan silmeler (doğu cephe) (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 104. Çatı örtüsünü dolaşan silmeler (kuzey cephe) (Olba Kazı Arşivi)

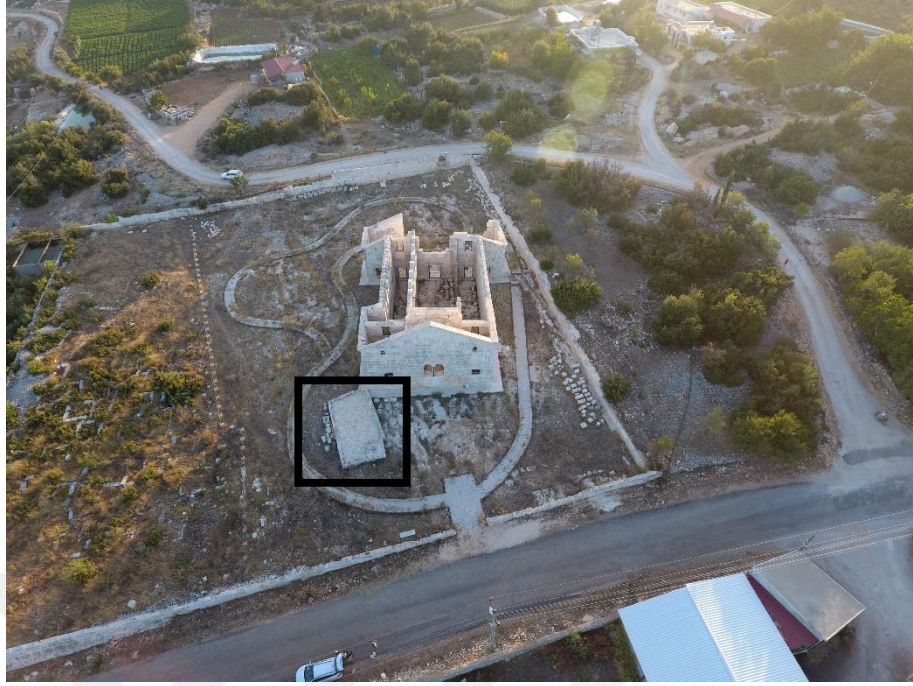
Fotoğraf 105. Çatı örtüsünü dolaşan silmeler (batı cephe) (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 106. Çatı örtüsünü dolaşan silmeler (güney cephe) (Olba Kazı Arşivi)

3.3.2.9. Ek Yapı

Cambazlı Kilisesi'nin tam güneydoğu ucunun kesişim noktasına bitişik bir yapı bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı ve sadece zemin seviyesinde bir duvar sırası sağlam bir şekilde karşımıza çıkan yapının kuzeydoğu köşesinde bir de sarnıç ağzı bulunmaktadır (Yapı ölçüleri: Kuzey cephe: 10.70 m, Güney cephe: 10 m, Doğu cephe: 5.10 m, Batı cephe: 5.50 m). Buranın zemininin küçük boyutlu ve düzensiz bir taş örgü sistemi ile düzenlendiği görülmektedir. Duvar örgüsü ise kireçtaşından bloklar ile oluşturulmuştur. Bu ek yapının girişine dair bir eşik ya da herhangi bir kapı izine rastlanılamamaktadır. Sarnıcı da içine alan bu yapının su ile ilişkilendirilebilecek bir mekân olduğu düşünülebilir. Kiliseden daha geç bir tarihe ait olma olasılığı yüksek olan bu yapı için kaynaklarda da herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Bunun yanında Eyice, Keil ve Wilhelm'in çevre duvarının kuzey batı ucunda bir çatı veya sundurmayı desteklediği düşünülen iki adet sütun bulduğunu ve bu sütunun kilisenin doğu ucundaki yapıyla ilişkilendirilebileceğini aktarmaktadır (Eyice, 1979, s.24). Ayrıca Eyice çalışmasını yaptığı dönemde sarnıcın köy sakinleri tarafından hala kullanıldığını da belirtmektedir (Eyice, 1979, s.24).

Fotoğraf 107. Güneydoğu uçta yer alan ek yapı (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 108. Güneydoğu uçta yer alan ek yapı (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 109. Ek yapı (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 110. Ek yapı (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 111. Ek yapıda yer alan sarnıç ağız (Olba Kazı Arşivi)

Hill güney tarafta sarnıç ağızına sahip bir odadan bahsetse de bu anlatımla ilgili herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır. Çünkü Hill, kilisenin batı tarafında böyle bir uygulamadan bahsetmektedir. Ölçülerinde de hatalı noktalar olması, Hill'in yapıyı bizzat kendi görmeden, daha önceki araştırmacıların yayınlarından yola çıkarak yorumlarda bulunmasına bağlanmaktadır. Sonuç olarak Hill'in kiliseyi görmeden yaptığı bazı yorumların hatalı olduğu düşünüldüğünde, ek yapıyla ilgili yaptığı bu yorumların da bazı yanlışları olduğu düşünülebilir.

3.3.3. Mimari ve Litürjik Elemanlar

Stephen Hill, Cambazlı Kilisesi'nin pagan bir tapınak üzerine inşa edilmiş olduğunu söylemektedir. Çevre duvarı ve propylon uygulamaları dikkate alındığında bu öneri yüksek ihtimalle geçerli olmalıdır. Bu veriler dikkate alındığında kilise olarak son halini almadan önce çeşitli evrelerden geçen yapıda spolyen malzeme kullanımı şaşırtıcı bir nokta değildir. Kilisenin duvarları incelendiğinde kireçtaşından kesme blokların polygonal bir biçimde örüldüğü anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kullanılan sütun başlıkları, kaideler, üst yapı elemanları, kemer taşları gibi mimari öğelerin de kireç taşından üretildiği anlaşılmaktadır. Bezeme olarak çok az somut kalıntı bulunan kilisenin sütun başlıkları ve plasterler dışında, ana nef kapısında haç ve kymation örneklerine rastlanılmıştır. Bunun dışında litürjik anlamda bakıldığında ise diakonikonun kuzey cephesine konumlandırılmış rölikerden başka bir düzenleme karşımıza çıkmamaktadır.

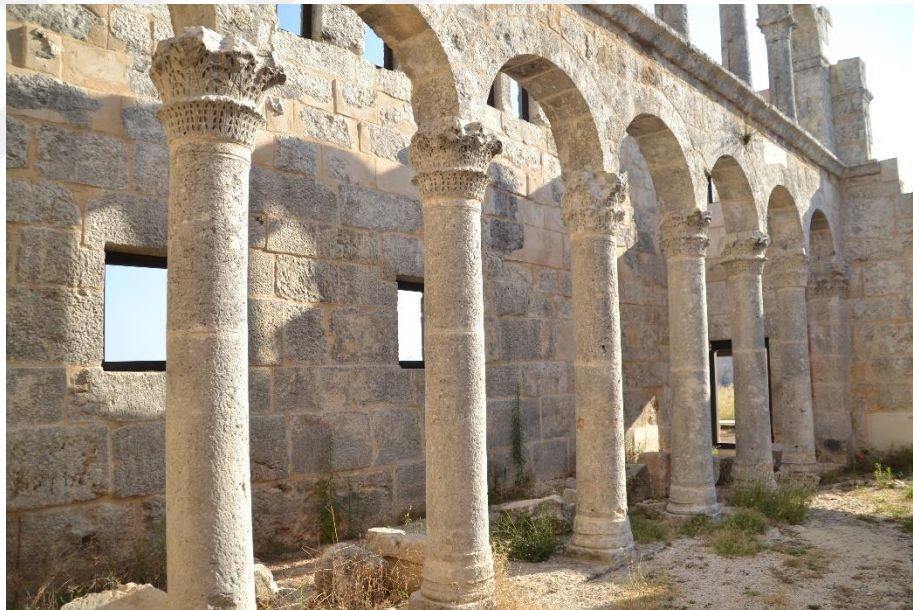
Kilisede ilk bakışta en belirgin öğeler olan sütun başlıklarına değinmek gerekmektedir. Ayakta olan, güney nefi ana neften ayıran ve sağlam olarak günümüze kadar ulaşmamış ana nefi kuzey neften ayıran sütun düzenlemelerinde korinth başlıklarının kullanıldığı görülmektedir. Hill'in de söylediği gibi bu sütun başlıkları kilise için üretilmiş olmalıdır. Yani spolyen malzeme değildir. Feld bu başlıklardaki stilize akanthus yapraklarını M.S. 6. yüzyılın başlarına tarihlendirmektedir. Bunun dışında Hild ve Hellenkenmper ise M.S. 6. yüzyılın ilk yarısına dayanan bir öneride bulunmuşlardır. Sonuç olarak sütun başlıkları kiliseyi tarihlendirme konusunda önemli ip uçlarını beraberinde getirmektedir. Buna dayanarak kilisenin inşa tarihi konusunda M.S. 6. yüzyıl ve ortalarına kadar olan tarih kabul edilebilir.

Fotoğraf 112. Korinth düzenindeki sütun başlığı (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 113. Korinth düzenindeki sütun başlığı (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 114. Güney revakta yer alan ve günümüze sağlam ulaşan korint başlıklı sütun düzenlemesi (Olba Kazı Arşivi)

Sütun gövdeleri, farklı boyutlardaki iki parçadan oluşmaktadır. Ayrıca yivsiz, düz bir şekilde üretildiği görülmektedir. Buradan kilisenin gösterişten uzak, sade bir şekilde dekore edildiği anlaşılmaktadır. Sütun kaidelerinde ise attik-ion tipi kaide kullanılmıştır. Bir plinthos üzerine oturtulduğu anlaşılan kaidelerde tek bir içbükey torus yer almaktadır.

Fotoğraf 115. Güney revak düzenlemesindeki iki parçadan oluşan sütun gövdesi (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 116. Yıkılmış vaziyetteki sütun gövdesi elemanı (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 117. Sütun düzenlemesindeki Attik-Ion tipi kaide (Olba Kazı Arşivi)

İç mekâna ait yıkılan mimari elemanların büyük bölümü kuzey nef, güney nef, ana nef ve bemada dağınık bir şekilde sıralanmıştır. Sağlam bir şekilde kalmamasına rağmen bu mimari düzenlemelerin elemanların çok büyük bir bölümü hala kilisenin sınırları içerisinde, yani kaybolmamış vaziyettedir. Bunun dışında, nef seviyesindeki bu sütun düzenlemelerinin birleşerek kemerleri meydana getirdiği bölümde bağlantı elemanları yer almaktadır. Üst yapıdaki aynı işlevde kullanılan benzerlerinden boyut olarak daha büyük olan bu mimari öğeler iki yanda bulunan kemerlerin birleştiği yüzeylerin yanı sıra üst yapının tabanının dayandığı bir yüzey daha bulundurmaktadır. İşte bu nokta üstte yer alan eşdeğerlerinden ayrıldığı bir başka noktadır. Bu öğeler dışında kemer bölümünde aynı malzemeden kemer taşları yer almaktadır.

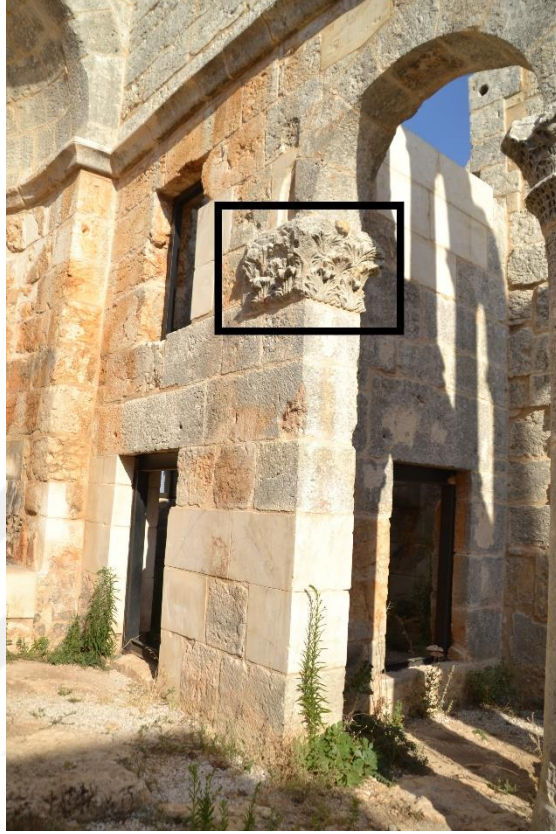
Fotoğraf 118. Kemer düzenlemesinde kullanılan bağlantı elemanları (Olba Kazı Arşivi)

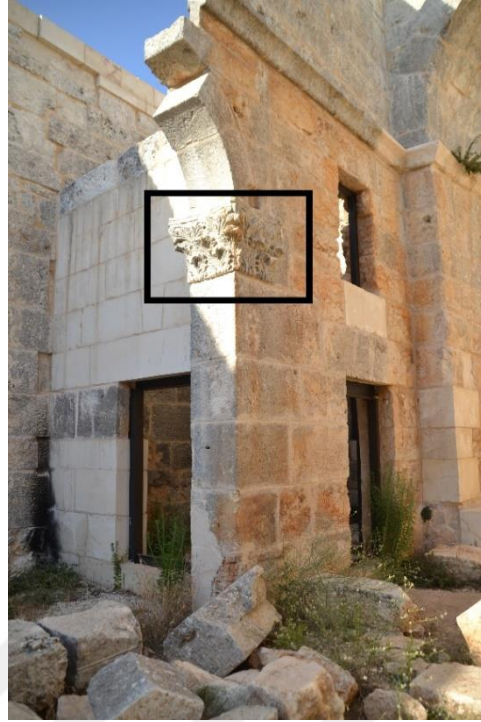
Fotoğraf 119. Neflerde dağınık halde bulunan kemer taşları (Olba Kazı Arşivi)

Plaster başlıkları kilise için değinilmesi gereken mimari elemanlardan biridir. Bu mimari öğeler yan neflerin ayrıldığı sütun düzenlemelerinin her iki ucuna konumlandırılmış şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında narteksin batı cephesindeki beş kemerli portalın başladığı kısmın güney ucunda bir plaster başlığı bulunmaktadır. Muhtemelen bu düzenlemenin kuzey ucunda da bir plaster başlığı yer alıyordu, fakat bu kısım büyük oranda tahrip olduğu için plaster başlığı yıkılmış olmalıdır. Eyice yapıdaki plaster başlıklarının M.S. 3. ve 4. yüzyıla ait olduğunu aktarmaktadır

(Eyice, 1979, s.29). Stephen Hill plaster başlıkların spolyen olduklarını söylemektedir (Hill, 1996, s.110). Bu öneri sütun başlıkları ile mukayese edildiğinde mantıklı bir hale gelmektedir.

Fotoğraf 120. Güney revağın doğu ucundaki plaster başlığı (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 121. Kuzey revağın doğu ucundaki plaster başlığı (Olba Kazı Arşivi)

Cambazlı Kilisesi'nde apsis bölümü mimari eleman olarak çok fazla öge barındırmasa da değinilmesi gereken noktalar bulunmaktadır. Bütün kompleks içinde bir benzeri bulunmayan belki de tek eleman apsisin çift kemerli penceresini ayıran sütun bloğudur. Bu sütun yekpare bir gövdenin iki ucuna da tek toruslu kaideler yerleştirilerek meydana getirilmiştir. Yaklaşık 90 cm uzunluğunda olan bu sütun alttan ve üstten olmak üzere iki taş blok ile desteklenmiştir. Böylelikle yaklaşık 183 cm uzunluğu ile pencereyi ikiye ayırmaktadır. Pencerede kemeri destekleyen, iki yüzeye sahip bağlantı elemanı da apsis için önemlidir. Fakat bu eleman orijinal değildir. Restorasyon çalışmaları sırasında buraya yerleştirildiği bariz bir şekilde belli olmaktadır. Zira restorasyon öncesi ve sonrası görseller karşılaştırıldığında sütunun bulunduğu bu kısmın tamamen restorasyon uygulamalarında düzenlenmiş olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Stephen Hill bu bölümle ilgili; Eyice'nin, apsisin düşen merkez iskelesini yakındaki mezarlıkta bulunduğunu söylemektedir. Sonuç olarak restorasyonda yerleştirilen bu merkez kısım orijinal bir eleman olsa bile uygulamanın orijinali ne kadar yansıttığı anlaşılamamaktadır. Apsiste synthronon sıralarının on iki adet bloktan oluştuğu gözlemlenmektedir. Kilise genelinde görüldüğü gibi malzemesinin kireçtaşından olduğu anlaşılmaktadır. Bu bloklar da tıpkı sütun başlıkları gibi kilise için özel kesilmiş olmalıdır. Synthronon sıralarının da bazı kısımlarının tahrip olup, restorasyonda yeniden düzenlendiği görülmektedir.

Fotoğraf 122. Apsisin çift kemerli penceresini ayıran sütun (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 123. Restorasyonda yeniden düzenlenmiş synthronon blokları (Olba Kazı Arşivi)

Kilise neflerini ayıran sütun düzenlemeleri üzerinde, benzer şekilde 7 kemerli, daha küçük boyutlu bir üst yapı düzenlemesi yer almaktadır. Burada sütunların başlarına kompozit başlıklar yerleştirilmiştir (Fotoğraf 91). Eyice, bu sütun başlıklarının M.S. 5. yüzyıla ait olduğunu ve benzer örneklerinin Salona'daki Manastirine Kilisesi'nde bulunduğunu aktarmaktadır (Eyice, 1979, s.27). Güneyde sağlam olan bu düzenlemenin

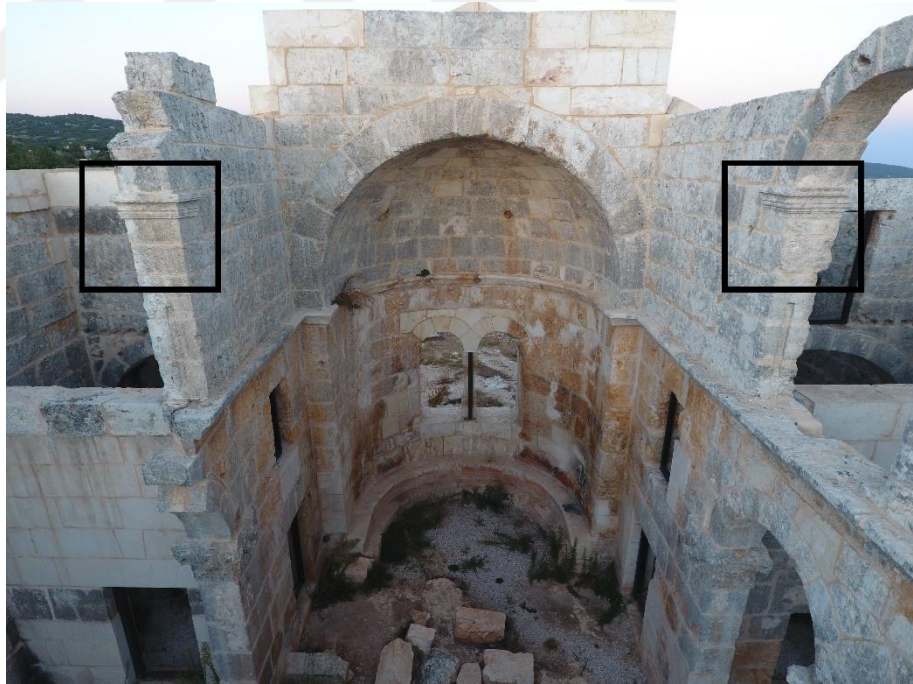
kuzeydeki eşdeğeri yıkılmış ve bu başlıkların kalıntıları kilise çevresinde bulunamamıştır. Sütun gövdeleri ise yekpare bir bloktan oluşmaktadır. Aynı aşağıdaki düzenlemede olduğu gibi yivsiz, düz bir şekilde bırakılmıştır. Sütun gövdeleri üzerinde parapet plakalarının yerleştiği yuvalar bulunmaktadır ve bu parapet kalıntılarına da ulaşamadığı için malzemesinin ahşaptan olduğu düşünülmektedir (Eyice, 1979, s.27). Kaideler ise yine aşağıdaki düzenlemede kullanılan attik-ion tipindedir ve plinthos üzerine oturtulmuştur. Bu düzenlemede de kemerlerin bittiği noktalarda konsollar bulunmaktadır. Bunların aynıları yıkılan kuzey taraf için de geçerlidir.

Fotoğraf 124. Üst yapı sütun düzenlemesi (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 125. Üst yapıda yer alan sütun gövdeleri (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 126. Üst yapıdaki kemerlerin sonunda bulunan konsollar (Olba Kazı Arşivi)

Kemerlerin üst yapıda da bağlantı elemanları bulunmaktadır. Aşağıdaki aynı işlevli benzerlerine göre üst taraflarında bir yüz daha yoktur, bu elemanlar kemerleri birleştiren iki yüze sahiptir. Kemer taşları da üst yapı için geçerli elemanlardır. Bunun dışında üst yapı kiliseyi içten tamamiyle çevreleyen silmelerle alt kattan ayrılmıştır. Bu silmeler

bloklar halinde karşımıza çıkmaktadır. Kilisenin çatı kısmında ise blok taşlar dışında bahsedilebilecek tek mimari eleman türü silme bloklarıdır. Buradaki silme blokları dentil (Diş) bezemesiyle hareketlendirilmiştir. Sonuç olarak kilisenin mimari elemanları detaylı olarak incelendiğinde tarihlendirme konusunda önemli ipuçları sunmaktadır. Bunun yanında, sağlam kalan kısımlar tahrip olmuş bölümlerle ilgili tahmin yürütme imkânı vermektedir.

Fotoğraf 127. Üst yapıdaki kemerlerin bağlantı elemanları (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 128. Üst yapıdaki kemerlerin bağlantı elemanı (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 129. Çatı saçaklarını dolaşan dentil (diş) bezemeli silme parçaları (Olba Kazı Arşivi)

Fotoğraf 130. Dentil bezemeli silme bloğu parçası (Olba Kazı Arşivi)

SONUÇ

Cambazlı Kilisesi'ni mimari yönden incelemenin yanında içinde bulunduğu Cilicia bölgesinin Hristiyanlık mimarisinin genel özelliklerine ve Geç Antik Çağ kapsamında politik, ekonomik, siyasi etkenlerin bu işleyişte ne kadar etkisi olduğuna değinmek gerekmektedir. Genel olarak Cambazlı yerleşimi ile ilgili, antik isminin dahil pek çok noktanın belirsiz olmasından dolayı Cilicia için geçerli özellikler kapsamında karşılaştırma yapmak zaruri görünmektedir. Bu karşılaştırmalar kilisenin inşa dönemini belirlemekten çok yapılma nedenlerini, mimari anlamda Cilicia ile bağdaşan veya kendine özgü özellikler gösteren bölümlerini anlamamızda şüphesiz yardımcı olacaktır. Öncelikle Cambazlı Kilisesi'ni Cilicia Hristiyan mimarisindeki bazı özelliklerle karşılaştırmak gerekmektedir. Bununla birlikte M.S. 3. yüzyıl ile beraber çöküş ve kriz dönemi yaşayan Roma İmparatorluğu'nda bu süreçten sonra kırsal alanlarda ihtiyaçtan fazla kilise inşa edilmesi ve bazı ekonomik, stratejik hamleler neticesinde yönelimlerin değişmesine detaylı bir şekilde bakmak gerekmektedir.

Cilicia-Isauria bölgesi için M.S. 5.-6. yüzyıllar kapsamında pek çok sayıda ev yapısı, mezarlık, sarnıç ve kilise inşa edildiği, kiliseler özelinde mimari yapılarda yerel özelliklerle birlikte Syria, Antiochia ve Constantinopolis etkileri de taşıdığı görülmektedir (Aydın, 2003, s.415). Genel olarak bir nartekse sahip olarak inşa edilen Cilicia-Isaurai kiliseleri, çok büyük oranda üç nefli ve bazilikal planda inşa edilmiştir (Aydın, 2003, s.415). Böylelikle söz konusu bu bilgilere göre Cambazlı Kilisesi'nin Cilicia'daki genel kilise mimarisi özelliklerini taşıdığı söylenebilir. Cilicia bölgesi kiliselerinin büyük bir bölümü üç kemerli bir narteks portalı uygulamasına sahip iken (Aydın, 2003, s.417), Cambazlı Kilisesi'nde Hill'in de önerdiği üzere beş kemerli bir narteks portalı bulunmaktadır. Cambazlı Kilisesi'nde bu kısım sağlam durumda olmasa da en azından kalıntılar beş kemerli bir sisteme işaret etmektedir. Bu noktada Cambazlı Kilisesi'nin, narteksindeki bu uygulamayla genelleme dışına çıktığı bir husus olarak ayırt edilmektedir.

Öte yandan nefler üzerinde yer alan galeri katı uygulaması, Cilicia kilise mimarisi adına karakteristik özelliklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Adın, 2003, s.418). Cambazlı Kilisesi'nde de galeri katının varlığı bölgenin bu karakteristik özelliğini barındırdığını göstermektedir.

Kiliselerin doğu kısımlarının apsis, prothesis ve diakonikon olarak üçe ayrılması da Syria etkisinin getirilerinden biridir ve bölgede Cambazlı, Corycus Meryem Kilisesi, Alahan, Demirciören (Batı ve Doğu kiliseleri), Çukurkeşlik ve Tapureli Kilise’de karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 2003, s.418).

Cilicia kilise mimarisine genel anlamda bakıldığında Anadolu’nun yanı sıra Syria ve Palaestina ile olan yakın ilişkileri sayesinde bu bölgelerin etkilerini yerel özellikleriyle birleştirerek bir sentez oluşturduğu söylenebilir (Aydın, 2003, s.419). Bu bağlamda doğu bölümünün apsis ve pastaforion odaları ile üçe ayrılması Syria, galeri katı uygulaması Constantinopolis etkileri olarak göze çarparken, bazilikal plan ve duvar işçiliği Cilicia’nın kendi yerel özelliği olarak karşımıza çıkar (Aydın, 2003, s.419).

Cilicia bölgesinde, imparatorluğa politik olarak bağlı olmasına rağmen coğrafi yakınlık nedeniyle kültürel ve mimari açıdan Antiochia ve Syria etkilerinin, başkent Constantinopolis’ten daha ağırlıklı olduğu görülmektedir (Herzfeld ve Guyer, 1930). Syria etkileri bölgedeki pek çok kilisede görülmekte ve bununla ilgili en belirgin kanıtları Zeno Dönemi’ne (M.S. 474-475/476-491) tarihlenen, Azize Thecla Kutsal Alanı’ndaki kubbeli bazilika sunmaktadır (Herzfeld ve Guyer, 1930). Syria etkileri arasında en belirgin olanları kiliselerin doğu kısımlarının üçe ayrılmış olması ve doğu merkezli planların tercih edilmiş olmasıdır (Herzfeld ve Guyer, 1930). Ayrıca Cilica bölgesi kiliselerinin çatı bölümlerinin de Syria etkisi altında olduğu anlaşılmaktadır (Herzfeld ve Guyer, 1930).

Mimari plastik elemanlara bakıldığında ise birkaç örnek dışında Syria’dan çok Bizans etkisi baskındır (Herzfeld ve Guyer, 1930). Bu etkiler ağırlıklı olarak korinth düzeni sütun başlıklarında görülmekle beraber, bölgenin sütun başlıklarının malzemesinde mermer haricinde yerel kireçtaşının hâkim olduğu görülmektedir (Herzfeld ve Guyer, 1930). Bu detay göz önünde bulundurulduğunda Cambazlı Kilisesi’nin mimari plastik elemanlarının yerel kireçtaşından üretilmiş olması gayet doğaldır. Bunun dışında bezeme ve iç dekorasyon etkileri ve sütun kaidelerine bakıldığında Syria yerine Bizans etkilerinin hâkim olduğu görülmektedir (Herzfeld ve Guyer, 1930). Örnek vermek gerekirse Corycus ve Meryemlik Kiliselerinin kaide tiplerinin Bizans mimarisinde sıklıkla kullanıldığı görülürken, Syria’da neredeyse hiç kullanılmadığı anlaşılmaktadır (Herzfeld ve Guyer, 1930). Cambazlı Kilisesi için de aynı durum geçerlidir. Attik-ion kaidelerinin Bizans etkisiyle kullanıldığı açıktır.

Doğu Dağlık Cilicia olarak adlandırılan, Seleucia ve Lamos nehri arasındaki bölgede çok sayıda Erken Hristiyanlık Dönemi'ne ait yapı bulunmaktadır ve bu yapıların çoğunun inşasında kireçtaşı kullanıldığı görülmektedir (Eichner, 2009, s.551-559). Kentlerden ziyade kırsal yerleşimlerdeki sivil yapılara bakıldığında M.S. 6. yüzyılda Isaurialı ustaların varlığı yazılı kaynaklardan anlaşılmaktadır (Eichner, 2009). Bu ustaların Palaestina, Antiochia, Constantinopolis gibi merkezlerde inşa faaliyetlerine katıldıkları bilinmektedir (Eichner, 2009, s.551-559). M.S. 541-551 yıllarında Palaestina'daki Symeon Manastırı'nın yapımında görev alan ustaların Seleucia civarındaki Kubramon'dan oldukları yine yazılı kaynaklarda geçmektedir (Eichner, 2009, s.551-559). Bu veriler değerlendirildiğinde Cilicia Hristiyanlık mimarisinde bahsi geçen bu bölgelerin etkilerinin görülmesi, Isaurialı ustaların Syria, Antiochia, Constantinopolis ve Palaestina bölgelerinde inşa faaliyetlerine katılmış olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Cilicia bölgesinde sivil ve dini mimari ayırmaksızın yapı malzemesi olarak yerel kireçtaşının kullanılması ve zaten coğrafi olarak kayalık olan bölgede zeminin anakayanın düzeltilerek elde edilmesi, bölgenin ekonomik olarak tutumlu bir şekilde gelişmesini sağlamıştır (Eichner, 2009, s.551-559).

Dağlık Cilicia bölgesi için Hellenistik Dönem'den (M.Ö. 323-32) itibaren Erken Bizans Dönemi'ne kireç harcıyla, küçük, dikdörtgen paket taşların kullanıldığı inşa tekniği ön plana çıkmaktadır (Eichner, 2009, s.551-559). Sonrasında bu eski geleneğin, harç kullanılmayan ve büyük dikdörtgen taşların kullanıldığı yeni bir teknik ile birleştirildiği ve ortaya bir sentez çıkarıldığı anlaşılmaktadır (Eichner, 2009, s.551-559). Harç kullanılmadan büyük dikdörtgen taşların polygonal bir şekilde örülerek oluşturulduğu bu teknik bölgede Cambazlı ve Lamos nehri yakınlarındaki Kızılgeçit'te pek çok yapıda takip edilebilmektedir (Eichner, 2009, s.551-559).

Bölgede duvarların alt kısımlarının büyük, üst kısımlarının küçük dikdörtgen taşlarla yapılması karışık bir duvar işçiliğine işaret etmektedir ve bunun yanında yapıların çevre duvarlarının büyük, iç mekân duvarlarının ise küçük boyutlu taşlarla yapıldığı görülmektedir (Örnek; Cennet-Cehennem Kilisesi'nin apsisi, Işıkkale ve Öküzlü Kiliseleri) (Eichner, 2009, s.551-559). Kullanılan bu tekniklerde paket taşlar kireç harcı ile birleştirilmiş, taşlar yatay bir şekilde birleştirilmiştir (Eichner, 2009, s.551-559). Cilicia bölgesi için İmparatorluk Dönemi'nden itibaren mimari sistemde, önceleri muhtemelen ekonomik nedenlerle küçük paket taşların kullanıldığı, fakat sonrasında

polygonal ve büyük dikdörtgen taşlardan oluşan duvar tekniğine geçildiği görülmektedir (Eichner, 2009, s.551-559). İmparatorluk Dönemi'nden itibaren bölgede sert kireçtaşının kullanıldığı görülürken, Hellenistik Dönem'e bakıldığında kireçtaşı kullanımı olmadığı anlaşılmaktadır (Eichner, 2009, s.551-559).

Cambazlı Kilisesi'nde büyük boyutlu, kireçtaşından, dikdörtgen paket taşlarına dayalı duvar tekniği kullanımı görülmektedir. Ayrıca duvarların harçsız bir şekilde, polygonal sistem ile örüldüğü açıktır. Cilicia bölgesinin duvar tekniğiyle ilgili tüm bu veriler genel olarak değerlendirildiğinde Cambazlı Kilisesi'nin Geç Antik Dönem'de kullanılan duvar tekniklerini çok büyük ölçüde yansıttığı söylenebilir.

Cilicia'da mimari hareketliliği etkileyen sebepler arasında politik ve siyasi olaylar da önemli rol oynamaktadır. Özellikle M.S. 5. yüzyılda Roma İmparatorluğu için teolojik tartışmaların ve çeşitli siyasi olayların bir karmaşaya neden olduğu görülmektedir (Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.265). Bu dönemde Isaurialıların İmparator I. Leo (M.S. 457-474) ile yakın ilişkiler kurdukları, Roma İmparatorluk Dönemi'nden itibaren, özellikle Geç Antik Dönem'de imparatorluğun siyasi yaşantısını önemli ölçüde etkiledikleri görülmektedir (Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.265). Leo ile olan bu yakınlıkları sayesinde Isaurialıların Roma ordusunda önemli görevler aldıkları görülmektedir (Gregory, 2008, s.114-115; Erten, 2014, s.59). Bu ilişkilerde Isauria kökenli, Zeno isminde bir şahsiyetin ön plana çıktığı görülmektedir.

Zeno, İmparator Leo ile önemli ilişkiler kurmasının ardından Leo'nun kızı Ariadne ile evlenerek Roma ordusunun başına geçmiştir (Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.265). Sonrasında orduyu Isauria vatandaşlarıyla dolduran Zeno, elini güçlendirmiş ve M.S. 474 yılında isteğine ulaşarak Roma İmparatorluğu'nun tahtına çıkmıştır. Fakat Zeno'nun imparatorluğunun ilk dönemi fazla uzun sürmemiş, M.S. 475 yılında Basiliscus ve yandaşlarının başlattığı isyanlarla tahttan indirilmiştir (Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.265). Zeno'nun tahttan indirilme nedenleri arasında; imparatorlukla ilgilenmeyerek rahatına önem vermesi ve Isauria kökenli olması yer almaktadır. Çünkü Constantinopolis halkı Isaurialıları güvenilmez ve isyancı bir topluluk olarak görmektedir (Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.265).

Zeno'nun tahttan indirildikten sonra Isauria'ya gelerek burada yaklaşık iki yıl kaldığı bilinmektedir. Zeno'nun Isauria'ya geldiğinde ilk olarak konakladığı yer yazılı kaynaklardan anlaşılan bilgilere göre Olba'dır (Canevello ve Özyıldırım, 2009, s.25;

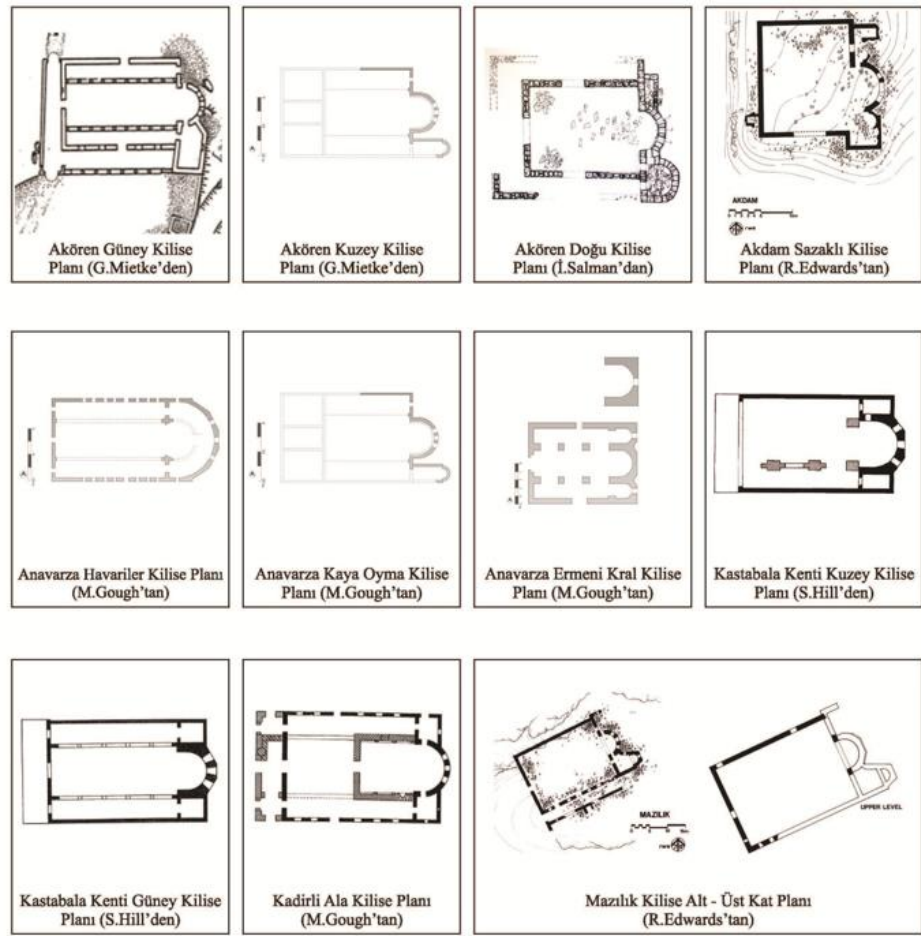
Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.266). Bu açıdan Olba'ya coğrafi olarak yakınlığı bilinen Cambazlı Kilisesi'ni de etkilemiş olma ihtimali oldukça yüksektir.

Sonrasında Zeno, Isaurialı'ların desteğini alarak M.S. 476 yılında bir kez daha imparatorluk tahtına çıkmıştır. Hatta Scholasticus'un aktardığı bilgilere göre Azize Thecla imparatorluğu yeniden ele geçirmesi için Zeno'yu teşvik etmiş, bunun karşılığında da bölgeyi kalkındırma sözü almıştır (Scholasticus, Hiss. Ecc, III, s.8; Canevello ve Özyıldırım, 2009, s.20; Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.268). Bunun üzerine Zeno yeniden tahta çıktıktan sonra Isauria'da ekonomi ve imar faaliyetleri hat safhaya çıkmış ve imparatorun M.S. 491'deki ölümüne kadar bölge altın çağını yaşamıştır (Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.265). Zeno ikinci kez tahta çıktıktan sonra özellikle Isauria bölgesinde olmak üzere birçok kilise inşa ettirmesi ve onartması, vefa borcunu ödemesinin yanında onun dindar kişiliğiyle de alakalı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.266). Bu şekilde Hristiyanlık mimarisine önemli katkılarda bulunması, Zeno'nun; "Büyük Bir Yapı Mimarı" (Krautheimer, 1986, s.112; Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.273) "Kilise Bağışçısı" (Megav, 2006, s.400; Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.273) ya da "Kilise İnşaatçısı" gibi sıfatlarla anılmasına neden olmuştur (Kosinski, 2010, s.210-215; Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.273).

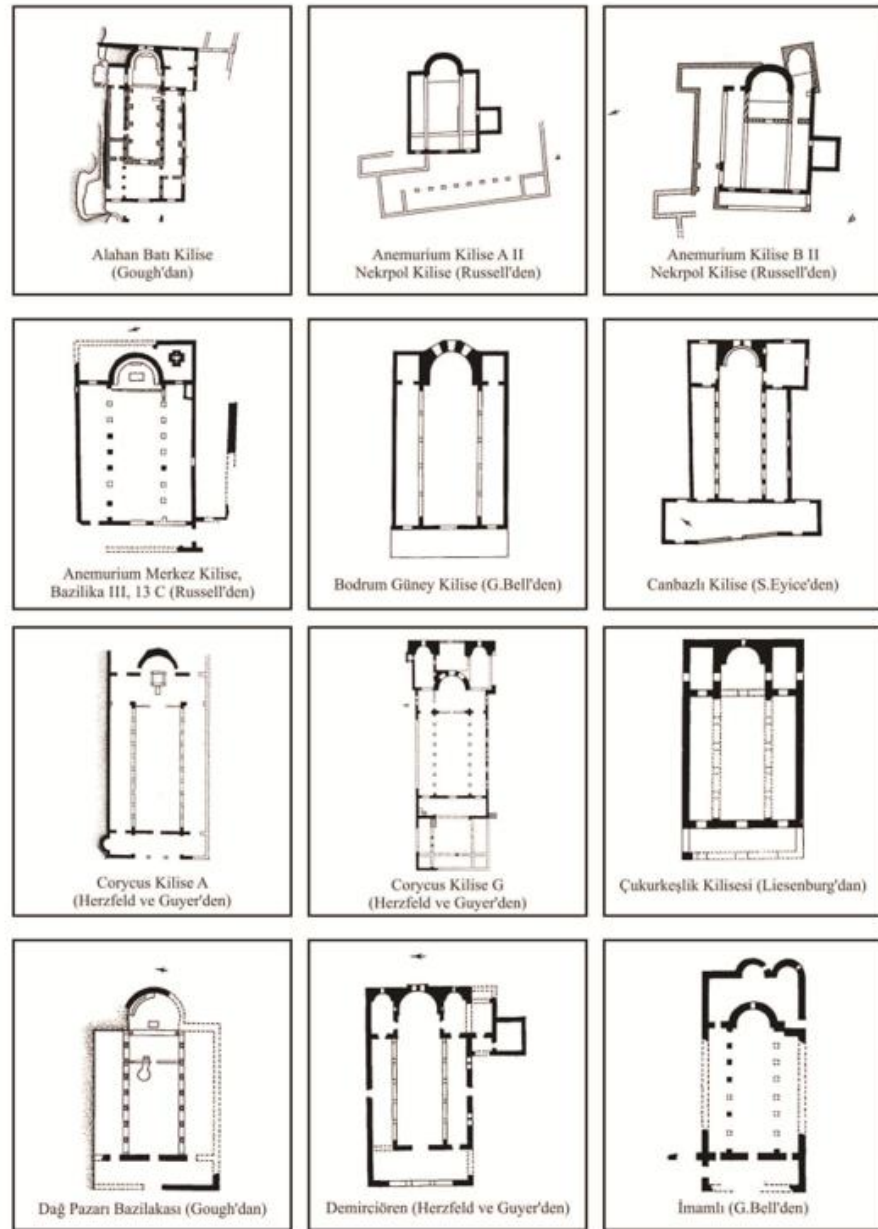
Bahsi geçen bu nedenler ve durumlar dikkate alındığında şüphesiz Zeno'nun inşa faaliyetlerinin merkezinin Isauria olduğu anlaşılmaktadır (Kosinski, 2010, s.205; Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.267). Bu faaliyetler kapsamında bölgede Zeno Dönemi'ne tarihlenen en önemli yapı Seleucia'da bulunan Azize Thecla Kutsal Alanı'nın Kubbeli Bazilika'sıdır (Kosinski, 2010, s.205; Özyıldırım ve Yeğin, 2019). Kutsal alandaki pek çok yapı Zeno dönemine tarihlenmekle birlikte, özellikle Kubbeli Bazilika'nın imparatorun saltanat dönemi olan M.S. 5. yüzyıla tarihlenmesi mimari plastik elemanlara dayanmaktadır (Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.267). Öte yandan Zeno ile ilişkilendirilen kutsal alandaki bir başka yapı, Zeno'nun tahta çıkmasında pay sahibi olduğu düşünülen Azize Thecla için yaptırmış olduğu Thecla Bazilikası'dır (Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.268). Ancak Egeria'nın Günlükleri'ne (M.S. 381) bakıldığında Thecla'nın Iconium'da Seleucia'ya geldiğinde yerleştiği mağaranın bulunduğu bölümde yer alan bu yapının, Zeno ile yeniden inşa sürecine girmediği, onarım ve yenilenme aşamaları geçirdiği çıkarımı yapılabilir (Herzfeld & Guyer, 1930, s.32; Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.268).

Isauria bölgesi için Zeno'nun finansal desteğiyle inşa edilmiş olduğu düşünülen bir başka yapı kompleksi Alahan'da bulunmaktadır (Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.269). Bazı araştırmacılar bu yapı kompleksinin küçük boyutlu yapıları içermesinden dolayı imparatorluk desteğine ihtiyaç duyulmadan inşa edildiğini ve Zeno ile alakalı olmadığını savunsa da mimari, arkeolojik veriler göz önünde bulundurulduğunda ve Zeno Dönemi'ne ait yapılarla karşılaştırma yapıldığında Alahan'daki bu kompleksin İmparator Zeno dönemine ait olduğu söylenebilir (Elton, 2002, s.153-157; Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.269-270). Alahan'daki bu yapı kompleksinde bulunan Batı Kilisesi ile Doğu Kilisesi arasındaki yürüyüş yolunun tamamlanamaması, Zeno'nun M.S. 491 yılındaki ölümüyle bölgeye aktarılan finansal desteğin kesilmesi ve bölgenin yaşadığı parlak dönemin sonuna geldiğinin bir kanıtıdır (Gough, 1985, s.33; Erten, 2014, s.59). Zeno'nun ölümüyle bölgede çeşitli karışıklıklar meydana gelmiş ve Zeno sonrasındaki I. Anastasius'un (M.S. 491-518) imparatorluğu sürecinde gelişen isyanlar sonucu bölgenin imar faaliyetleri olumsuz olarak önemli ölçüde etkilenmiştir (Karamut ve Russel, 1999, s.371; Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.270).

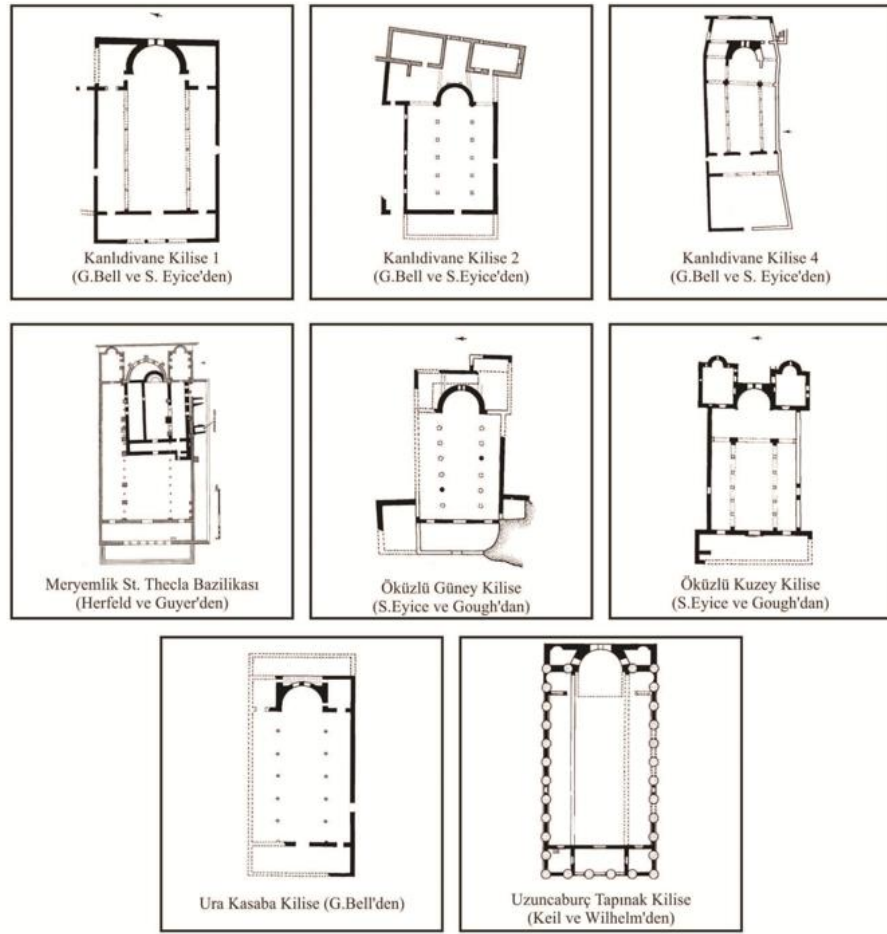
Cilicia-Isauria bölgesinde Zeno Dönemi mimari yapılarına benzerlik göstermeleri bakımından Corycus, Anemurium, Karlık, Alakilise, Kanlıdivane, Öküzlü ve Dağ Pazarı kiliselerinin de İmparator Zeno'nun mali desteğinin bölgeye yoğun bir şekilde ulaştığı M.S. 5. yüzyılın son çeyreği ile M.S. 6. yüzyılın başlarına tarihlenmesi mümkündür (Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.270). Bahsi geçen bu tüm kiliseler üç nefli ve bazilikal planlıdır. Dağ Pazarı Kilisesi'nin bu plana sahip olmasının yanında M.S. 3.-4. yüzyıllar arasına tarihlenen bir pagan tapınağı üzerine kurulduğu anlaşılmaktadır (Hill, 1996, s.151-155). Bu noktada Dağ Pazarı Kilisesi'nin plan olarak araştırma konumuz olan Cambazlı Kilisesi ile ortak noktaya sahip olmasının yanında, bir pagan tapınağından kiliseye dönüştürülmüş olması bakımından da ortak bir noktada bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu örneklerin yanında Kelenderis'te bulunan üç nefli bazilika, Akören'de bulunan; Güney Kilisesi, Kuzey Kilisesi, Doğu Kilisesi, Akdam Işıklı Kilise, Hvariler Kilisesi, Kastabala Kuzey ve Güney Kilise'leri, Cambazlı Kilisesi ile hem dönem hem de plan olarak ortak noktalar taşımaktadır. (Bahargülü, 2015, s.25-132).

Plan 4. Cilicia Bölgesi'nde bulunan bazilikal planlı kilise örnekleri (Bahargülü, 2015, s.157)

Plan 5. Cilicia Bölgesi'nde bulunan bazilikal planlı kilise örnekleri (Bahargülü, 2015, s.158)

Plan 6. Cilicia Bölgesi'nde bulunan bazilikal planlı kilise örnekleri (Bahargülü, 2015, s.159)

Cilicia bölgesi adına bahsedilen bu yapıların haricinde Olba kentini özel olarak ele almak gerekmektedir. Çünkü çalışmamız kapsamında coğrafi ve kültürel olarak Cambazlı'nın Olba ile ilişki içinde olması, burayı referans noktası olarak baz almamıza neden olmaktadır. Olba kentindeki manastırın ve diğer Erken Hıristiyanlık Dönemi yapılarının mimari plastik elemanları ve yapılarına bakıldığında Zeno Dönemi ile ilişkilendirilen birçok noktası olduğu görülmektedir (Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.273). Isauria'ya geldiği dönemde Olba'da kaldığı bilinen imparatorun tekrar tahta çıktıktan sonra buraya önem vermesi somut olarak anlaşılabilmektedir (Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.273). Ayrıca kentin manastırında yer alan, özellikle Kuzey Kilise olmak üzere diğer üç kilise ve merkez mekanların mimari plastik, plan ve litürjik eserler kapsamında Zeno Dönemi imar faaliyetlerinin bir parçası olduğu açık şekilde anlaşılmaktadır (Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.273).

Zeno'nun Isauria bölgesine özen göstererek çok sayıda inşa faaliyetinde bulunduğu, Eskiçağ yazılı kaynaklarında bahsedilmekle beraber, Nephelis'te bulunan yazıt üzerindeki anlatımlarla da desteklenmektedir (Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.277). M.S. 5. yüzyıla ait olduğu anlaşılan bu yazıt kentin tapınağının yakınlarında bulunmuş ve Anamur Müzesi'ne götürülmüştür (Karamut, 1995, s.33). Zeno'nun bölgedeki inşa faaliyetlerine en önemli kanıtlardan biri olan yazıtta; "... *Ey dünya hâkimi Zenon, sonsuza kadar yaşayınız. Cömertliğiniz sayesinde kentin kendisi yenileniyor. Nice yıllar dünya hakimine, nice yıllar kontumuza...*" (Karamut, 1995, s.33) ifadeleriyle imparatora şükranların sunulduğu görülmektedir.

Zeno dönemi yapılarının plan olarak Syria etkilerini barındırdığı görülürken, iç mekân düzenleme ve dekorasyonlarında başkent Constantinopolis etkilerinin ağır bastığı görülmektedir (Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.278). Isaurialı ustaların farklı bölgelerdeki inşa faaliyetlerine katıldıkları dikkate alındığında, Zeno sayesinde eğitimlerini Constantinopolis atölyelerinde Syria'lı ustalarla birlikte aldıkları ve Isauria'ya döndükten sonra bu etkileri mimariye yansıttıkları düşünülmektedir (Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.278). Plan ve mimari anlamında dış etkiler görülse de malzemede yerel kaynakların kullanılması bir sentez meydana getirmiştir.

Bu veriler değerlendirildiğinde Zeno'nun "Kilise İnşaatçısı" ve "Kilise Bağışçısı" gibi sıfatlandırmalarla anılmasının nedeni açık bir şekilde anlaşılmaktadır. İmparator Zeno'nun kilise inşa faaliyetleri Cilicia-Isauria bölgesi ile sınırlı kalmamış, hayli geniş bir coğrafyaya yayılarak Caria (Aphrodisias), Mısır (Abu Mina), Palaestina (Gerizim), Syria (Qal'at Sim'on) Cyprus (Campanopetra), Yunanistan (Selanik) ve birçok merkezde kilise inşası yaptırmıştır (Özyıldırım ve Yeğin, 2019, s.273).

Cilicia-Isauria bölgelerine bakıldığında Hellenistik Dönem'de ekonomik, askeri, tarımsal ve mimari anlamda parlak bir süreç içinde olduğu görülmektedir. Fakat bu süreç Geç Antik Çağ'a gelindiğinde, imar faaliyetlerinin durma noktasına gelmesiyle son bulmuştur (Çakmak, 2011, s.169). Bölgede inşa faaliyetleri azalsa da kırsal bölgelerde çok sayıda kilise inşa edilmiş ve üretim faaliyetleri artmıştır (Çakmak, 2011, s.169). Roma genelindeki bu imar faaliyetleri İmparatorluk Dönemi içerisinde yönetim ile yerel meclis ve zenginler arasındaki çıkar ilişkisine dayanırken, Geç Antik Dönem için yüksek enflasyon neticesinde çıkarılan yasalara bağlı gelişen bireysel tercih ve çıkarların belirleyici olduğu düşünülmektedir (Çakmak, 2011, s.169). Geç Antik Çağ'da inşa

faaliyetlerinin kırsal bölgelerde artış göstermesi, zengin kesimin yasal çerçeveye bağlı kalarak kriz içindeki Roma İmparatorluğu'nda zenginliklerini devam ettirmek istemesiyle açıklanabilir (Çakmak, 2011, s.169).

İmparatorluk Dönemi'nde kentler, Roma'ya bağlı yerel meclisler tarafından yönetilmekte ve bu meclislerin üyeleri şehrin kamusal harcamalar başta olmak üzere şehrin bazı ihtiyaçlarını karşılamaktadır (Çakmak, 2011, s.170). Bu tutum hayırseverlikten çok bir çıkar ilişkisine dayanmaktadır. Çünkü bu yardımlar karşılığında yerel halk meclis üyeleri onuruna yaptırdıkları heykel ya da yazıtlar ile teşekkürlerini sunmaktadır (Şahin, 1984, s.115; Çakmak, 2011, s.170). Bu sistemle Roma hazinesinden para çıkmadan hem yerel ihtiyaçlar giderilmiş olur hem de meclis üyeleri yaptıkları yardımlarla “hayırsever” veya “Roma vatandaşlığı” statülerini elde etmiş olurlar (Çakmak, 2011, s.170). Bu sayede hem yönetim hem halk hem de zengin sınıf çıkar sağlamış ve ihtiyaçlarına ulaşmış olur.

Roma İmparatorluğu bu sistemde kurulan kentlere “neokros” (Tapınak Bekçiliği) ya da “metropolis” gibi unvanlar vererek ayrıcalık tanımış ve kült bayramlarının unvan elde eden bölgelerde yapılmasını sağlamış olur (Çakmak, 2011, s.170). Böylelikle zengin sınıf ve yerel halk kentlerine gelen bayram etkinliklerinde ekonomik kazanç elde eder (Çakmak, 2011, s.170-171). Bu sistemin Olba'da da kullanıldığı; Sukemeri yapısının zengin bir kişinin yardımlarıyla yapıldığı (Erten, 2009, s.78; Çakmak, 2011, s.171), surların inşasında ise yine Soli'li zengin bir vatandaşın bağışta bulunduğu çeşitli yazıtlardan anlaşılmaktadır (Sayar, 1995, s.47; Çakmak, 2011, s.171).

Çıkarlara dayalı bu sistem, M.S. 3. yüzyılda imparatorluğun yüksek enflasyon ve ekonomik kriz dönemine girmesiyle beraber artık amacına hizmet etmemeye başlamış ve bunun sonucunda ekonomik düzeylerini korumak isteyen zengin sınıf yönelimlerini değiştirmiştir (Çakmak, 2011, s.171). Bu değişimle birlikte Cilicia ve Isauria bölgeleri çalkantılı bir sürece girmiş, çeşitli askeri hareketlilik ve isyanlara tanık olmuştur (Çakmak, 2011, s.71). Geç Antik Çağ'a gelindiğinde ekonomik kriz dönemine rağmen Cilicia-Isauria bölgesi için kırsal bölgeler özelinde kilise inşasının ihtiyaçtan fazla ve çok sayıda yapılması, bunun nedeniyle ilgili pek çok soru işaretini de beraberinde getirmektedir.

Bu kriz sonucunda vergi ve maaş konularında çeşitli değişiklikler yapan imparatorluk, “Annona” denilen toprak vergisiyle üretime belirli oranlarda fiyat ve vergi

sabitlenmesi uygulamış, üretim fazları ürünleri vergi dışında tutmuştur (Gregory, 2008; Çakmak, 2011, s.172). Böylelikle zeytinyağı, et, şarap başta olmak üzere halkı üretim yapmaya teşvik etmiş ve desteklemiş, vergi denetimini yerel yönetimlere bırakmıştır (Çakmak, 2011, s.172).

Fakat bu yeni sistemde ekonomik olarak çok güç kaybeden zengin sınıf, bölgelerinin ihtiyaçlarını karşılayamamaya başlamış ve zenginliklerini çoğaltmak yerine ellerinde olanı koruma eğilimi göstermişlerdir (Haldon, 2007, s.65; Çakmak, 2011, s.172-173). İmparatorluğun M.S. 4. yüzyılda çıkardığı kanunlar zengin sınıfın yerel yükümlülüklerinden, senatör olarak ya da ruhban sınıfa geçerek kurtulmasına olanak sağlamıştır (Gregory, 2008, s.86).

Din adamlarının, kiliselerin ve din adamlarının akrabalarına vergi muafiyeti tanıyan “Codex Theodosianus” ve “Codex Iustinianus” kanunları M.S. 4. yüzyılın başlarındaki değişimler olarak görülmektedir (Çakmak, 2011, s.173). Ayrıca I. Constantinus’un imparatorluk tahtını almasında ona yardım eden kiliselere de M.S. 4. yüzyılda vergi muafiyeti armağan ettiği görülmektedir (İznik, 2009, s.58-60; Çakmak, 2011, s.173). I. Constantinus bu hamleyi yalnızca kiliselerin yardımlarına karşılık bir mükafat olarak yapmamış, Hristiyan cemaatin gücünü arkasına almış ve takibat döneminde orduya katılmayı reddeden büyük bir kesimi de askeri gücüne dahil etmiştir (İznik, 2009, s.53-60; Çakmak, 2011, s.174). Kiliseler için çalışan esnafların da dahil olduğu bu vergi muafiyeti yasasının zamanla çeşitli oranlara dönüştürüldüğü görülmektedir (Gregory, 2008; Çakmak, 2011, s.174).

Meclis üyelerinin statü değiştirerek vergi muafiyeti dilimine girmesi, İmparator I. Valentinianus Dönemi’nde (364-375) çıkarılan bir kanun ile engellenmeye çalışılmıştır, bu yasaya göre vergilerin bir kısmı kentlere aktarılacak, yerini bırakabileceği bir oğlu olmayan kişiler senatör olamayacak ve mal varlıklarının belirli bir bölümünü “curia”ya (yerel meclis üyeleri) devretmeyen kişiler rahip olamayacaktır (Gregory, 2008, s.86-102; Çakmak, 2011).

Yerel zengin sınıf vergi muafiyeti elde etmek ve ekonomik olarak tekrar güçlenmek için ruhban sınıfa geçerek kilise inşa etmiş ve üretimi arttırmış, böylelikle din adamı statüsü kazanarak kendilerine ekonomik olarak yasal bir güvence yaratmışlardır (Çakmak, 2011, s.174-175). Böylelikle Cilicia-Isauria bölgesi kiliseleri tarımsal

faaliyetlerle güç kazanmış, zenginleşmiş ve Hristiyanlığın dinsel öğretileriyle birlikte büyük bir gelişim göstermiştir (Aydınöğlu, 2009; Çakmak, 2011, s.175).

Hız. İsa'nın genç bir adama tüm mal varlığını satması üzerine verdiği tavsiye, mal varlığı hırsı konusunda bir öğreti olarak algılanmış ve Hristiyanlığın ilk yıllarından itibaren rahipler arasında, mal varlığının yoksullara yardım amaçlı kullanılması erdemli bir davranış olarak nitelendirilmiş ve yayılmıştır (Savaş, 1999, s.83; Çakmak, 2011, s.175). M.S. 4. yüzyılın önde gelen din bilginleri mal varlığı sahibi olmanın ve ticaretin hırs dahilinde yapılmadığı sürece faydalı olduğu yönündeki vaazları sebebiyle Hristiyan aleminde zenginlik, bir nevi dinsel zorunluluk haline gelmiştir (Çakmak, 2011, s.175).

M.S. 4. ve 5. yüzyıllar ile birlikte vergi muafiyetleri sayesinde ekonomik güç elde eden kiliseler, ibadet ve inanç kapsamlı konularda karar yetkisi bulundurma noktasına gelmişler ve M.S. 6. yüzyılda din mahkemelerinde alınan kararlar yasa hükmü taşımaya başlamış, bu sayede kiliseler bir yargı kurumu haline gelmeye başlamıştır (Gregory, 2008, s.120; Çakmak, 2011, s.175). İmparator I. Iustinianus Dönemi'nde (M.S. 527-565) "Codex Iustinianus" adı verilen bir yasa ile din ve idari düzen yapılandırılmıştır (Çakmak, 2011, s.176). Ayrıca imparator, batıyla arasını düzeltmek için "monophysist" (Tek doğa) yaklaşımını destekleyen piskoposları mahkûm etmiş, böylece bu yaklaşımın karşıtı olan "diophysist" (Çift doğa) görüşü savunan kiliselerin güçlenmesine olanak sağlamıştır (Croke, 2006, s.25; Çakmak, 2011, s.176).

Bu kapsamda ekonomik gücün aynı zamanda sosyal gücü temsil ettiğini anlayan kilise yönetimleri, karşıt görüşteki kiliselere üstün gelebilmek, teolojik tartışmalarda rakibine üstünlük kurabilmek ve imparatorla verimli ilişkiler kurabilmek için bir ekonomik yarış içine girmiş olurlar (Çakmak, 2011, s.176). Cilicia ve Isauria ele alındığında bu yaklaşımların ihtiyaç fazlası kiliseler inşa edilmesine neden olduğu anlaşılmaktadır (Çakmak, 2011, s.176).

Cilicia-Isauria bölgesi için ihtiyaç kapsamının çok daha üzerinde bir oranda kilise inşa edilmesi çeşitli nedenlere dayanıyor olabilir. Bu sebeplerden ilki monophysist öğretiyi kabul edenler ile diophysist öğretiyi kabul edenlerin iki farklı anlayışı benimsemiş olmasıdır (Çakmak, 2011, s.177). Nasıl ki günümüz Hristiyanlığı Ortodoks, Katolik, Protestan gibi mezheplere ayrılmış ve bu mezhepler kendilerine ayrı kiliseler inşa etmişse, monophysistler ve diophysistler de kendi inançlarına uygun ve en önemlisi de kendilerine ait kiliseler inşa etmişlerdir (Çakmak, 2011, s.177). Erken Hristiyanlık

Dönemi kilise inşa faaliyetleri de bu ayırmadan etkilenmiş ve buna göre şekillenmiş olmalıdır (Çakmak, 2011, s.177). Zeno'nun imparatorluğu döneminde monophysist anlayışa yakın olmasıyla bu dönemde monophysistlerin, I. Iustinianus'un batıyla ilişkilerini onarmak için monophysistleri mahkûm etmesinin ardından diophysistlerin güçlendiği anlaşılan dönemde ise diophysistlerin yoğun ve hızlı bir şekilde imar faaliyeti yürütmesi, aynı bölgede ihtiyaçtan fazla sayıda kilise inşa edilmiş olmasını açıklayabilir (Çakmak, 2011, s.177).

Bunun dışında kırsal alanda yoğun kilise yapımı, başlarda meclis üyesi olarak unvan isteyen zengin sınıfın, değişen kanunlar ve vergi düzenlemeleriyle yönelimlerini değiştirip ruhban sınıfa geçme düşüncesiyle açıklanabilir (Çakmak, 2011, s.177). Kriz döneminde çeşitli düzenlemelere giden ve bu kapsamda kiliselere vergi muafiyeti getirilen imparatorlukta zengin sınıfın, güç kaybettiği için sahip oldukları arsalarla kilise inşa ettirmeleri muhtemeldir (Çakmak, 2011, s.177). Ayrıca bu çöküş döneminde “değerini kaybetmemiş aynı ürünler” kapsamında et, şarap, zeytinyağı üretiminin artması, zenginlerin arsalarını kiralayan kesimin azalması, artan ücretleri nedeniyle çalıştıracak eleman tutulamaması gibi nedenlerden dolayı zaten bölgelerinin ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çeken zengin sınıfı ruhban sınıfa yönelmiştir (Çakmak, 2011, s.178).

Bahsedilen bu iki olasılığın, yani tek doğa ve çift doğa öğretilerinin vergi muafiyeti ile birleşmesi ve aynı bölgede daha fazla kâr amacı güdüldüğü ihtimali de değerlendirilmelidir (Çakmak, 2011, s.178). Ruhban sınıfa geçmek için devlete toprak vermek zorunda olan arsa sahipleri, sınıf değiştirmeden önce mal varlıklarının bir kısmını yakınlarına vererek devlete daha az vergi ödemiş ve arazi devretmiş olacaktır (Çakmak, 2011, s.178). “Capitatio-Iugatia” adındaki sistemle aile nüfusu ve sahip olunan mal varlığı ölçütlerine göre vergilendirme yapıldığı düşünülürse daha az vergiye tabi tutulmak isteyen zengin sınıfın bu tutumu mantıklıdır (Çakmak, 2011, s.178). Bu kıstaslar değerlendirildiğinde hem dinsel öğreti tarafları kendi kitleleri arasında yardımlaşmış olur hem de zengin sınıf vergi muafiyetinden daha fazla yararlanarak kâr sağlamış olur (Çakmak, 2011, s.178).

Bunlar dışında diğer bir neden ise Hristiyan toplumlarda, Hz. İsa'nın nasihatinden çıkarılmış olan, zenginliğin hırs düzeyinde olmadığı sürece faydalı olduğu ve bu şekilde fakirlere yardım edilerek erdemli bir kişi olunması gerektiği öğretilerine dayanmaktadır

(Çakmak, 2011, s.178). Bu kapsamda mal varlığı sahibi olmak, ticaret yapmak adeta dinsel bir zorunluluğa dönüşmüş ve benimsenmiştir (Çakmak, 2011, s.178). Bu yapılan yardımlarla yoksul pagan inananların Hristiyanlığa geçmesi teşvik edilebilir, fakat bunun için kiliselerin ekonomik olarak güçlenmesi ve yoksul kesimin sayıca fazla olduğu kırsal alanlarda kilise sayısını arttırması gerekmektedir (Çakmak, 2011, s.178).

Aktarılan bu nedenler göz önüne alındığında, Cilicia-Isauria bölgesinde ihtiyaçtan fazla sayıda kilise bulunmasının sebebinin temelde kiliselerin ekonomik ve sosyal gücü ellerinde bulundurmak istemesine ve zengin sınıfın çıkar gözetmesine dayandığı söylenebilir. Bunun yanında elbette Cilicia ve Isauria bölgeleri için teolojik ayrılıklar, Hristiyanlığın öğüt ve öğretileri, bölgenin bir hac merkezi konumunda olması, Aziz Paulus, Azize Thecla, Aziz Kanon figürleri ve Corycus'ta yer alan "martyrion" gibi durumlar ve nedenler bölgedeki kilise yapılanmasını açıklayan diğer etkenler olarak değerlendirilmektedir (Çakmak, 2011, s.179).

Tüm bu veriler birleştğinde Cilicia bölgesinin mimari olarak Syria, Antiochia, Constantinopolis gibi merkezlerden etkilenmekle beraber yerel özelliklerin de kullanıldığı, bunun sonucunda bir sentez olduğu anlaşılmaktadır. Plan olarak Syria etkileri, iç dekorasyon ve mimari plastikte başkent etkileri görülmekle beraber malzemede yerel kaynakların kullanımı bu sentezi açıklamaktadır. Cilicia'da görülen bu etkilerin, Isauria'lı ustaların M.S. 6. yüzyılda çeşitli bölgelerdeki (Syria, Constantinopolis, Palaestina) inşa faaliyetlerine katılması, memleketlerine döndüklerinde öğrendikleri teknikleri kullanmasıyla açıklanabilir. Bunun yanında ustaların Zeno döneminde eğitimlerini başkentte Syria'lı ustalarla beraber almalarından dolayı bu etkilerin Isauria'ya taşındığı görüşü de muhtemel dahilindedir. Her iki olasılıkta da Isauria'lı ustaların, bu çeşitli bölgelerin ustalarıyla birebir çalışarak etkileri Cilicia-Isauria'ya taşıdığı kaçınılmaz bir gerçektir.

Cambazlı Kilisesi'nin Cilicia Bölgesi'nin M.S. 5.-6. yüzyıl Hristiyan mimarisindeki genel özellikleri bünyesinde barındırdığı; üç nefli bazilikal planından, narteksinin olmasından, narteks portalındaki kemer uygulamasından, doğu cephesinin apsis, diakonikon ve prothesis olacak şekilde üçe ayrılmasından ve galeri katı bulundurması bakımından net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bölgede az görülen ya da sadece kendisine ait özelliklerle de özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Örneğin; narteksin hem neflerin ötesine uzanması hem de kuzey bölümünün daha geniş

olması, diakonikonun prothesisten daha büyük boyutlu olması ve güneye doğru nef duvarlarını geçecek şekilde inşa edilmiş olması ya da narteksin portalında üç yerine beş kemerli bir sistemin kullanılmış olması gibi.

Bunun dışında Cilica Bölgesi'nde kullanılan duvar tekniklerine bakıldığında bölgede Hellenistik Dönem'den itibaren küçük boyutlu paket taşların kireç harcıyla örüldüğü bir sistem ön plana çıkmaktadır. Bu gelenek, sonrasında büyük paket taşlarla harçsız bir şekilde yapılan teknikle birleştirilerek yerini bir karışıma bırakmıştır. Malzeme olarak yerel kireçtaşının yoğun bir şekilde kullanıldığı da açık bir şekilde görülmektedir. Bununla beraber coğrafi koşulların el verdiği ölçüde anakayanın yer yer zemin yer yer ise duvar olarak kullanılması ekonomik olarak fayda sağlayan detaylar olarak dikkat çekmektedir. Cambazlı Kilisesi'nde duvar tekniklerindeki bu genel kuralların uygulandığı, harçsız, polygonal bir şekilde örülen duvar sisteminden anlaşılmaktadır. Bunun yanında kilisenin mimari plastik elemanlar dahil olmak üzere tamamının kireç taşından üretilmesi yine bölge karakterini yansıttığını göstermektedir. Ayrıca az da olsa kuzey duvarın bir kısmındaki ana kaya izleri de yine bölgede rastlanılan bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cilicia-Isauria bölgeleri için özellikle Hristiyan mimarisinde en önemli dönemin M.S. 5. yüzyılın son çeyreğine dayanan Zeno Dönemi olduğu şüphesiz bir gerçektir. Bu dönemde Isaurialı İmparator Zeno'nun bir nevi vefa borcu olarak bölgede pek çok kilise inşa ettirdiği ve onarımına destek verdiği bilinmektedir. Vefa borcundan kastın, Zeno'nun tahttan indirildikten sonra Isauria'ya kaçarak burada yaklaşık iki yıl kalması ve yeniden tahta çıkışında bölgenin belki de en önemli figürü Azize Thecla ve Isaurialıların desteğini alması olduğu görülmektedir. Bölgede Zeno Dönemi'ne tarihlendirilen yapılar arasında Azize Thecla Kutsal Alanı'ndaki Kubbeli Bazilika ve Thecla Bazilikası, Alahan Yapı Kompleksi, Corycus, Anemurium, Karlık, Alakilise, Kanlıdivane, Öküzlü ve Dağ Pazarı kiliselerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu yapıların Zeno Dönemi'ne tarihlendirilmesinde üç nefli bazilikal planda olmaları ve tek tek incelendiklerinde Cambazlı Kilisesi'ndeki uygulamalara benzer uygulamalar kullanılması, Cambazlı Kilisesi'nin de Zeno Dönemi'ne ait olabileceği düşüncesine ortam hazırlamaktadır.

Zeno Dönemi dışında Geç Antik Çağ'da bölgedeki kilise imar süreci de önemli gelişmeleri içermektedir. İmparatorluk Dönemi'nde yönetim, yerel meclisler ve halk arasındaki ortak çıkar ilişkisine dayalı düzenin M.S. 3. yüzyılda Roma'nın yaşadığı

yüksek enflasyon ve ekonomik kriz döneminde sarsıldığı, yeni arayışların Geç Antik Dönem ile birlikte belirdiği görülmektedir. Bunun karşılığında beklenmedik bir gelişme olarak kırsal alanlardaki kilise inşa faaliyetlerinin oldukça yoğunlaştığı, hatta ihtiyaçtan fazla kilise inşa edildiği görülmektedir. Bu hareketlilik, çeşitli nedenlere bağlanarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunlardan ilki monophysist ve diophysist olarak Hz. İsa'nın doğası üzerine farklı öğretileri benimseyen kitlelerin, tıpkı günümüz Hristiyan mezheplerinde olduğu gibi kendilerine ait kiliseler inşa etmesidir. İkinci neden olarak M.S. 3. yüzyıldaki kriz dönemiyle birlikte zenginliklerini kaybetme noktasına gelen yerel meclis üyelerinin yönelimlerini farklılaştırarak statü değiştirmeleri ve ruhban sınıfa geçmeleri önerisi kabul edilmektedir. Bunun dışında bahsedilen bu iki olasılığın bir arada olduğu önerisi de dikkat çekicidir. Ruhban sınıfa geçmek isteyen zenginlerin yasalar gereği vergi zorunluluğu olması, mal varlıklarının bir kısmını yakınlarına devrederek daha fazla kar etme isteklerini doğurmuştur. Böylece dinsel öğreti tarafları hem kendi arasında yardımlaşmış hem de zengin sınıf vergi oranını düşürerek kar elde etmiş olur.

Bunlar dışında bir olasılık daha dikkat çekicidir. Hırs haricinde yapılan mal varlığı ve ticaretin dönüşmesinin etkilerinden bir öneri daha ortaya atılabilir. Bu doğrultuda sosyal ve ekonomik olarak güçlü olmak isteyen kiliseler hem yoksul paganları yanlarına çekmeyi hem de Hristiyanlık dünyasında kendi görüşlerinin hâkim olmasını amaçlamışlardır. Amaçlarına ulaşmak için de yoksul kesimin yoğun olduğu kırsal bölgelerdeki kilise sayılarını arttırmaları gerekmektedir. İşte bu nedenler Cilicia-Isauria bölgesinde Geç Antik Dönem'de kırsal kesimde yoğunlaşan kilise inşa faaliyetlerini yorumlamakta birtakım fikirler oluşturmaktadır. Belirtilen süreç ve sebeplerin kırsal bir bölgede bulunan Cambazlı Kilisesi'ni ne kadar ilgilendirdiği tartışma konusu yaratmaktadır.

Çalışma, Cambazlı Kilisesi'ni mimari anlamda değerlendirmenin yanında inşa tarihi ve yapılış amacının anlaşılması konusunda önem taşımaktadır. Cambazlı Kilisesi'nin inşa tarihi ile ilgili bir tarih vermek gerekirse, M.S. 5. yüzyılın ikinci yarısı ile M.S. 6. yüzyılın ilk yarısı arasındaki tarihlendirme önerisi kabul edilebilir. Bu noktada araştırma, tarihlendirme yapmanın yanında kilisenin bulunduğu bölgeye ne amaçla yapıldığı hakkındaki incelemeleri de kapsamaktadır.

Cambazlı Kilisesinin yer aldığı bölgeye bakıldığında, kilise ve dar çevresine yayılmış mezar kalıntıları ile spolyen birtakım malzemeler dışında mimariye ait pek bir

izin kalmadığı görülecektir. Tezimizde Cambazlı Kilisesi'ni ele almamızın başlıca sebeplerinden birisi Cambazlı Köyü'nde yer alan bu yapının bu konuma ne amaçla ve kimler tarafından inşa edildiği sorusuna bir yanıt aramaktır. Cilicia-Isauria bölgesinde geçerli olan Erken Hıristiyanlık dini mimarisinin temel özelliklerinin çalışmamıza konu Cambazlı Kilisesi ile hemen hemen aynı olduğu örneklerle saptanmıştır. Öte yandan bölgenin kilise inşası bakımından altın çağını İmparator Zeno döneminde yaşadığı da pek çok örnekle temellendirilmiştir. Bunun yanında bölgedeki hayırsever kişilerin çeşitli imtiyazlar karşılığında çok sayıda dini yapı inşa ettikleri ya da bu yapıların yapımını finanse ettikleri de bir gerçektir. Hem mimari özellikler hem Zeno'nun faaliyetleri hem de hayırseverlerin dini yapı inşa edilmesindeki çabaları göz önüne alındığında böylesine önemli ve korunaklı bir yapının burada neden yer aldığı anlaşılabilir. Buradan yola çıkarak Cambazlı Kilise'sinin bölgenin imarında çok önemli rol oynayan İmparator Zeno'nun bölgede inşasını finanse ettiği yapılar kapsamında yapıldığı ya da bölgedeki hayırsever kişiler tarafından finanse edilerek inşa ettirildiği önerilebilir. Cambazlı Kilisesi ve çevresinde sonraki yıllarda yüzey araştırmaları ya da arkeolojik kazı çalışmaları yapıldığı takdirde elde edilecek yeni veriler ile bu konuda daha somut sonuçlara ulaşılması muhtemeldir.

KAYNAKÇA

- Akşit, O. (1989). *Roma İmparatorluk Tarihi (M.S. 193-395)*. İstanbul.
- Alpaslan, S. (2003). The Evulation of Motifs and Sytles of the Architectural Sculpture of the Byzantine Age in Antalya and Lycia, *Adalya*, VI, 251-258.
- Aşkın, E. (2006). *Kent Planı ve Mimari Yapılanması Açısından Cilicia ve Lycia Bölgelerindeki Roma Dönemi Kentlerinin Karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin
- Atiya, A.S. (2005). *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*. Doz Basım Yayın.
- Aydın, A. (2007). Anamur Müzesinde Bulunan Erken Hristiyanlık-Bizans Dönemi Taş Eserleri, 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt:1, Çanakkale, s. 159171.
- Aydın, A. (2009). Hristiyan Dinindeki Martir-Aziz ve Rölik Kültürünün Kılıkya/Isaurya Bölgesi Hristiyanlığına Yansımaları, *Olba XVII*, Mersin, s.63-82.
- Aydın, A. (2013). Erken Hristiyanlık-Bizans Dönemi Mimari Elemanlarının Süslemelerinin Kataloğu ve Değerlendirmesi. İçinde S. Durugönül (Ed.), Silifke Müzesi Taş Eserler Kataloğu-Heykeltraşlık ve Mimari Plastik Eserler (s.183-315). Mersin: *Kilikya Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları*.
- Aydın, A. (2013). Erken Hristiyanlık-Bizans Dönemi Mimari Elemanlarının Süslemelerinin Kataloğu ve Değerlendirmesi. İçinde S. Durugönül (Ed.), Silifke Müzesi Taş Eserler Kataloğu-Heykeltraşlık ve Mimari.
- Aydın, M. (2005). *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Aydın, M. (2007). *Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz, DİB Yayınları, Ankara, s. 87.
- Aydinoğlu, Ü. (2003). The Settlement Patterns of the Olbian Territory in Rough Cilicia in the Hellenistic Period.*OLBA VIII (Özel Sayı)*, 251-263.
- Aydinoğlu, Ü. (2009). Dağlık Kilikia Bölgesinde Antik Çağda Zeytinyağı ve Şarap Üretimi: Üretimin Arkeolojik Kanıtları, *Ege Yayınları*, İstanbul.
- Bahargülü, N. (2015). *Ovalık Kilikia Bölgesi Kiliseleri (Geç Antik Çağ'dan Ortaçağ Sonuna Kadar)*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Barrow, R.G.H. (2002). *Romalılar*. (çev: Ender Gürel), İstanbul.

- Baş, B. (1999). *Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Aryüsçülük* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.
- Benko, S. (1980). Pagan Criticism of Christianity During The First Two Centuries A.D. Hildegard Temporini (Ed.), Wolfgang Haase (Ed.). *Aufstieg und Niedergang der Römischenwelt II*. 23.2. Berlin.
- Bent, T. (1891). A Journey in Cilicia Tracheia. *The Journal of Hellenic Studies* (Vol 12), 206-224.
- Beşaltı, K. (2022). Erken Hristiyanlık Döneminde Adana ve Çevresi. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 96-109.
- Caka, E. (2009). *Pavlus'un Mektupları* (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi. Bursa.
- Canevello, S. A. (2004). Iconiumlu Azize Thecla Yaşamı ve Mucizeleri. *Olba X*, KAAM Yayınları, 260-271.
- Canevello, S. A. (2015). Şifaverici Azize Thecla: Mucizeleri ve Olbalı Çocuk. *Selevcia ad Calycadnum V*, Olba Kazısı Yayınları, 185-196.
- Canevello, S.A & Özyıldırım, M. (2009). Constantinopolis Tahtında Isaurialı bir İmparator: Zeno. Lucerna. *Klasik Filoloji Yazıları*, 16-28.
- Croke, B. (2006). Justinian, Theodora and The Church of Saints Sergius and Bacchus, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol, 60.
- Çakmak, Ü. (2011). Geç Antik Dönem'de Cilicia ve Isavria'da Kilise Sayısının Artış Nedenleri Üzerine Bir Deneme. *Selevcia ad Calycadnum I*, Olba Kazısı Yayınları, 167-182 Çelik, M. (1996). *Süryani Tarihi*. İstanbul: Ayraç Yayınları.
- Dagron, G. (1978). *Vie et Miracles De Sainte Thecla (Texte Grec, Traduction et Commentaire)*. Societe des Bollandistes, Bruxelles.
- Davis, J.S. (2008) The Cult of St. Thecla – Tradition of Women's Piety in Late Antiquity. *Oxford University Press*, 3-80.
- Doğan, B. (2008). *Hristiyanlıkta Asli Günah Doktrini (Pavlus-Pelagius Örneği)*. (Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Durugönül, S. (1995). Olba: Polis mi, Territorium mu? *Lykia II*, 75-82.
- Durugönül, S. (1998). Seleukosların Olba Territorium'undaki-Akkulturation Süreci Üzerine Düşünceler. *Olba*, I, 69 – 76.

- Durugönül, S. (1999). 1997 Yılı İçel İli (Antik Dağlık Kilikia) Yüzey Araştırması. XVI/I. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (s.329-337). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü
- Durukan, M. (1998) M.Ö. 301-188 Arasında Olba Territoriumu'nda Yaşanan Siyasi Gelişmeler, *Olba Dergisi*, I, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları, 87-95.
- Dürüşken, Ç. (2003). *Paulus'un Kutsal Görev Gezileri ve Anadolu Halklarına Mektupları*. İstanbul.
- Eichner, I. (2009). *Bautechnik im Antiken und Vorantiken Kleinosien*. İçinde M. Bachmann, C. Wawruschka ve L. Kühne (Ed.), Internationale Konferenz. İstanbul: Byzas 9.
- Elton, H. (2002). *Alahan and Zeno. Anatolian Studies*, 52, s. 153-157. Published by British Institue at Ankara.
- Er, Y. (2012). *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*. Ankara: Phoenix Kitabevi.
- Ertekin, E. (2011). Roma Devletinin Hıristiyanlığı Ortadan Kaldırmaya Yönelik Son Hamlesi: Büyük Takibat 303-311. *Selevcia I*, Olba Kazısı Yayınları, 81-109.
- Erten, E. (2009). Olba'da Romalılaşma Süreci. Y. Özdemir (Ed.), *Mersin Sempozyumu 19-22 Kasım 2008* (s. 76-85). Mersin: Bildiriler
- Erten, E. (2012). Olba'da Roma İmparatorluk Dönemi'nde Tarım ve Yerleşim. *Selevcia ad Calycadnum II*, Olba Kazısı Yayınları, 61-76.
- Erten, E. (2014). Arkeolojik Veriler ve Tarihsel Olaylar Işığında Olba'da Yerleşimin Son Bulması. *Seleucia ad Calycadnum IV*, Olba Kazısı Yayınları, 57-72.
- Erten, E., Özyıldırım, M. (2007) Mersin Silifke Olba Yüzey Araştırması-2006, 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, 51-62.
- Eyice, S. (1979). La Basilique de Canbazlı en Cilicie. *Zograf X*, 22-30.
- Feld, O. (1975). Christliche Denkmäler aus Milet und seine Umgebung, *İstanbulur Mitteilungen*, Band 25, Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen, 197-209.
- Feld, O. (1989). Kilikische Ambone, *İstanbulur Mitteilungen*, Band 39, Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen, 123-128.
- Foss, C. (1990). *The Persians in Asia Minor and The End of Antiquity*. History and Archaeology of Byzantine Asia Minor, Hmpshire.
- Fox, J. (2001). *Foxe's Book of Martyrs*. New York: Hurst & Co. Publishers.

- Gaddis, M. (2005). *There is No Crime for Those Who Hve Christ: Religious Violence in The Christian Roman Empire*. Universty of California Press, Berkeley.
- Goodspeed, E. J. (1901). *The Book of Thekla*. Universty of Chicago Press, Chicago.
- Gough, M. (1985). Alahan- An Early Christian Monastery in Southern Turkey. *Pontifical Iustitue of Medieval Studies*.
- Greogory, T. (2008). *Bizans Tarihi* (Çev. Esra Ermert). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2006). Hıristiyanlık. İSAM Yayınları, İstanbul.
- Gündüz, Ş. (2006). Pavlus Teolojisinde Gnostik Unsurlar. *Pavlus'u Düşünmek*. Cengiz Batuk (Ed.), Ankara Okulu Yayınları.
- Haacker, K. (2003). Paul's Life. *The Cambridge Companion Tos St. Paul*. James D. G. Dunn (Ed.). Cambridge Universty Press.
- Haldon, J. (2007). *Bizans Tarih Atlası*. (Çev: Ali Özdamar), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Hefele, C., J., A. (1871). *History of the Christian Councils, from the Original documents, to the Close of Nicea A. D. 325* (translated from the German and Ed. By W. R. Clark), Edinburgh.
- Hefele, C.J. A. (1871). *History of the Christian Councils from the original Documents, to the Close of Niecea AD 325*. Edinburgh.
- Hellenkemper, H-Hild, F. (1986). Neue Forschungen in Kilikien, *TİB:4*, Hrsg: Herbert Hunger, Wien.
- Herzfeld, E. & Guyer, S. (1930). Meriamlik und Korykos-Zwei Christliche Ruinenstaetten des Rauchen Kilikiens. *MAMA II*, The Manchester University Press.
- Hild, F. & Hellenkemper, H. (1990). Kilikien und Isaurien. *Tabula Imperii Byzantini 5* (s.151-465), Wien: *Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften*.
- Hild, F., & Hellenkemper, H. (1990). *Tabula Imperii Byzantini-Kilikien und Isaurien*. Wien: *Verlog Der Österreichischen Akademie*.
- Hill, S. (1996). *The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria*. USA.
- İznik, E. (2009). Pagan Bir İmparatorluğun Hıristiyan İmparatorluğa Dönüşümü: Geç Antik Çağ'da Roma İmparatorluğu. *Doğu Batı Sayı 49: Romalılar-I*, 51.
- Kaçar, T. (2003). Cilician Bishops and Fourth – Century Chruch Politics, *Olba VIII*.
- Kaçar, T. (2009). *Geç Antik Çağ'da Hıristiyanlık*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

- Kaçar, T. (2011). İkinci Yüzyılda Hristiyanlık: Entellektüeller, Düşünceler ve Gruplar. *Selevcia ad Calycadnum I*, Olba Kazısı Yayınları, 19-28.
- Kaçar, T.(2009). *Geç Antikçağ'da Hristiyanlık*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Karamut, İ. (1995). Dağlık Kilikya Kentleri. *1994 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları* (s.28-54). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Anadolu Medeniyetleri Müzesi.
- Karamut, İ., Russell, J. (1999). Nephelis, a recently discovered town of coastal Rough Cilicia. *Journal of Roman Archaeology* Vol.12, s. 355-371.
- Keil, J. & Wilhelm, A. (1931). Denkmaler aus dem Rauhen Kilikien. *MAMA III*, 33-43
- Kosinski, R. (2010). The Emperor Zeno's Church Donations, *Hortus Historiae*, Cracow, 635-649.
- Krautheimer, R. (1986). Early Christian and Byzantine Architecture. Great Britain, Moskos, John, *Pratum Spirituale in Patrologia Graeca*, 87. 3, s. 2847-3116.
- Krueger, D. (2004). *Writting and Holiness: The Practice of Authorship in The Early Christian East*. Philadelphia.
- Kurt, M. (2011). Ovalık Kilikya'da M.Ö. I. Yüzyıl Roma Yönetim Olgusu ve Tarkondimotos Krallığı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Lequien, M. (1740). *Oriens Christianus, in quator patriarchatus digestus quo exhibentur ecclesiae patriarchae*. Caeterique Praeseules Totius Orientis, Paris.
- Lipsius, R. A., Bonnet M. (1891). *Acta Apostolorum Apocrypha*. Herman Mendelssohn, Leipzig.
- Mango, C. (2011). *Bizans: Yeni Roma İmparatorluğu*. (çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mavhen, G. J. (1921). *The Origin of Paul's Religion*. New York: The Macmillan Company.
- Megav, A.H.S. (2006). *The Campanopetra reconsidered: The Pilgrimage Church of Apostle Barbanas*. In E.H. Jeffrys (Ed.), *Byzantine Style, Religion and Civilization: in Honour of Sir Steven Runciman* (s. 394-404). Cambridge.
- Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları (Özel Sayı), Mersin, s. 109-128.
- Mietke, G. (1999). Die Apostelkirche von Anazarbos und Syrien, *Olba II* (Özel Sayı), I. *Uluslararası Mersin Sempozyumu Bildirileri*, Mersin, 227-239.

- Milliar, F. (1977). *The Emperor in the Roman World (31 BC-AD337)*. *Íthaca*, New York: Cornell Univercity Press.
- Morrisson. C. (2014). *Bizans Dünyası-Doğu Roma İmparatorluğu (330-641)*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Niewöhner, P. (2018). Ein Byzantinischer Löwenkopf-Wasserspeier Aus Der Gegend Von Milet Im Westlichen Kleinasien, *Dı Bısanzio Dıraı Cıò Che È Passato, Cıò Che Passa E Che Sara*, Scritti İn Onore Di Alessandra Guiglia A Cura Di Silvia Pedone E Andrea Paribeni, 187-203.
- Ousterhout, R. (2016). *Bizans 'ın Yapı Ustaları*. Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, N. (2012). Hristiyanlığın İlk Yıllarında Akdeniz Ülkelerini Etkisi Altına Alan Kadın: Tekla. *Feminist Eleştiri Dergisi*, 42-49.
- Özyıldırım, M- Yeğın, Y. (2018). Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nin Değerlendirilmesi, *Seleucia*, VIII, Olba Kazısı Yayınları, 165-190.
- Özyıldırım, M. & Ünalın, S. (2011). Isauria Dağlarında Hristiyan Manastırcılığının Bir Örneği: Olba Manastırı. *Selevcia ad Calycadnum I*, Olba Kazısı Yayınları, 149-159.
- Özyıldırım, M. & Yeğın, Y. (2019). İmparator Zeno Dönemi'nde Cilicia ve Isauria'da Kilise İnşa Faaliyetleri. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 264-279.
- Özyıldırım, M. (2004). Seleucia ve Hristiyanlığın İlk Üç Yüzyılı. *Olba X*, KAAM Yayınları, 239-260.
- Özyıldırım, M. (2005). Corycus Piskoposluğu ve VI Yüzyıla Kadar Kristoloji Tartışmaları. *Olba XI*, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi, KAAM Yayınları, 199-215.
- Özyıldırım, M. (2006). *359 Yılı Seleucia Konsili Kararlarının Çözümlemesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Özyıldırım, M. (2009). Olba'da Hristiyanlığın İzleri. *Arkeoidea*, 66-70.
- Pesthy, M. (1996). Thecla Among the Fathers of the Church, *The Apocryphal Acts of Paul and Thecla Studies on Early Christian Apocrypha*, Jan N. Bremmer, Kampen (Ed.). Pharos Publishing.
- Pilhofer, S. (2006). *Romanisierung in Kilikien*, Herbert Utz Verlag, München.
- Pilhofer, P. (2018). *Das frühe Christentum im kilikisch-isaurischen Bergland*. De Gruyter, (Berlin/Boston 2018).

- Saltuk, S. (1997). *Arkeoloji Sözlüğü*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Sarıkcıoğlu, E. (2004). *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Savaş, V. F. (1999). *İktisatın Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Sayar, M. H. (1995). Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları 1993. 12. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 39–60.
- Smyth, P. J. (1932). *The Story of St. Paul's Life and Letters*. London: Marston&Co.
- Strabon; *Antik Anadolu Coğrafyası*, (Geographika: XII- XIII-XIV) (çeviren: A.Pekman). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Şahin, S. (1984). 1983 yılında Bithynia ve Lycia, Pamphylia'da Yapılan Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları, 2. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*.
- Tiryaki, A. (2007). Erken Hıristiyanlık Döneminde Manastırcılığın Doğuşu, *Sanat Tarihi Dergisi*, 49-65.
- Turan, S. (2006). *Misyonerliğin Kurucusu Pavlus*. İstanbul: İQ Kültür Sanat Yayınları.
- Uğur, M. (2021). *Olba Kentinde Haç Betimleri ve Haçların Kullanımı* (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi: Mersin.
- Varinlioğlu, G. (2009). Geç Antik Dönemde Silifke Kırsalında Yerleşim: 2002-2007 Yılları Yüzey Araştırması Sonuçları, 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt: III, 25-29 Mayıs 2009, Denizli, 201-214.
- Williams, R. (1987). *Arius, Heresy and Tradition*, Darton Longmann and Todd, Londra.
- Wilson, M. (2003). Cilicia: The First Christian Churches in Anatolia. *Tyndale Bulletin*, 1-16.
- Yeğin, Y. (2015). *Olba Manastırı Kazıları-Mimari Buluntuları ve Mekân İlişkileri* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yeğin, Y. (2019). *Olba Manastırı* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

EKLER

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU FORMU

 ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ SANAT TARİHİ ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA
Tarih: 17/07/2023
Tez Başlığı : Cambazlı Kilisesi Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 137 sayfalık kısmına ilişkin, 17/07/2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Tunitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 1 'dir. Uygulanan filtrelemeler: 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar hariç/dâhil 4- ☒ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.
17/07/2023
Adı Soyadı: Zafercan Öztürk Öğrenci No: 2000200004 Anabilim Dalı: Sanat Tarihi Programı: Tezli Yüksek Lisans Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora
<u>DANIŞMAN ONAYI</u> UYGUNDUR. _____ (Doç. Dr. Yavuz YEĞİN)

EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET İZİNİ

 ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ SANAT TARİHİ ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞINA
Tarih: 17/07/2023
Tez Başlığı: Cambazlı KİLİSESİ Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam: 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmaması gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. Tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.
17/07/2023
Adı Soyadı: Zafercan Öztürk Öğrenci No: 2000200004 Anabilim Dalı: Sanat Tarihi Programı: Tezli Yüksek Lisans Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora
<u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u> _____ (Doç. Dr. Yavuz YEĞİN) Detaylı Bilgi: https://www.ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002003 Telefon: 0-4782117522 Faks: 0-4782117523 E-posta: sbe@ardahan.edu.tr

EK 3. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI İZNİ

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Sayı : E-77734899-161.05-2782186

09.08.2022

Konu : Öğrenci Çalışması (Zafercan ÖZTÜRK)

DAĞITIM YERLERİNE

İlgi : Zafercan ÖZTÜRK'ün 25.07.2022 tarihli başvurusu.

Ardahan Üniversitesi, Eğitim Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı Programı öğrencisi Zafercan ÖZTÜRK tarafından Dr. Öğr. Üyesi Yavuz YEĞİN danışmanlığında Mersin ili, Silifke ilçesi, Cambazlı Köyünde yer alan "Cambazlı Kilisesi" konusunda yürütülen yüksek lisans tez çalışması kapsamında; söz konusu yapıda fotoğraflama, belgeleme, ölçüm ve çizim yapılması amacıyla 2022 yılında gerçekleştirmek istenilen çalışmaya ilişkin olarak alınan ilgi yazı ve eki incelenmiştir.

"14/01/2020 tarih ve 39797 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarıyla İlgili Yapılacak Yüzey Araştırması, Sondaj ve Kazı Çalışmalarının Yürütülmesi Hakkında Yönerge"nin 6. Maddesi kapsamında Zafercan ÖZTÜRK tarafından 2022 yılında gerçekleştirmek istenilen öğrenci çalışması Bakanlığımız, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünce uygun görülmüştür.

Söz konusu çalışmanın; ilgili Müze Müdürlüğü denetiminde yapılması ve Müze Müdürlüğünün belirleyeceği şartlara uyulması, alanda bulunan kültür varlıklarına fiziki müdahalede bulunulmaması, her ne surette olursa olsun yüzeyden buluntu toplanmaması, ekip oluşturulmaması, kazı ve araştırma başkanlarının yayın haklarının saklı kalması koşullarıyla 2022 yılında gerçekleştirilmesinde sakınca görülmemektedir.

Çalışmalarla ilişkin olarak "Kültür ve Tabiat Varlıklarıyla İlgili Yapılacak Yüzey Araştırması, Sondaj ve Kazı Çalışmalarının Yürütülmesi Hakkında Yönerge, (Ek 6, Ek 7)" kapsamında hazırlanacak "Öğrenci Çalışması Raporu'nun" çalışmanın tamamlanmasını müteakip 3 ay içinde Bakanlığımıza gönderilmesi gerekmektedir.

Yapılacak çalışmanın yayınlanması söz konusu olduğunda, tez çalışmasının ilgili jüri tarafından onaylanmasının ardından talep, Bakanlığımızca ayrıca değerlendirilecektir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Yahya COŞKUN
Bakan a.
Genel Müdür Yardımcısı

Dağıtım:

Gereği:

Bilgi:

Doğrulama Kodu: AA333E80-5120-4A39-879E-95ED9E983173
Cumhuriyet Bulv. II TBMM Binası Yarı Ulus Altındağ/ANKARA
Telefon: 0(312) 470 62 31 Faks: 0(312) 470 65 40
www.kulturvarliklari.gov.tr,
KEP Adresi : kulturveturizmbakanligi@hs01.kep.tr

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ktb-ebys>

Bilgi için: Memduh OZEN
4/E(Sözleşmeli) Arkeolog
Telefon No: 0(312) 470 61 49

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Zafercan Öztürk

Doğum Yeri ve Tarihi :

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar : 2021 Olba Antik Kenti Kazıları (Ekip Üyesi/Arkeolog)

2022 Olba Antik Kenti Kazıları (Ekip Üyesi/Arkeolog)

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

E-Posta Adresi :

Tarih : 10/08/2023